GRIGORE IONESCU

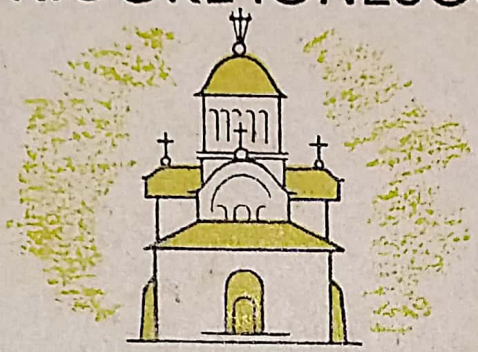

CURTEA DE ARGEȘ

ISTORIA ORAȘULUI PRIN MONUMENTELE LUI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II"

Scanat cu CamScanner

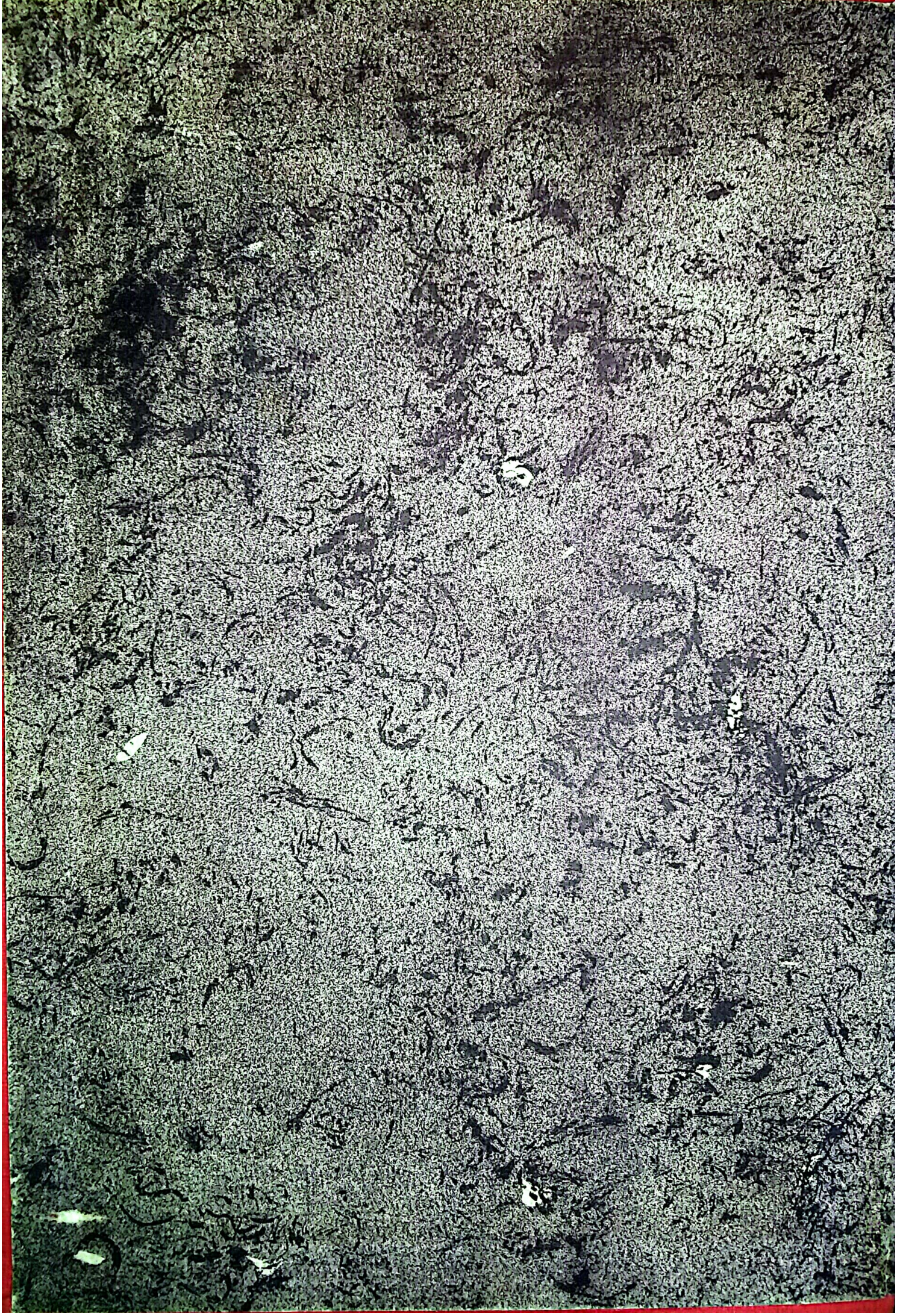

Scanat cu CamScanner

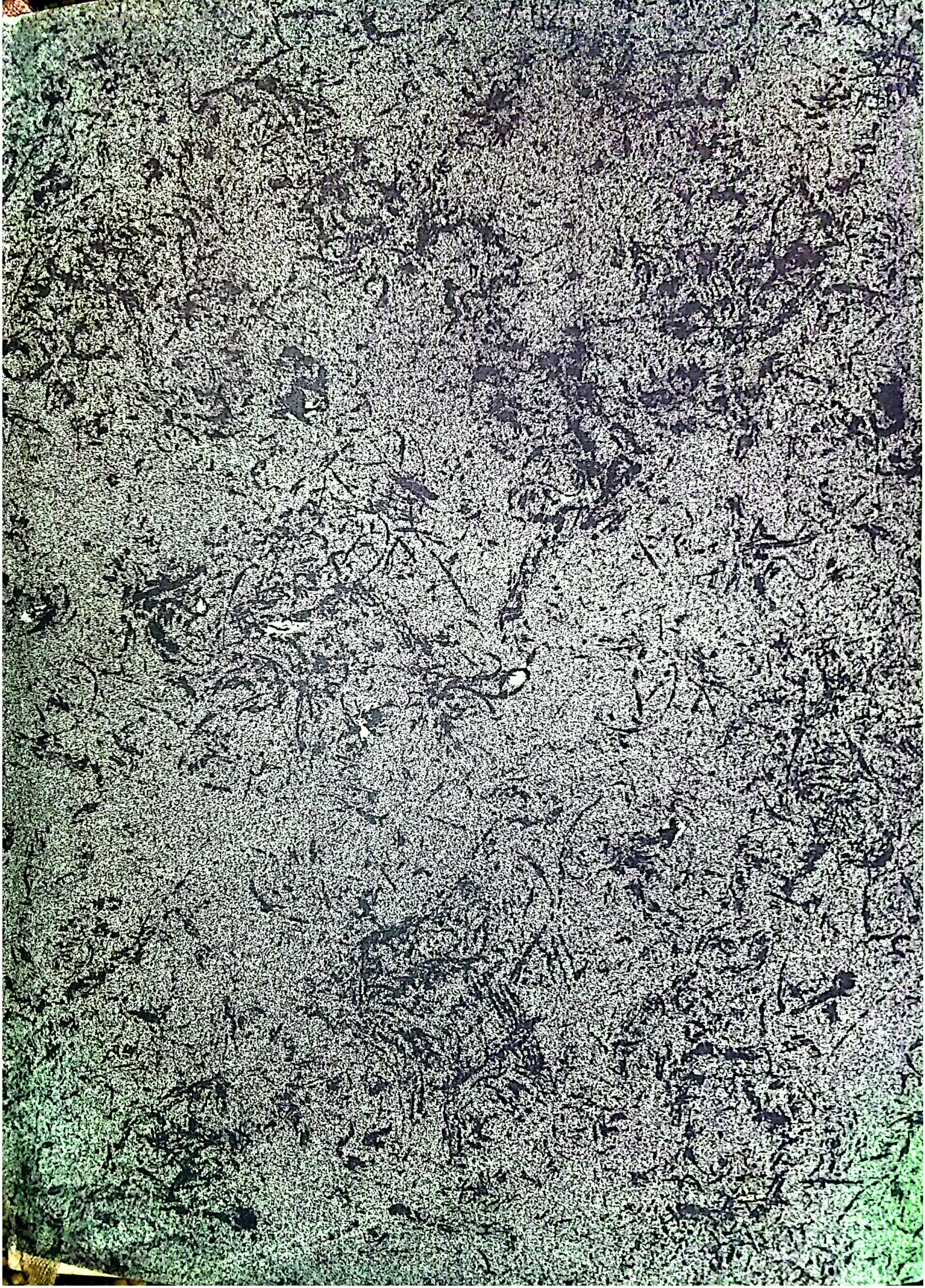

Scanat cu CamScanner

Scanat cu CamScanner

GRIGORE IONESCU

Sofonea

CURTEA DE ARGEȘ

ISTORIA ORAȘULUI PRIN MONUMENTELE LUI

Cu 55 de ilustrații în text și 8 planuri afară din text

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II"
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1940

Scanat cu CamScanner

Scanat cu CamScanner

SOSIREA IN ORAȘ

Strada principală a orășelului care a fost prima Capitală a Țării a primit dela locuitorii lui de mai târziu numele legendarului întemeietor al orașului și al principatului: Negru Vodă. E o stradă destul de largă pentru o așezare de provincie, mărginită de case în cea mai mare parte noui, lipsite de stil; într'o ușoară șerpuire, traseul ei neregulat merge dela miazănoapte spre miazăzi, urcând ușor, apoi coborînd, aproape paralel cu albia Argeșului. La jumătatea lungimii și în punctul ei cel mai ridicat, strada aceasta se lărgește spre apus cu un fel de grădiniță în mijlocul căreia, pe un soclu de piatră, se ridică bustul unui om politic local, C. Dobrescu-Argeș, turnat în bronz de Carol Storck. Punctul acesta culminant al străzii principale, tratat cu naivitate în chip de piață publică, marchează inima orașului de azi. Aci se opresc întâi călătorii ce vin la Curtea de Argeș: cei sosiți cu trenul, urcând pe sub castanii uriași ce umbresc pitorescul Bulevard Regina Elisabeta; cei veniți cu automobilul din spre Pitești, străbătând jumătatea din spre miazăzi a străzii Negru Vodă.

Scanat cu CamScanner

Infățișarea generală a orașului e atrăgătoare, mai ales prin pitorescul natural al așezării. Străzile lăturalnice, ocolind minunate ridicături de pământ, șerpuiesc printre căsuțe albe (multe din ele încă vechi), acoperite cu șindrilă și croite, după chibzuiala sănătoasă a țăranului de altădată, cu prispă sprijinită pe stâlpi de lemn la etaj.

Clădirile noui, mai cu seamă cele ridicate în lungul străzii Negru-Vodă și pe prelungirea acesteia spre Mânăstire, B-dul Regele Carol I, începând cu urîtele biserici închinate una Sfântului Niculae Nou, alta Sfântului Gheorghe și sfârșind cu marele edificiu al Universității populare, pe care călătorul venit din spre Pitești îl întâlnește pe dreapta, înainte de a ajunge în piața orașului, nimicesc pe zi ce trece pitorescul așezării și specificul arhitecturii locale.

Scanat cu CamScanner

CURTEA DOMNEASCĂ

Vechea Curte Domnească, punctul principal de atracție al vizitatorilor, își înfățișează prețioasele rămășițe în mijlocul unui platou ridicat pe malul stâng al Argeșului, spre miazănoapte de piața din centrul actual al orașului.

Zidurile ce închid această veche așezare voevodală închipuesc, în plan, forma unui pistol modern. Partea din spre răsărit a curții limitează porțiunea de teren care a fost dela început rezervată bisericii celei mai importante a cetății de scaun. Zidul curb ce o mărginește spre stradă și atrăgătoarea poartă-clopotniță pe sub care se intră acum în incintă sunt însă mult mai noui, după toate probabilitățile din secolul al XVIII-lea.

Dintre clădirile ce alcătuiau întregul fostei Curți Domnești, biserica e singurul edificiu rămas în picioare. Ea era situată însă în afara Curții propiu zise, de care o despărțea un zid ale cărui fundații se mai văd și astăzi. O poartă tăiată în acest zid punea în comunicație directă curtea palatului cu ograda bisericii (vezi punctul P în planul general, fig. 1).

Scanat cu CamScanner

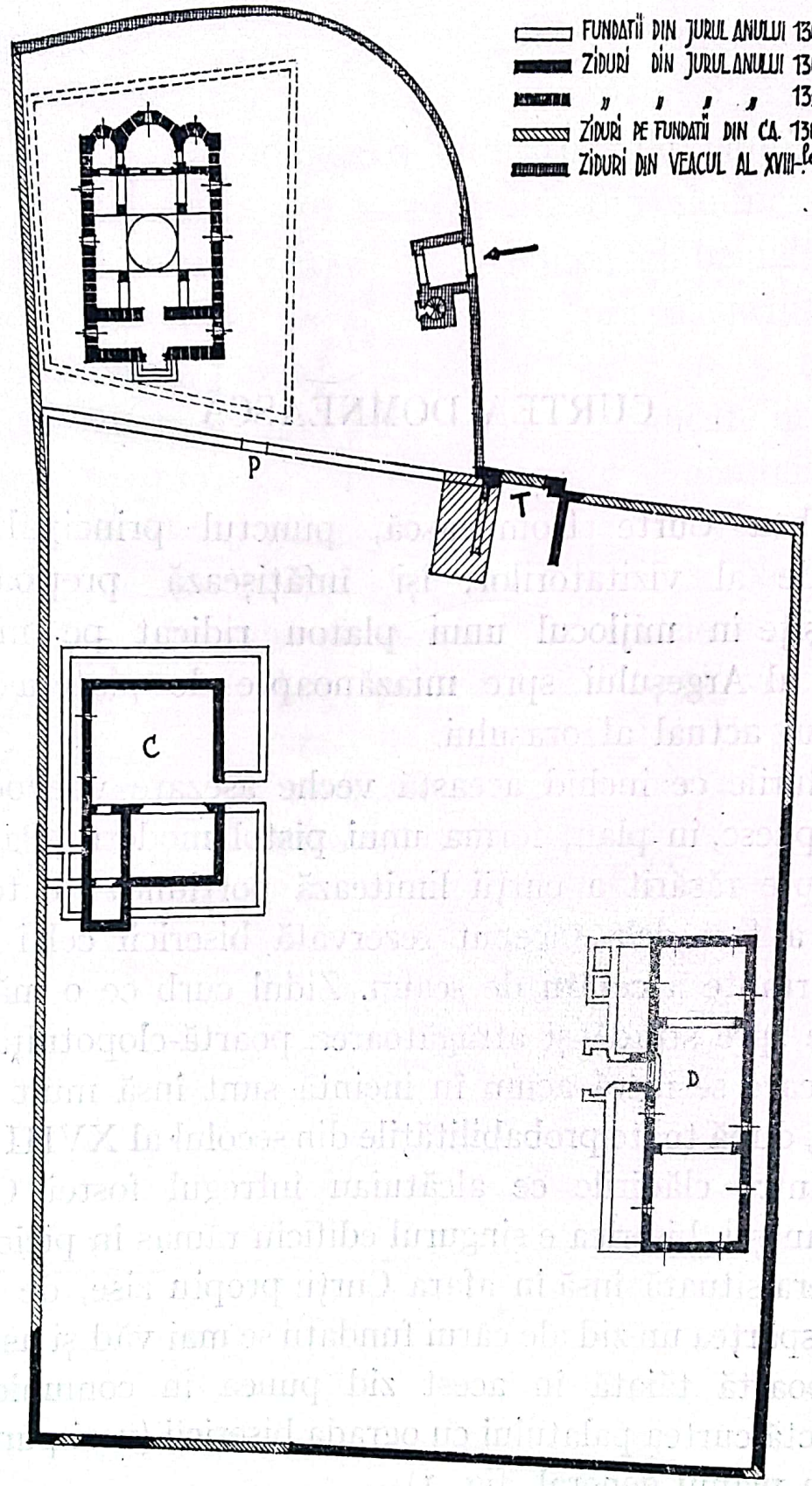

Fig. 1. — Planul general al fostei Curți Domnești.

Patrulaterul Curții Domnești e vast. Măsoară 79 m. lărgime și 103 m. lungime pe latura din spre miazănoapte. Intrarea în curte se făcea pe sub o poartă, de sigur întărită, ce se găsea pe latura din spre răsărit (vezi punctul T în planul general, fig. 1). Pe o parte din temeliile acestei porți, și în locul ocupat altă dată de corpul de gardă, se ridică acum căsuța grațioasă și plină de pitoresc a îngrijitorului monumentelor orașului.

In urma săpăturilor întreprinse de Comisiunea Monumentelor Istorice în anii 1920 și 1921, nivelul terenului a fost coborît până la caldarâmul original al curții, din care s'au găsit porțiuni întregi făcute din bolovani de râu și, pe alocuri, din cărămidă. Din această pricină, față de biserică, locul ocupat altădată de Curtea Domnească a rămas cu 70 cm. mai jos.

In această curte, dincolo de zidurile căreia se desfășoară o priveliște minunată asupra văii Argeșului, se găseau două case domnești: una așezată pe latura din spre miazănoapte, mai aproape de biserică, alta mai în fund, situată în lungul zidului din spre miazăzi.

Judecând după așezare, casa din spre miazănoapte, — a cărei fațadă, precedată de un larg ceardac, primea din belșug soarele amiezii, — era locuința Domnitorului.

Mai mult modestă, casa aceasta, din care nu ni se păstrează decât pivnițele și zidurile de fundații ale cerdacului înconjurător, cuprindea, la parterul înălțat, câteva încăperi și dependințe, suficiente, de bună seamă,

pentru nevoile de viață tihnită ale unui voevod din acele vremuri.

Clădirea din față, de pe latura opusă, socotită de cercetătorul dintâi al acestor istorice resturi, profe-

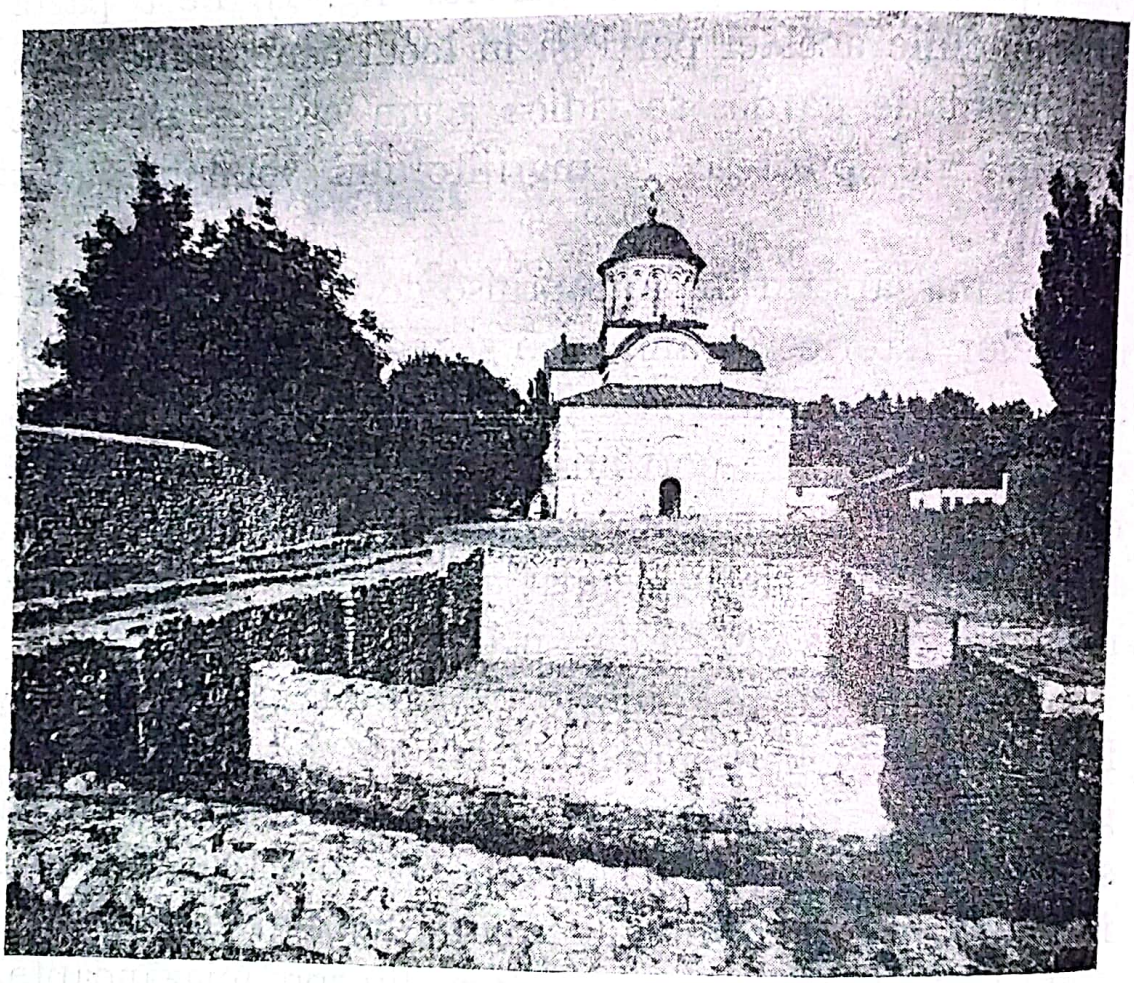

Fig. 2. — Ruinele casei domnești și biserica Sfântul Niculae văzută din curte.

sorul Virgil Drăghiceanu, drept locuință domnească, cuprindea mai probabil cancelariile voevodale și câteva încăperi mai mici, destinate unor curteni sau poate chiar feciorilor Domnului.

Ca și la cea dintâi, la această de a doua casă domnească nu s'au păstrat decât zidurile subsolului. Planul lung ne înfățișează o pivniță dreptunghiulară, împărțită în trei încăperi prin două arcade largi ce întăreau, după toate aparențele, o boltă cilindrică lungă. Intrarea la pivniță se făcea, ca la toate casele de mai târziu, printr'un gârliciu în pantă practicat sub pridvorul cerdacului. Deasupra bolții ce acoperea pivnița se înșirau câteva camere, în fața cărora, pe toată lungimea fațadei (îndreptată împotriva obiceiului spre miazănoapte), se găsea un ceardac ce pare să fi fost adăogat construcției mai târziu.

Zidăria pereților, făcută ca și la casa de alături din bolovani mari de râu cu mortar de var și puțină cărămidă, lasă să se vadă că e vorba de o clădire în orice caz mai veche decât biserica vecină.

Cărui voevod se va fi datorind întemeierea Curții Domnești dela Argeș e greu de spus. Istoricii noștri admit în general că ctitorul, — sau ctitorii, — bisericii Sfântului Niculae Domnesc, socotită a fi slujit de paraclis Curții de alături, ar fi și ctitorii acesteia. Din cercetarea resturilor de construcții mai sus pomenite, din observațiile și încheierile trase de pe urma săpăturilor făcute cu prilejul restaurării bisericii și din cercetarea bisericii însăși, se poate constata însă că există cel puțin două epoci distincte, două etape, în cari s'au ridicat edificiile ce au compus mai apoi întregul Curții Domnești din vremea lui Basarab I și a lui Niculae Alexandru.

Ca și la cea dintâi, la această de a doua casă domnească nu s'au păstrat decât zidurile subsolului. Planul lung ne înfățișează o pivniță dreptunghiulară, împărțită în trei încăperi prin două arcade largi ce întăreau, după toate aparențele, o boltă cilindrică lungă. Intrarea la pivniță se făcea, ca la toate casele de mai târziu, printr'un gârliciu în pantă practicat sub pridvorul cerdacului. Deasupra bolții ce acoperea pivnița se înșirau câteva camere, în fața cărora, pe toată lungimea fațadei (îndreptată împotriva obiceiului spre miazănoapte), se găsea un ceardac ce pare să fi fost adăogat construcției mai târziu.

Zidăria pereților, făcută ca și la casa de alături din bolovani mari de râu cu mortar de var și puțină cărămidă, lasă să se vadă că e vorba de o clădire în orice caz mai veche decât biserica vecină.

Cărui voevod se va fi datorind întemeierea Curții Domnești dela Argeș e greu de spus. Istoricii noștri admit în general că ctitorul, — sau ctitorii, — bisericii Sfântului Niculae Domnesc, socotită a fi slujit de paraclis Curții de alături, ar fi și ctitorii acesteia. Din cercetarea resturilor de construcții mai sus pomenite, din observațiile și încheierile trase de pe urma săpăturilor făcute cu prilejul restaurării bisericii și din cercetarea bisericii însăși, se poate constata însă că există cel puțin două epoci distincte, două etape, în cari s'au ridicat edificiile ce au compus mai apoi întregul Curții Domnești din vremea lui Basarab I și a lui Niculae Alexandru.

Centru al unui mic voevodat care nu cuprindea decât o parte din ceea ce fusese, către 1233, Țara Loviștei — *Terra Loysthae* — Argeșul a fost, după toate probabilitățile, reședință stabilă a voevozilor Seneslau și Tihomir, antemergători ai întemeietorului Țării Românești, Basarab I. Reședință a înaintașilor, devenit în chip firesc Cetate de Scaun a Țării Românești, al cărei proces de întemeiere era sfârșit în primul sfert al veacului al XIV-lea, așteptându-și doar consfințirea pe care avea să i-o dea bătălia zisă dela Posada, Argeșul a fost, până în 1330, reședință și a lui Basarab I. Prin acest oraș au trebuit să treacă în 1330 oștile ungurești ale lui Carol Robert, intrate în țară pe la Severin și pornite vijelios către «*Castrum Argis*» (cetatea minusculă numită mai târziu Poenari, situată la 30 km spre miazănoapte de Curtea de Argeș) locul de adăpost și rezistență al lui Basarab I.

Ca oraș, Argeșul exista în prima jumătate a veacului al XIII-lea. Chiar de nu va fi fost Cetate de Scaun, ci numai o reședință voevodală temporară, trebue să admitem totuși că, locuind la Argeș, cei trei voievozi dintâi ai Țării Românești au avut aici o curte a lor, cât de modestă, cu case de locuit și biserică de închinare.

O asemenea Curte a existat și — cum vom vedea îndată — n'a putut fi alta decât cea de care ne-am ocupat mai sus.

Pentru aceasta e necesar să precizăm din capul locului că, în urma cercetărilor făcute cu prilejul

restaurării din urmă a monumentelor dela Argeș, s'a stabilit în mod neîndoios că biserica Sfântul Niculae Domnesc este în orice caz posterioară anului 1330.

In cursul săpăturilor făcute în interiorul bisericii, în 1920, s'au găsit sub pardoseală resturi importante de zidărie veche. Acestei zidării i s'a atribuit atunci un rost constructiv pe care, cel puțin în întregul ei, nu l-a putut avea. In realitate, este vorba de fundațiile unui edificiu mai vechiu, și anume ale unei biserici. D-l Aurel Sacerdoțeanu, care a făcut cel dintâi această presupunere, a căutat să dovedească preexistența unui lăcaș de rugăciune, sprijinindu-se mai cu seamă pe temeliile (vizibile și acum în jurul bisericii actuale) ale unui zid ce nu-și găsește niciun rost afară de acela de a fi fost construit ca să împrejmuiască bisericuța anterioară, cu mult mai mică decât cea de azi [1]). Că o bisericuță anterioară se găsea pe acel loc, ne-o mai dovedește și un alt fapt, cunoscut de cei ce au luat parte activă la lucrările de restaurare, dar neluat în seamă: făcându-se săpături afară, în jurul bisericii (când s'au descoperit și temeliile zidului mai sus pomenit), s'au găsit, în colțul de miazăzi-apus al pronao-

---

[1]) Aurel Sacerdoțeanu, *Mormântul dela Argeș și zidirea bisericii Domnești*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1935, pp. 49 — 57. Pretinsul plan al bisericuții anterioare este cu totul arbitrar. Autorul a căutat să-l traseze așa fel ca să găsească pentru mormântul cel mai important din biserică un loc potrivit și cu planul edificiului și cu teza susținută de d-sa.

sului, sub fundațiile zidului fațadei, două morminte goale. Zidul longitudinal al pronaosului trecea peste aceste morminte tăindu-le în două, ceea ce dovedește că ele existau înainte de construirea bisericii actuale. Descoperite cu prilejul săpăturilor fundațiilor noului lăcaș, osemintele din ele au fost probabil strânse și puse într'o groapă nouă, poate chiar la loc de cinste în interiorul bisericii. (O lădiță cu oseminte ce n'au putut fi identificate s'a găsit chiar sub pardoseala bisericii, între mormântul lui Radu I și stâlpul din spre altar).

După un obicei păstrat pe alocuri până astăzi, Românii, din moși strămoși, și-au îngropat morții în curțile bisericilor. Prezența acestor morminte în preajma construcției pe locul căreia avea să se zidească biserica nouă e o indicație mai mult că incinta mărginită de temeliile din jurul bisericii actuale era curtea unei biserici anterioare.

Aceasta era de sigur biserica în care se închinau voevozii dela Argeș, stăpâni ai caselor domnești de alături, fiindcă, după cum se poate deduce din tehnica rudimentară a zidăriei ce se mai păstrează din ele, aceste case erau cu câteva zeci de ani mai vechi decât biserica actuală.

Când și cărui fapt se va fi datorat părăsirea bisericuței dintâi și ruina caselor domnești de alături, nu știm. Bănuim însă că pricina a putut fi războiul din 1330 dintre armatele lui Carol Robert și ale lui Basarab I.

Cronica pictată a Țării Ungurești, în care se povestesc pe larg luptele din acest război, de pe urma căruia voevodul român avea să câștige neatârnarea principatului întemeiat de el, nu ne vorbește despre vreo asediere sau distrugere a Argeșului. E lesne de închipuit însă, că, retrăgându-se din calea Ungurilor către munți, Românii, ca să nu lase putință de trai bun dușmanului, după obiceiul de totdeauna, au pustiit totul în urma lor. Orașul și Curtea Domnească vor fi avut deci de suferit multe stricăciuni chiar din partea Românilor. Fapt sigur este că, după 1330, se constată prezența statornică a lui Basarab I la Câmpulung, lucru ce nu se poate explica decât prin aceea că, nemaiavând unde locui la Argeș, va fi găsit cu cale să se mute în celălalt oraș al Țării, unde avea de bună seamă alte case domnești, alături de biserica în care și el și urmașul său aveau să-și doarmă somnul de veci.

Curtea dela Argeș n'a fost însă părăsită definitiv. Curând după împrejurările ce au prilejuit stabilirea lui Basarab I la Câmpulung, fiul său, Nicolae Alexandru, asociat la domnia tatălui încă de pe la 1340, purcede la refacerea fostei reședințe domnești, începând, ca bun creștin ce era, cu biserica. Lucrările au mers însă încet; desăvârșirea lor se datorește fiului lui Nicolae Alexandru, Vladislav Vlaicu (1364— ca 1375), care, refăcând și casele vecine, mută scaunul domniei la Argeș. Un document al său din 1369 este dat din acest oraș, pe care-l numește « nostra residentia ».

Refacerea celei de a doua perechi de case, situată pe aripa din spre miazăzi a curții, și adăugirea cerdacului ei s'ar putea să fie mai de grabă opera urmașului lui Vladislav, Radu I, care, ne spune cronica târzie a Țării, a făcut și el la Argeș « curți de piatră și case domnești ». Noțiunea « curți de piatră » poate fi interpretată corect în sensul înconjurării caselor domnești cu ziduri de piatră.

BISERICA SFÂNTUL NICULAE DOMNESC

Până la lucrările de restaurare începute în 1911 și sfârșite în 1920, părerile istoricilor asupra epocii în care a fost construită biserica Sfântul Niculae Domnesc erau împărțite. Datele aproximative ce încercau să fixeze vechimea edificiului erau cuprinse între veacurile al IX-lea și al XIII-lea. Datarea era făcută fie cu ajutorul unor considerațiuni istorice, — mai curând intuiții, — fie pe temeiul anumitor caractere stilistice, prin comparația bisericii dela Argeș cu alte monumente asemănătoare din țările de artă bizantină. Pentru cei ce au înțeles însă dela început să pună de acord datele oferite de analiza structurală și planimetrică a monumentului cu începuturile istoriei principatului Țării Românești, edificiul nu putea fi atribuit decât cel mult jumătății a doua a veacului al XIII-lea. Descoperirile făcute cu prilejul restaurării au confirmat părerile acestora din urmă. In afară de tipul bisericii, de arhitectura și de pictura ei, înrudite de aproape cu ceea ce se mai făcea încă în domeniul artei religioase, la începutul secolului al XIV-lea, în țările din Balcani și în Serbia, țări cu cari voevozii noștri au avut dintotdeauna

Scanat cu CamScanner

legături politice sau de strânsă rudenie, o inscripție descoperită cu prilejul restaurării picturilor ne îngăduie să fixăm data construcției în jurul anului 1352. Intr'adevăr, în interior, scoasă la iveală de sub tencuiala peretelui din spre miazănoapte al naosului, în partea de jos, se poate citi următoarea inscripție în limba slavonă: **Вλѣтъ ѯѕѡ̃ на длъгопѡли пръставиⷭ великы Басарабъ воивода**, adică, pe românește: «**In anul 6860** (1352 dela nașterea lui Christos) **la Câmpulung a murit Marele Basarab Voevod.**»

Pe lângă data sigură a sfârșitului domniei lui Basarab I, mort la Câmpulung și îngropat probabil tot acolo, inscripția aceasta ne lămurește și asupra vechimii monumentului pe zidurile căruia stă scrisă. In adevăr, dacă la acea dată (1352) biserica nu era chiar în construcție (fapt care ar explica oarecum ușurința cu care vreun zidar a putut săpa în mortarul proaspăt dintre două șiruri de cărămizi data acestui eveniment de seamă), ea era, în orice caz, netencuită. Lucrările au continuat, se pare, cu greutate, în tot timpul domniei lui Niculae Alexandru (1352—1364); importantul lăcaș de rugăciune n'a fost terminat totuși decât sub Vladislav Vlaicu (1364—1377), restauratorul întregei Curți Domnești, cel dintâi voevod dela care avem știre scrisă că-și avea reședința la Argeș.

Biserica Sfântul Niculae Domnesc este monumentul cel mai vechiu — și de cel mai curat stil bizantin — pe care-l avem în Muntenia. Față de celelalte construcții bizantine cu cari se aseamănă ca plan și arhitectură,

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 3. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc văzută dinspre altar.

e de dimensiuni relativ mari. Măsoară în exterior 14,56 m. lărgime și 21,35 m. lungime până la zidul din care ies absidele. Planul e de formă dreptunghiulară, în aparență foarte simplu, terminat spre răsărit cu trei abside poligonale: una centrală, mare și înaltă cât corpul principal al bisericii, două mai mici, încadrând pe cea dintâi, mai joase și acoperite separat (fig. 3).

Intrarea, refăcută în 1850, se găsește pe fațada dinspre apus, încadrată de o nișă înaltă. Poarta de fier, făcută de Ivancea Pârvanovici, al cărui nume stă scris pe cele două canaturi, e prinsă într'un toc de piatră tăiat din lespedea de mormânt a unui Grec, — Gulis Cosmidis Palitsas, — mort în 1653.

Inainte de restaurarea, — începută în 1911 de priceputul arhitect Grigore Cerchez, — care i-a dat întotul înfățișarea dela început, biserica avea în față (adăogat în 1875 de meșteri neînțelegători) un pridvor, ca o casă de țară. Cu același prilej, acoperișul liniștit al pronaosului fusese împodobit fără rost cu două turnulețe de tinichea (fig. 5).

Interiorul cuprinde trei încăperi distincte: una, foarte îngustă (2,80 m.), formând o anteintrare spre apus, este *pronaosul* nelipsit din nicio biserică ortodoxă; alta, centrală, măsurând 11,80 m. lărgime și 12,40 m. lungime până la linia catapetezmei, este *naosul*; în sfârșit, a treia, spre răsărit, este absida altarului, încadrată de cele două anexe cu cari comunică liber prin două arcade în plin cen-

tru: *proscomidia* în partea stângă și *diaconiconul* în dreapta.

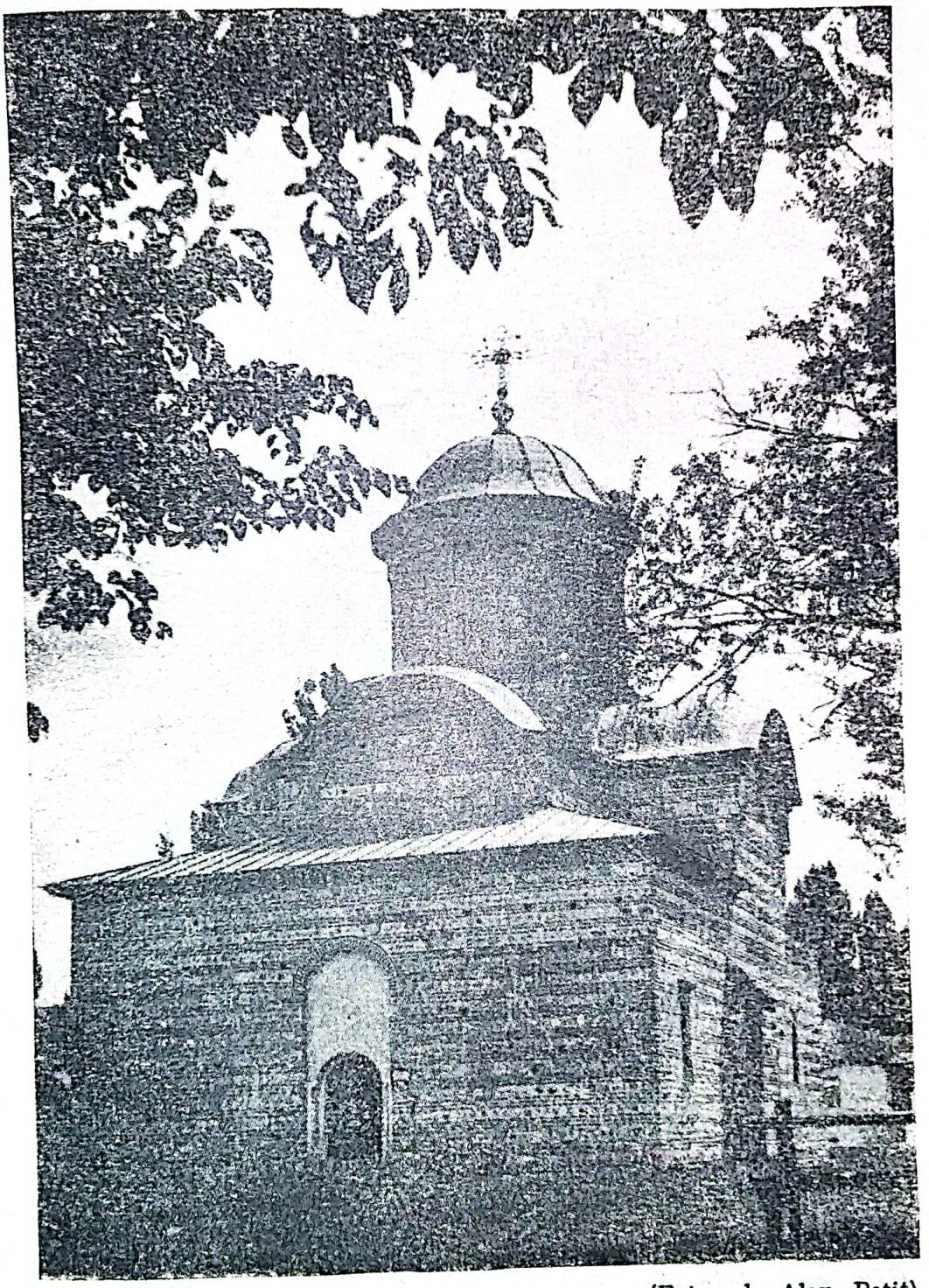

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 4. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc văzută dinspre apus.

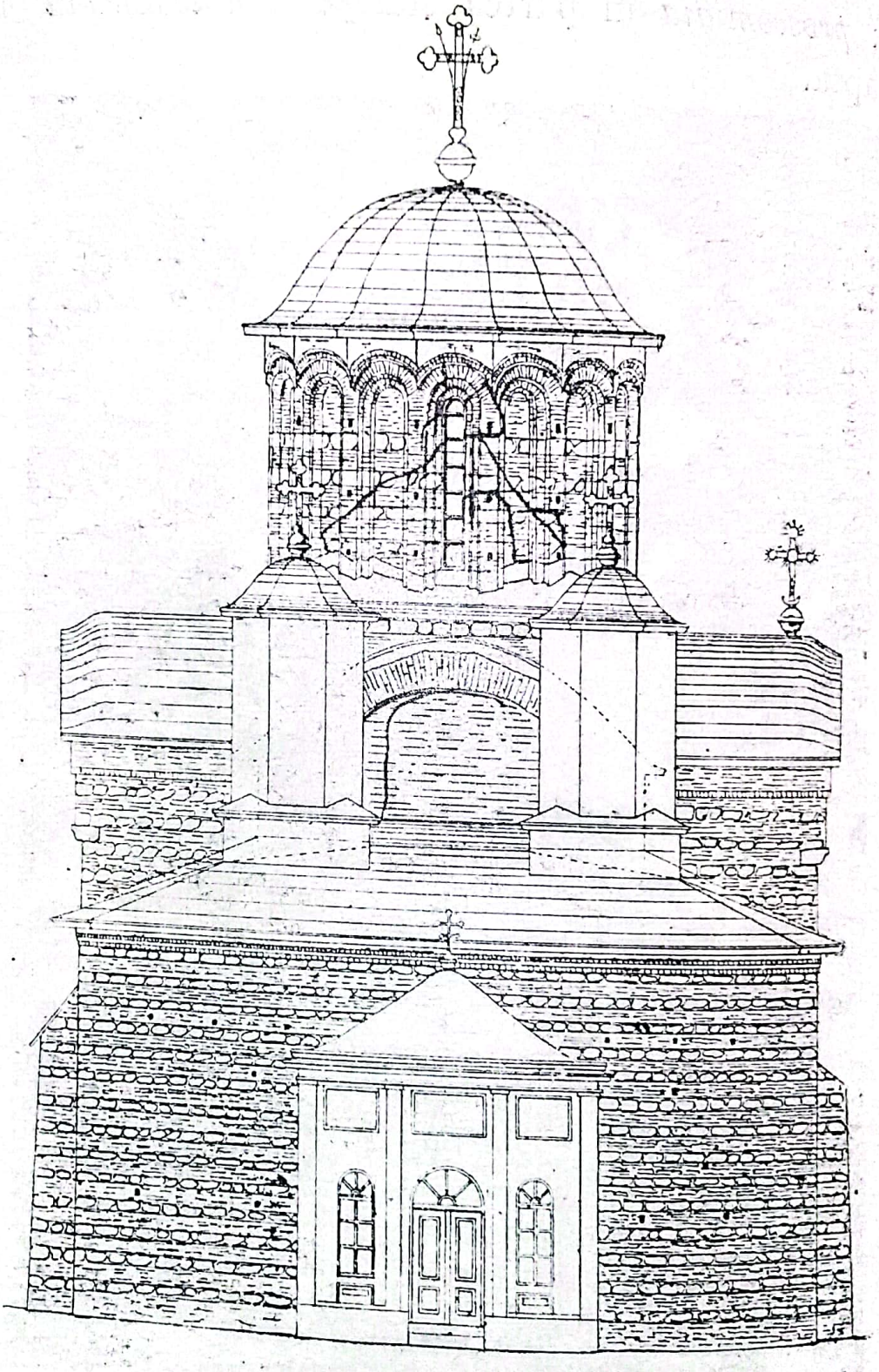

Fig. 5. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc înainte de restaurare (după Bul. Com. Mon. Ist.).

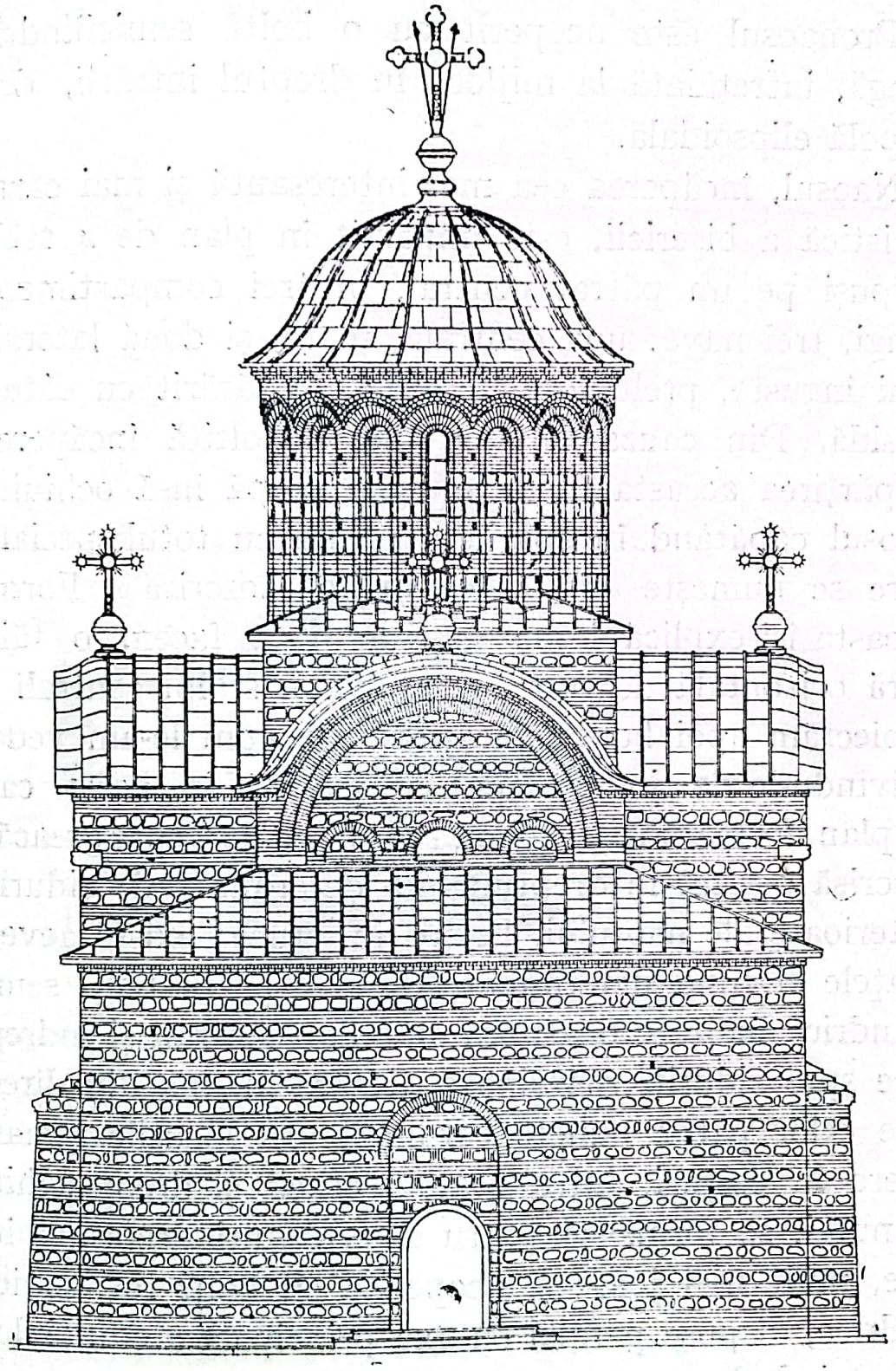

Fig. 6. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc după restaurarea arhitectului Grigore Cerchez.

Pronaosul este acoperit cu o boltă semicilindrică lungă, întretăiată la mijloc, în dreptul intrării, de o cupolă elipsoidală.

Naosul, încăperea cea mai interesantă și mai caracteristică a bisericii, este împărțit în plan de 4 stâlpi dispuși pe un pătrat central, în trei compartimente lungi, trei nave: una centrală, mare, și două laterale, mai înguste, prelungite fiecare spre răsărit cu câte o absidă. Din cauza felului cum e boltită încăperea, împărțirea aceasta în nave lungi scapă însă ochiului, naosul căpătând în spațiu o formă cu totul specială, care se numește «în cruce greacă înscrisă». Forma aceasta își explică lesne numele dacă facem o tăietură orizontală deasupra celor patru stâlpi centrali și proiectăm apoi bolțile încăperii, așa cum le-am vedea privindu-le de jos în sus; se capătă în acest caz, în plan, forma unei cruci cu brațele egale (cruce greacă), înscrisă perfect în dreptunghiul determinat de zidurile exterioare ale naosului. In spațiu, crucea există aevea, brațele ei fiind determinate de cele patru bolți semicilindrice înălțate deasupra stâlpilor centrali și îndreptate spre zidurile mărginașe, fiecare în una din direcțiile celor patru puncte cardinale. In locurile rămase libere în colțuri, între brațele crucii și dreptunghiul planului, se formează patru despărțituri dreptunghiulare, mult mai joase și acoperite cu bolți tot semicilindrice, dispuse paralel cu axa principală a edificiului. Urmărind de aproape structura lor interioară, acoperișul acestor părți din construcție rămâne și el mult

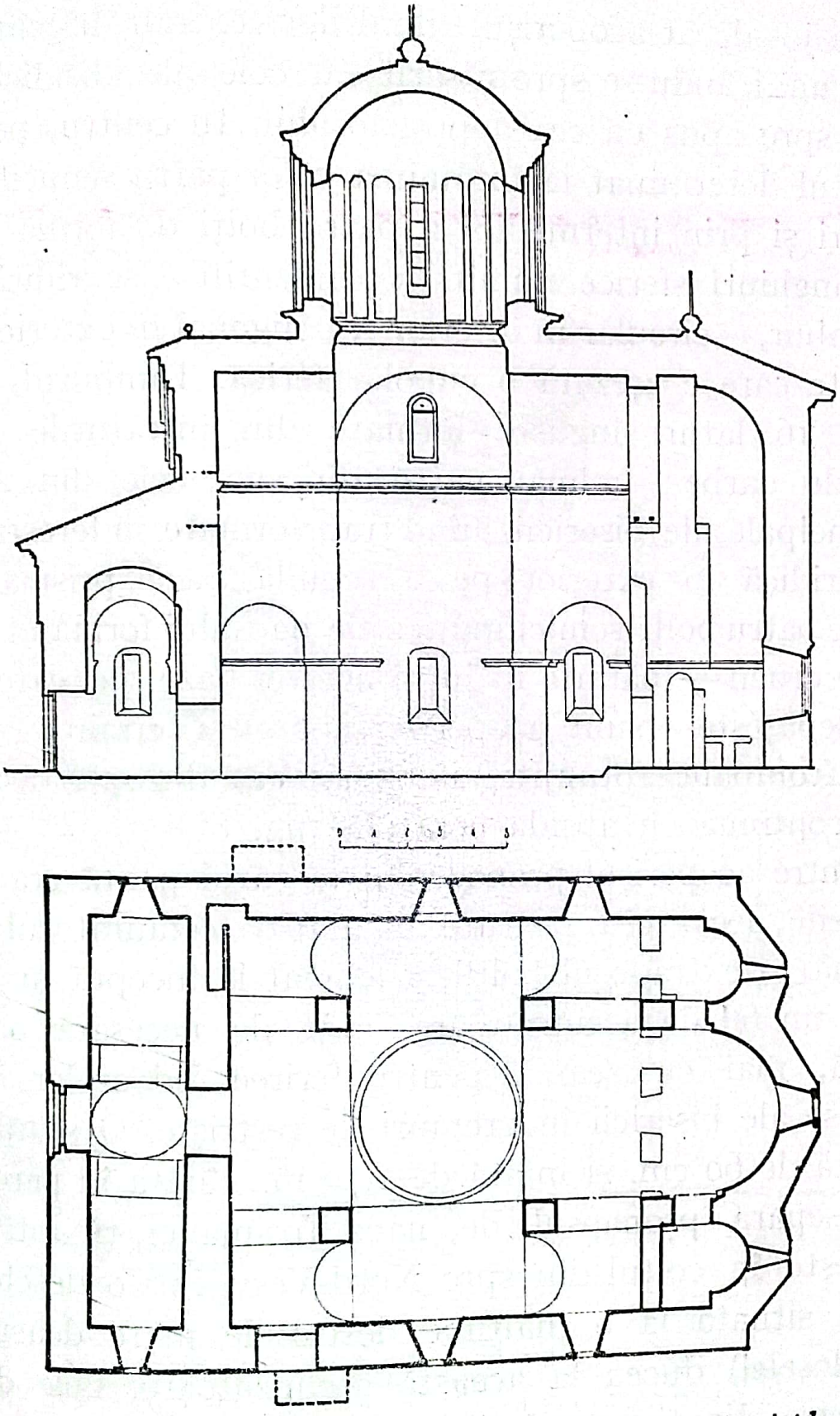

Fig. 7.—Biserica Sfântul Niculae Domnesc; secție și plan.

mai jos decât acoperișul cilindrilor centrali, învelitorile lor unificându-se spre răsărit cu cele ale absidiolelor, iar spre apus cu cea a pronaosului. In centru, pe pătratul determinat la întâlnirea celor patru semicilindri mari și prin intermediul a patru bolți de forma unor triunghiuri sferice numite « pendentifi », se ridică un tambur, — circular în interior și poligonal în exterior, — peste care e așezată o cupolă sferică. Tamburul, care are 16 laturi înguste formate din intrăturile unor firide oarbe — numai patru din ele, cele din axele principale ale bisericii, fiind transformate în ferestre — se ridică în exterior pe o scundă bază prismatică. Cele patru bolți semicilindrice ale naosului formând brațele crucii — înălțate în jurul acestei baze, pe care nu o depășește — sunt acoperite separat și terminate, trei cu frontoane rotunjite, iar una, cea din spre răsărit, se continuă cu absida centrală (fig. 8).

Intre acoperișul pronaosului (a cărui pantă era mai repede decât cea pe care i-a dat-o restauratorul din urmă) și extradosul bolții, a existat la început un pod jos, un fel de ascunzătoare, atât de necesară odinioară, mai cu seamă pentru ferirea odoarelor prețioase ale bisericii în vremuri de restriște. O scară îngustă de 60 cm. și înaltă de 1,70 m., tăiată în peretele ce separă pronaosul de naos (prima ei treaptă se găsește în colțul din spre Nord-Vest, într'o deschizătură situată la o înălțime destul de mare deasupra pardoselei) ducea la această ascunzătoare. Cele două ferestre din timpanul dinspre apus, deasupra picturii

înfățișând « Adormirea Maicii Domnului », dau în caja acestei scări. La aceeași înălțime, de partea cealaltă a

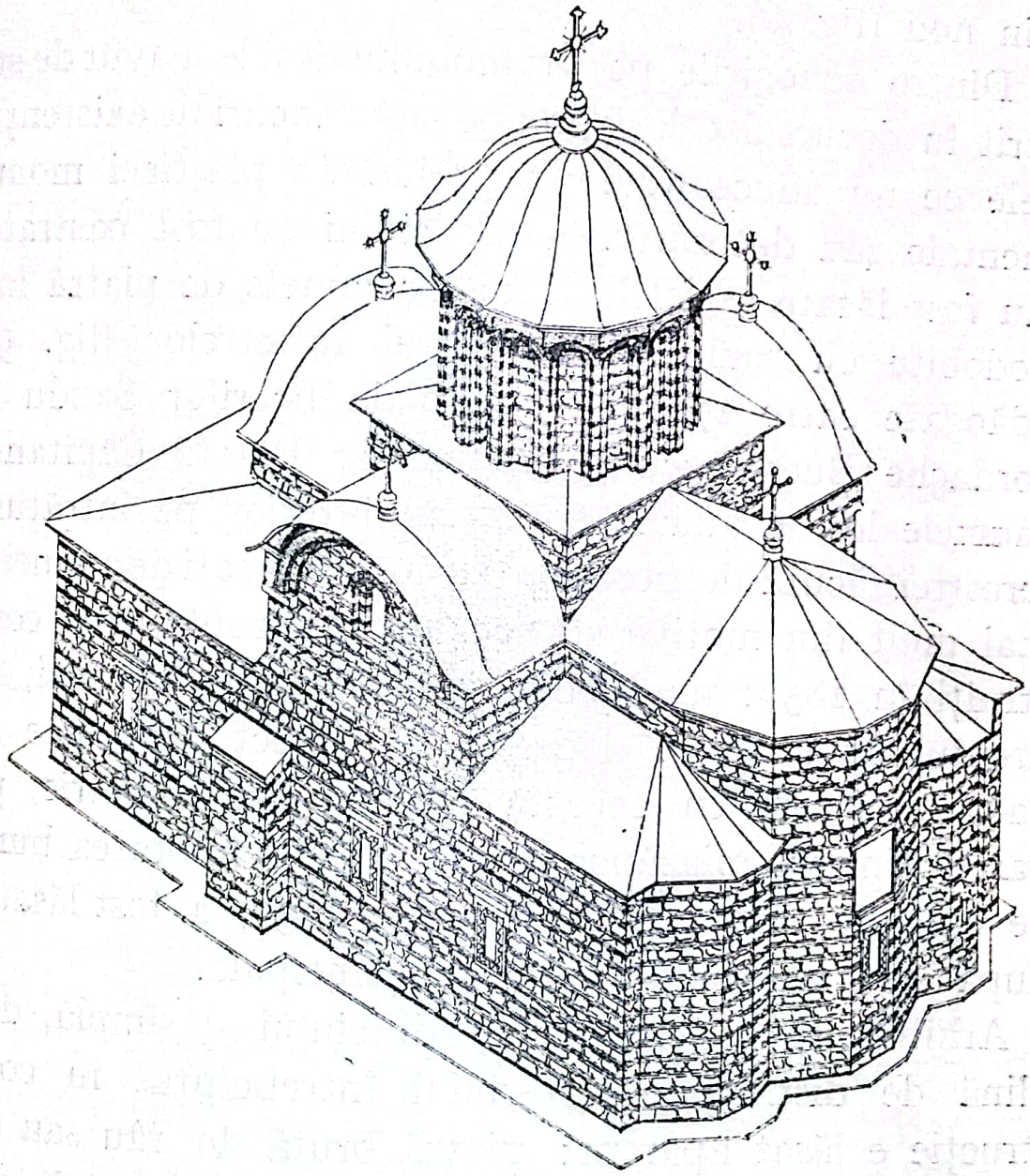

Fig. 8. — Vederea perspectivă a bisericii Sfântul Niculae Domnesc (după un desen de D-na Virginia Haret, refăcut de autor).

zidului, golul tăiat în plin-centru care forma ușa de intrare în ascunzătoare a fost transformat de restau-

rator într'o nișă oarbă, pe care, din motive estetice, a încadrat-o cu alte două nișe asemănătoare, făcute din nou (fig. 6).

Dintre adăogirile pe cari monumentul le-a avut de suferit în decursul celor aproape șase veacuri de existență, cele ce nu aduceau vreun prejudiciu plasticei monumentale sau decorative a edificiului au fost păstrate. Au fost lăsate astfel la locul lor ramele de piatră împodobite cu sculpturi din jurul ferestrelor (fig. 9), adăogate către 1750 cu cheltuiala boerilor Sandu și Iordache Bucșenescu și Ștefan sin Balotă Căpitanul (numele lor se află însemnat în interior, pe intrătura ferestrei făcută de fiecare). Au fost păstrați de asemeni, mai mult din motive statice, cei doi contraforți construiți în 1850: unul pe peretele din spre miazăzi, în dreptul unei uși ce dădea acces direct din curte în naos, astupată cu această ocazie, altul, simetric, pe partea din spre miazănoapte. In sfârșit, în starea bună pe care i-o dăduse refacerea din 1850, a fost lăsată, după cum am văzut, intrarea principală.

Arhitectura exterioară a edificiului e simplă, dar plină de distincție. Materialul întrebuințat în construcție e lăsat aparent: piatră brută de râu sau de carieră puțin cioplită, formând pături orizontale înguste, alternând cu fâșii de cărămidă formate din câte trei șiruri fiecare.

Jocul maselor arhitectonice bine echilibrate; absidele acoperite separat; arcadele semicirculare construite numai din cărămizi dispuse radial, cari subli-

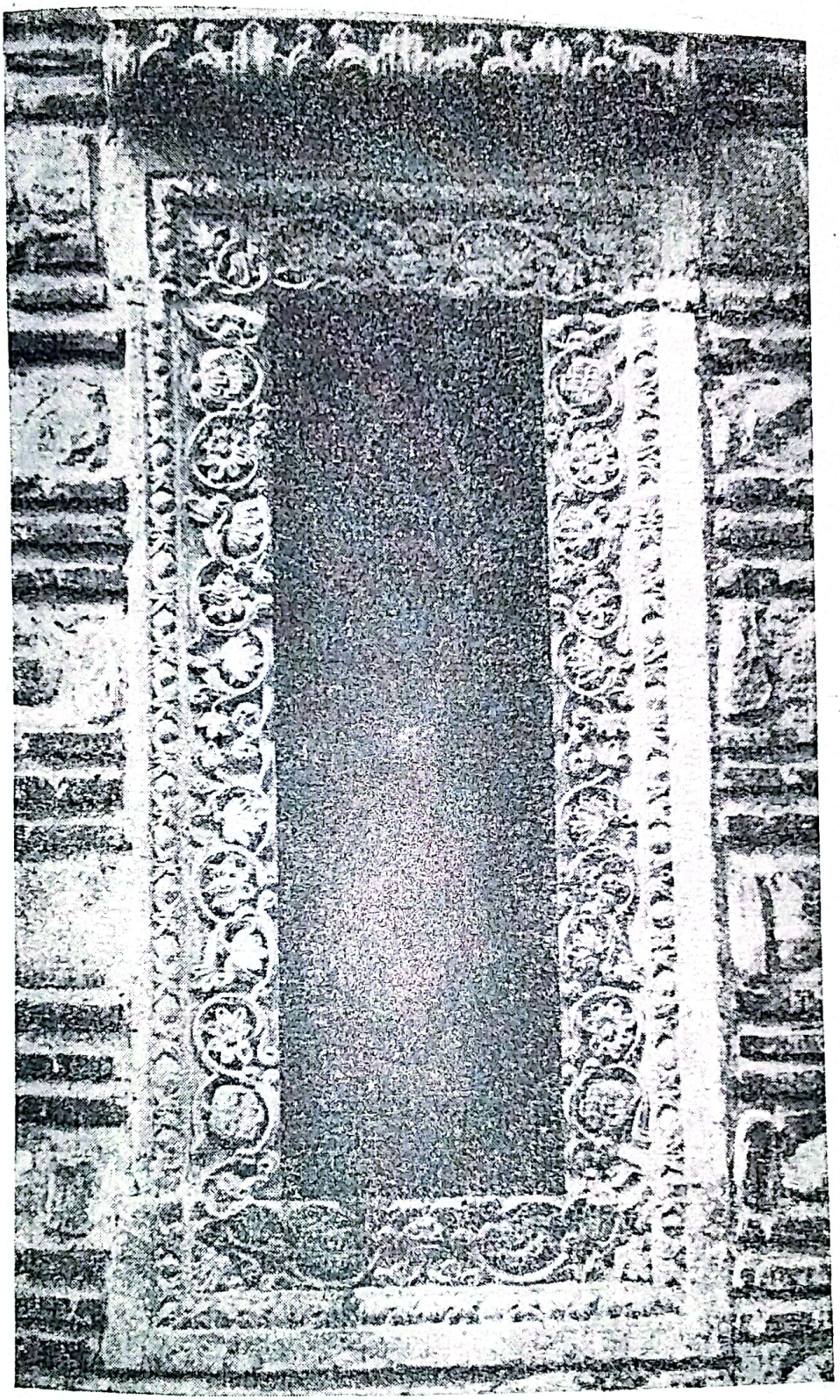

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 9.— Ramă de fereastră din veacul al XVIII-lea la biserica Sfântul Niculae Domnesc.

Scanat cu CamScanner

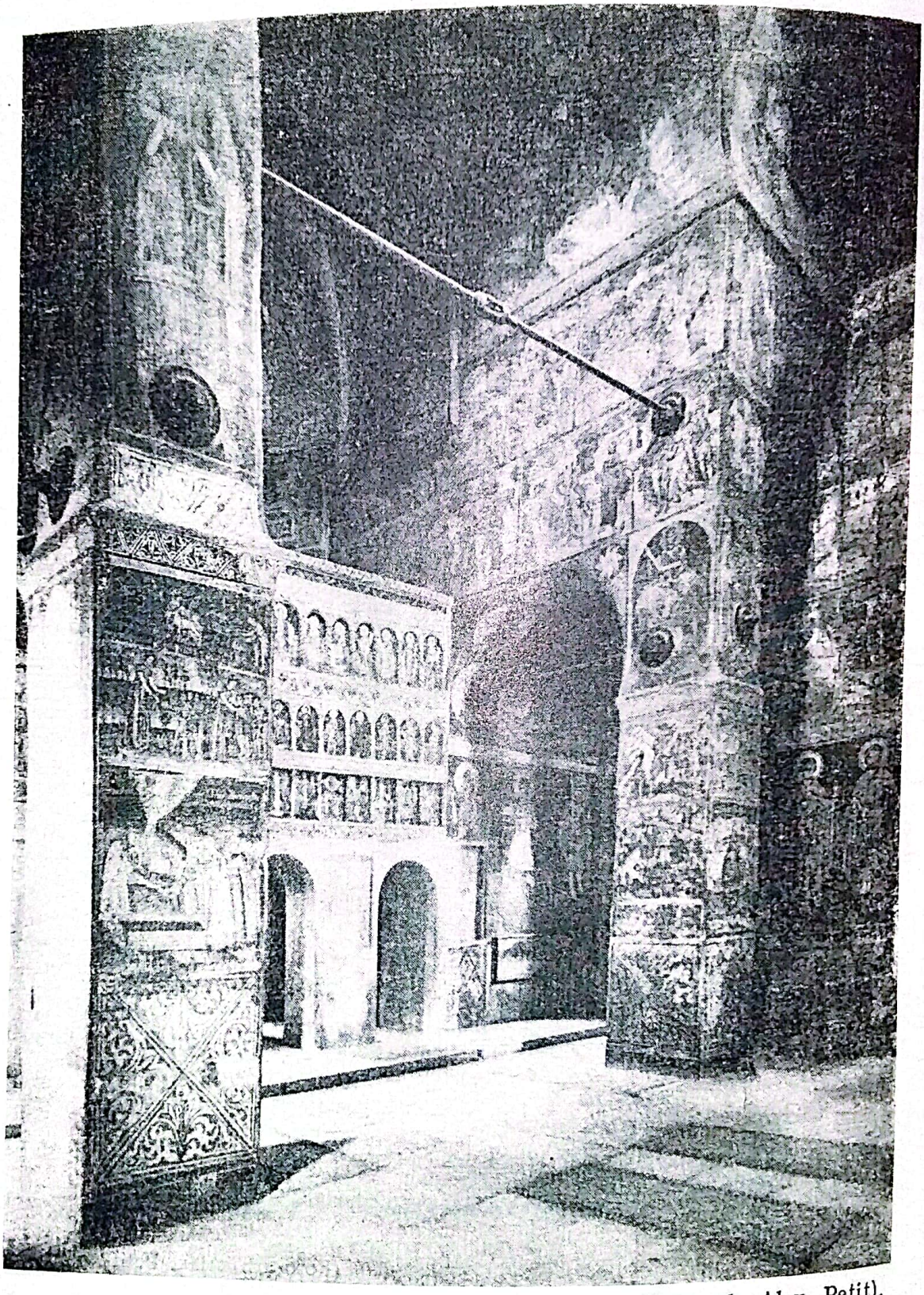

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 10. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc; vedere interioară spre altar.

niază pe fațade, după moda și tehnica bizantină, structura bolților interioare; cornișele formate din cărămizi dispuse pe diagonală și alcătuind intrături și ieșituri ca zimții de fierăstrău, precum și turla centrală, răsărită dintr'o bază judicios proporționată, dau monumentului un aspect de eleganță și, totodată, de soliditate cu totul remarcabile.

Reprezentant fidel și caracteristic al tipului de plan în cruce greacă înscrisă de origine constantinopolitană, biserica Sf. Niculae Domnesc dela Argeș este, sub înfățișarea de azi, datorită recentei și înțeleptei restaurări, una din podoabele cele mai de preț ale arhitecturii românești.

PICTURA BISERICII SFÂNTUL NICULAE DOMNESC

In general, istoricii sunt de acord în a atribui pictura bisericii Sfântului Niculae Domnesc fratelui și urmașului la tron al lui Vladislav Vlaicu, Radu I, voevod de scurtă și nu deajuns de bine cunoscută domnie, dar de vrednică și rodnică activitate constructivă, fapt pentru care urmașii l-au confundat nu odată cu legendarul Negru-Vodă, întemeietor de Țară și ctitor de numeroase biserici și mânăstiri.

Atribuirea acestor prețioase picturi lui Radu I nu se bazează însă pe niciun document precis, ci numai pe interpretarea tradiției și pe unele inducții întemeiate pe un tablou votiv distrus în 1829 și înlocuit cu altul, presupusă copie a celui vechiu, executată de un zugrav oarecare cu numele Pantelimon.

Dacă ar fi să ne conformăm tradiției, care, începând din veacul al XVII-lea, confundă, contopindu-le, numele lui Radu I cu acel al legendarului Negru-Vodă, ar trebui să admitem ca singur ctitor al bisericii de care ne ocupăm pe Radu I. Impotriva acestei presupuneri se ridică însă, așa cum am văzut, dovezile ieșite la

iveală cu prilejul restaurării edificiului, dovezi în baza cărora am aflat ctitori ai bisericii pe Basarab I (la moartea căruia biserica era în orice caz în construcție), pe Niculae Alexandru, continuatorul lucrărilor și, în sfârșit, pe fiul acestuia, Vladislav-Vlaicu, care, terminând biserica, avea să refacă și casele domnești de alături, mutându-și reședința la Argeș. Radu I, pomenit în cronica anonimă a Țării Românești sub numele de Radu-Vodă Negru, care ar fi făcut și el la Argeș « curți de piatră și biserică mare și frumoasă », poate fi însă ctitor numai în ce privește pictura. Incepute în timpul înaintașului său, lucrările atât de migăloase ale acestei minunate podoabe interioare au putut fi continuate și sfârșite de dânsul, lăsându-se apoi, pentru această a sa osteneală și cheltuială, zugrăvit ca singur ctitor, așa cum au mai făcut, în împrejurări asemănătoare, și alți voevozi dela noi sau din alte țări. Numai în felul acesta se poate explica prezența chipului lui Radu în icoana hramului de deasupra ușii dela intrarea în naos și în tabloul votiv din naos, distrus în 1829. Din păcate, pe icoana hramului nu există (sau, dacă a existat în partea de jos, a fost distrusă) nicio inscripție lămuritoare asupra voevodului înfățișat ca ctitor. Deasupra tabloului votiv din naos, pe de altă parte, inscripția originală din veacul al XIV-lea, scrisă într'o limbă slavonă barbară, s'a păstrat numai fragmentar: în afară de titulaturi, nici numele Domnului nici al Doamnei n'au putut fi găsite printre frânturile de slove rămase. Asemănarea dintre tabloul

votiv actual (presupus copiat după cel original) și tablourile votive închinate înaintașilor de Radu dela Afumați în biserica Episcopală din Curtea de Argeș și de Matei Basarab în biserica zidită de el pe ruinele celei zise a lui Negru-Vodă din Câmpulung, tablouri pe cari se citeau numele *Io Radu-Voevod și Ana Doamna*, ar fi o indicație că acestea din urmă au fost copiate după tabloul original ce exista la acea dată în biserica Domnească, de unde s'au luat și numele lui Radu-Voevod și al Anei Doamna. Presupunerea aceasta și faptul că pomelnicul bisericii începe cu *Radu-Voevod și Ana Doamna* ne îndreptățesc în mare măsură să trecem în lista ctitorilor dela Argeș și pe Radu I cu Doamna sa Ana, ca unii ce au desăvârșit, împodobindu-l, lăcașul de rugăciuni ridicat de înaintașii lor Basarab I, Niculae Alexandru și Vladislav Vlaicu.

In orice caz, făcute în întregime sub Radu I sau, cum pare mai probabil, începute în vremea lui Vladislav Vlaicu și numai terminate de Radu I, picturile cele mai vechi din biserica Domnească a Curții de Argeș pot fi considerate ca datând din jurul anului 1375. Părerea izolată a unui singur istoric (O. Tafrali), după care podoaba de fresci a bisericii dela Argeș ar fi fost executată în anul 1261, nu se poate susține, din lipsă totală de dovezi și din nepotrivire cu știrile istorice și cu vremea în care s'a zidit edificiul.

Nu toate frescile ce împodobesc pereții interiori ai bisericii sunt însă din veacul al XIV-lea. Multe din

scenele reprezentate în pronaos și în naos sunt mai noui. Edificiul a avut de suferit în decursul veacurilor o mulțime de refaceri; în urma acestora, interiorul, ca și exteriorul, a fost pe alocuri modificat. Pentru ce privește pictura, refacerile ce au adus o schimbare mai importantă în înfățișarea decorului au fost două: una în jurul anului 1750, executată de un zugrav destul de talentat și priceput în meșteșug (după toate probabilitățile, acel Radu sin Mihail din Târgoviște, autorul cunoscutului «caet de jugrăveli» ce se păstrează la Academia Română sub Nr. 4602); alta, din 1827, de un mediocru pictor bisericesc, Panteli-mon.

O parte din opera acestor restauratori s'a limitat la întărirea și înviorarea unor culori ale frescilor vechi, murdărite și afumate. In cele mai multe cazuri, însă, ei au înlocuit frescile vechi cu altele noui — copiate după cele anterioare sau imaginate de dânșii — fie răzuind pereții până la cărămidă și punând tencuială proaspătă, fie cioplind fresca veche, ca să dea posibilitatea de prindere mortarului umed peste care aveau să întindă apoi pictura nouă.

Cu prilejul lucrărilor de restaurare întreprinse de Comisia Monumentelor Istorice, cea mai mare parte din frescile vechi au fost puse din nou în valoare. Grija cea mare a restauratorilor (pictorii Norocea și I. Mihail) a fost de a înlătura cu băgare de seamă toate straturile de picturi așezate peste frescile originale din secolul al XIV-lea.

Frescile vechi au fost apoi spălate, o bună parte au fost pe alocuri retușate; câteva, din cauza multelor stricăciuni suferite, au trebuit să fie chiar completate.

Lăsând la o parte picturile din veacul al XVII-lea și pe cele de tot noui, asupra cărora vom da unele relații mai departe, trebuie precizat că frescile din veacul al XIV-lea, cele mai numeroase din biserică și cele mai de preț, nu sunt opera unui singur artist. Două mâini deosebite, — poate chiar trei, — pare să fi lucrat la ele.

Judecând după inscripțiile slavone ce explică subiectul diferitelor episoade, și după faptul că aceste episoade sunt prezentate într'o frescă continuă (scenele nu sunt separate unele de altele prin chenare), suntem îndreptățiți să credem că frescile din **Pronaos** sunt opera unui zugrav crescut la o școală bizantino-slavă. Mai prejos, din multe puncte de vedere, decât frescile contemporane din naos și altar, picturile acestea au totuși o deosebită importanță iconografică și o reală valoare artistică.

Frescile din **Naos** și **Altar**, remarcabile opere de artă, cele mai frumoase și mai vechi din câte avem în țară, erau însoțite toate de legende explicative în limba grecească. Din cele câteva ce s'au păstrat și au fost descifrate, se constată că aceste legende au foarte multe greșeli de ortografie. De aci se poate trage concluzia că meșterii zugravi cari au lucrat la Curtea de Argeș, aceiași de sigur cari au scris și legendele amintite, deși adevărați artiști, foarte pricepuți în meseria lor, erau totuși inculți. In acest caz, ar

putea fi vorba, cum crede d-l P. P. Panaitescu, de meșteri veniți din centre grecești de importanță secundară, unde meșteri culți nu se găseau, dar unde găsim în schimb biserici cu picturi în cari inscripțiile explicative ale scenelor înfățișate prezintă multe anomalii și greșeli de ortografie asemănătoare cu cele dela Curtea de Argeș. Cu mai multă dreptate se poate presupune, credem, — date fiind unele însușiri speciale ale picturilor, — că ei n'au fost Greci, ci, mai de grabă, niște artiști fără patrie, crescuți la o școală de zugrăveală grecească și cutreerând, în căutare de lucru, toate țările creștine de artă bizantină. Admirabili cunoscători ai iconografiei bizantine, autorii frescilor dela Argeș s'au dovedit foarte abili în interpretarea diferitelor scene religioase. Vădind o predilecție deosebită pentru policromie, ei au lăsat deoparte natura pe care, ca și confrații lor din alte țări bizantine contemporane, nu și-au dat osteneala s'o copieze. Preocuparea lor de seamă n'a fost realizarea pitorescului, deși de cele mai multe ori l-au obținut poate fără voia lor, ci transpunerea în forme ușor de priceput a dogmelor credinții. Dragostea de a prezenta pe înțelesul tuturor, mai cu seamă pe înțelesul celor ce nu știau citi în cărți, faptele și legendele în legătură cu vieața lui Iisus, a Fecioarei, a Sfinților de seamă ai ortodoxiei și chiar a unor personaje din Vechiul Testament, a fost atât de mare încât, pe pereții Bisericii Domnești dela Argeș, vedem înșirate aproape toate subiectele acelei iconografii creștine creeate (mai ales pe

baza evangheliilor apocrife) de imaginația bogată a nenumăraților artiști anonimi bizantini.

Deși în mersul ei evolutiv nu se constată o varietate evidentă de forme și de prezentare, deși subiectele înfățișate sunt peste tot aceleași, potrivit unor prescripții dogmatice immutabile, totuși, judecată după realizările ei din Italia, Constantinopol și toată Peninsula Balcanică, pictura bizantină nu este, cel puțin până în veacul al XV-lea, o succesiune de copii servile lipsite de valoare și de caracter personal.

Că frescile bisericii Domnești din Curtea de Argeș se aseamănă, ba ar fi chiar imitate după mozaicurile bisericei Chora, cunoscută astăzi sub numele de Kahrié-Djami din Constantinopol, e o constatare făcută în treacăt de cei ce s'au ocupat cu studiul picturilor acestui monument. Deși repetată după aceea în mai toate cărțile de istorie, afirmația nu e mai puțin lipsită de temei, mai ales dacă ne gândim să prindem în caracterizarea aceasta arbitrară toate picturile aflate pe pereții bisericii dela Argeș. Din cele peste 130 de scene datând din veacul al XIV-lea, abia 5—6 au o asemănare vădită cu unele subiecte reprezentate în mozaicurile lui Metochites dela Constantinopol. Asemănarea nu se datorește de altminteri faptului că zugravii dela Argeș cunoșteau aceste mozaicuri și-și vor fi propus să le copieze, ci împrejurării că, la fel cu mozaiștii dela Constantinopol, țineau și ei de aceeași școală de pictură bizantină ale cărei roade, începând din veacul al XII-lea și până în al XIV-lea, se văd în atâtea biserici,

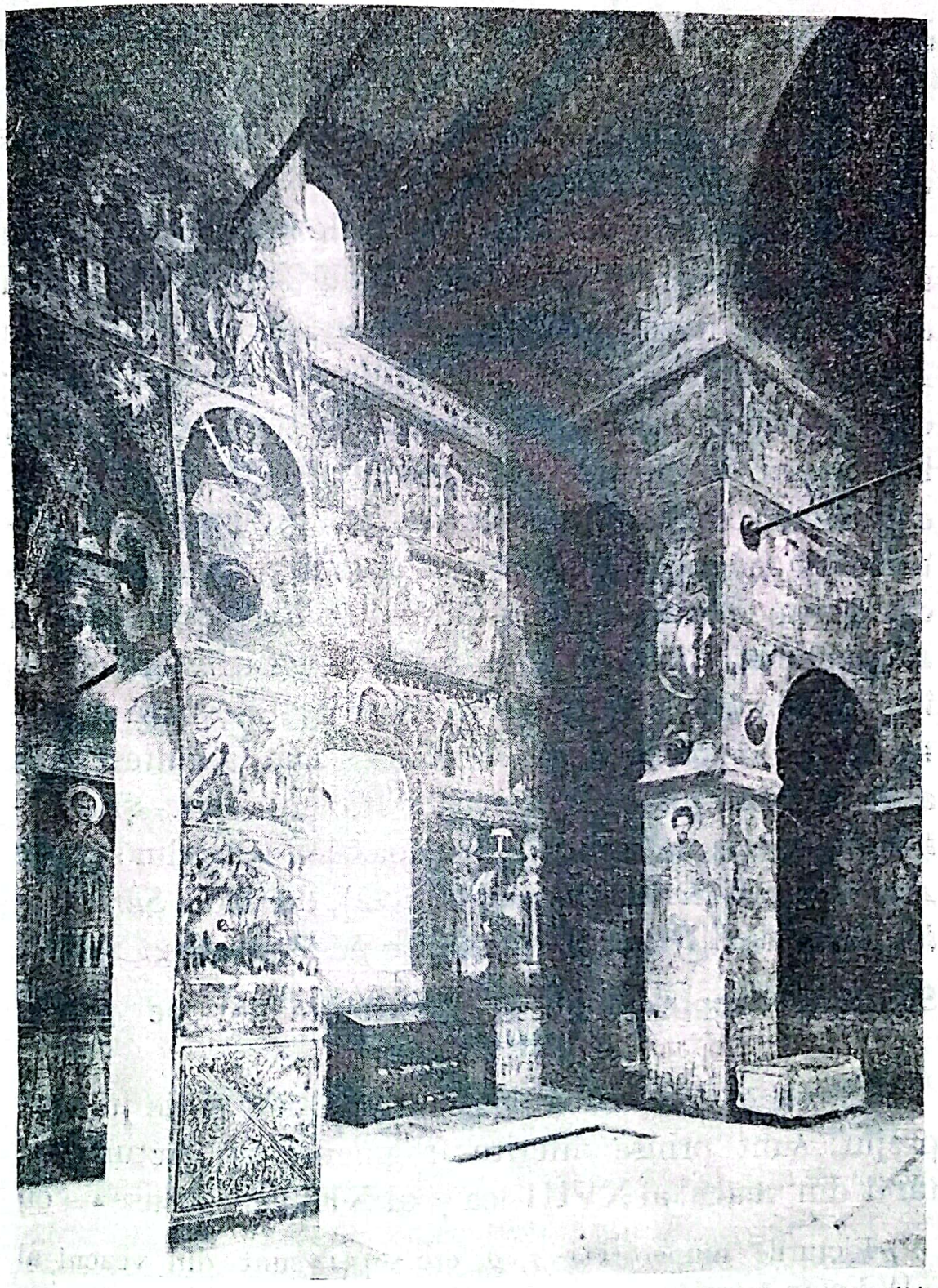

(Foto arh. Alex. Petit.).

Fig. 11. — Biserica Sfântul Niculae Domnesc; vedere interioară spre miazăzi.

răspândite de-a-lungul țărilor de artă bizantină: din Italia meridională și Sicilia, trecând prin Constantinopol și Peninsula Balcanică, până în depărtatele ținuturi ale Rusiei.

Tot atât de importante ca picturile bizantine cele mai frumoase și mai renumite ale veacurilor al XIII-lea și al XIV-lea, frescile Bisericii Domnești din Curtea de Argeș se caracterizează prin nesfârșit de variatul lor colorit, delicat și somptuos în același timp, prin fondul lor bogat de arhitectură prezentată în perspective curioase, ca în picturile lui Giotto, prin noblețea atitudinilor și grația ținutei personagiilor, prin conștiinciozitatea cu care sunt redate detaliile costumelor și ale mobilierului (mai cu seamă la picturile din altar), în sfârșit, prin expresia întotdeauna adequată a gesturilor și a figurilor cari, în multe scene, amintesc arta atât de particulară a meșterilor italieni ai *tre-* și *quattrocentului* (în nebănuit de prețioasele redări din scenele *Adormirea Maicii Domnului* (fig. 12), de pildă, *Sărutarea lui Iuda* sau *Rugăciunea cea de peste fire* (fig. 22)).

Subiectele reprezentate și distribuția lor pe pereții bisericii [1])

In Pronaos, în partea de jos a pereților și de jur împrejur, sunt prinse diferite fragmente de picturi datând din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, scoase — cu

[1]) Picturile numerotate 1, 2, etc... 131 sunt din veacul al XIV-lea în întregime sau cel puțin parțial; cele însemnate A_1, A_2, etc. sunt din jurul anului 1750; a_1, a_2, etc. din 1827; iar b_1, b_2, etc. sunt din timpul ultimei restaurări.

prilejul restaurării interiorului — din naos, unde fuseseră executate peste picturile originale din veacul al XIV-lea. Intre acestea, pe peretele dinspre apus, în stânga celui ce intră, mai importante sunt:

A_1. *Ghetsemani* (Rugăciunea cea de peste fire), atribuită zugravului Radu sin Mihai din Târgoviște.

A_2. *Sfânta spălare a picioarelor*, atribuită aceluiași. Ambele scene, executate în jurul anului 1750, fuseseră prinse peste scenele asemănătoare No. 127 și 128 din naos.

Deasupra acestor fragmente, pe pereții lungi, sub planul de naștere al bolților, sunt înfățișate, într'o friză continuă cuprinzând 14 scene, *Viața și minunile Sfântului Niculae* (patronul bisericii).

Reprezentarea în ordine cronologică a întâmplărilor începe pe peretele din spre răsărit, deasupra și în dreapta ușii care dă în naos (vezi schema 1):

1. *Nașterea Sfântului*, tratată de zugrav în chip foarte asemănător cu Nașterea lui Iisus. In stânga, mama Sfântului, *Nona*, aureolată ca și Fecioara Maria, e asistată în momentul nașterii de trei femei; alături, o a patra femeie îmbăiază noul născut, care, ca și pruncul Iisus, are capul nimbat.

2. *Darea Sfântului la învățătură*. Asistat de mama lui, înfățișată în atitudine de madonă, Sfântul primește din mâna unui dascăl bătrân abecedarul, pe a cărui primă pagină se vede scris alfabetul grec. Alături de copilul sortit a deveni sfânt, alți doi școlari întind o filacteră purtând o inscripție în limba greacă. Deși, după cât se pare, pictorul a fost sârb de origină, iar

inscripțiile ce explică scena sunt în limba slavonă, alfabetul de pe abecedar, ca și versetele de pe filacteră în scena cu școala, sunt grecești; zugravul a ținut de sigur să se conformeze știrii după care Sfântul Niculae ar fi învățat carte grecească.

Ciclul se continuă pe peretele din spre apus (vezi schema 2):

3. *Hirotonisirea Sfântului.* Ceremonia hirotonisirii, la care asistă trei fețe bisericești (două cu mitre pe cap), este prezentată pe un fond de arhitectură; în dreapta, Sfântul Niculae primind binecuvântarea unui sfânt patriarh, se înclină.

Ciclul se continuă cu minunile Sfântului Niculae:

4. *Trei voevozi* înfățișați sub trăsăturile celor trei vârste, — a tinereții, a maturității și a bătrâneții, — condamnați la moarte fără pricină, în timpul împărăției lui Constantin, așteaptă într'o închisoare sorocul pedepsei supreme. Cu picioarele prinse în scândurile groase ale băncii pe care stau, ei au zugrăvite pe chipuri sentimentele profunde de cari sunt stăpâniți: cel tânăr, cu capul înclinat pe umărul drept, se arată cuprins de adâncă tristețe; cel matur, resemnat, pare totuși sigur de nevinovăția lui, pe care și-o exprimă prin gestul elocvent al palmelor întinse; cel bătrân, cu fața senină, înțelept și încrezător în dreptatea lui Dumnezeu, schițează pentru ceilalți doi un gest de îmbărbătare.

5. *Sfântul Niculae se arată în vis Impăratului Constantin,* spre a-l determina să dispue liberarea din închisoare a celor trei voevozi.

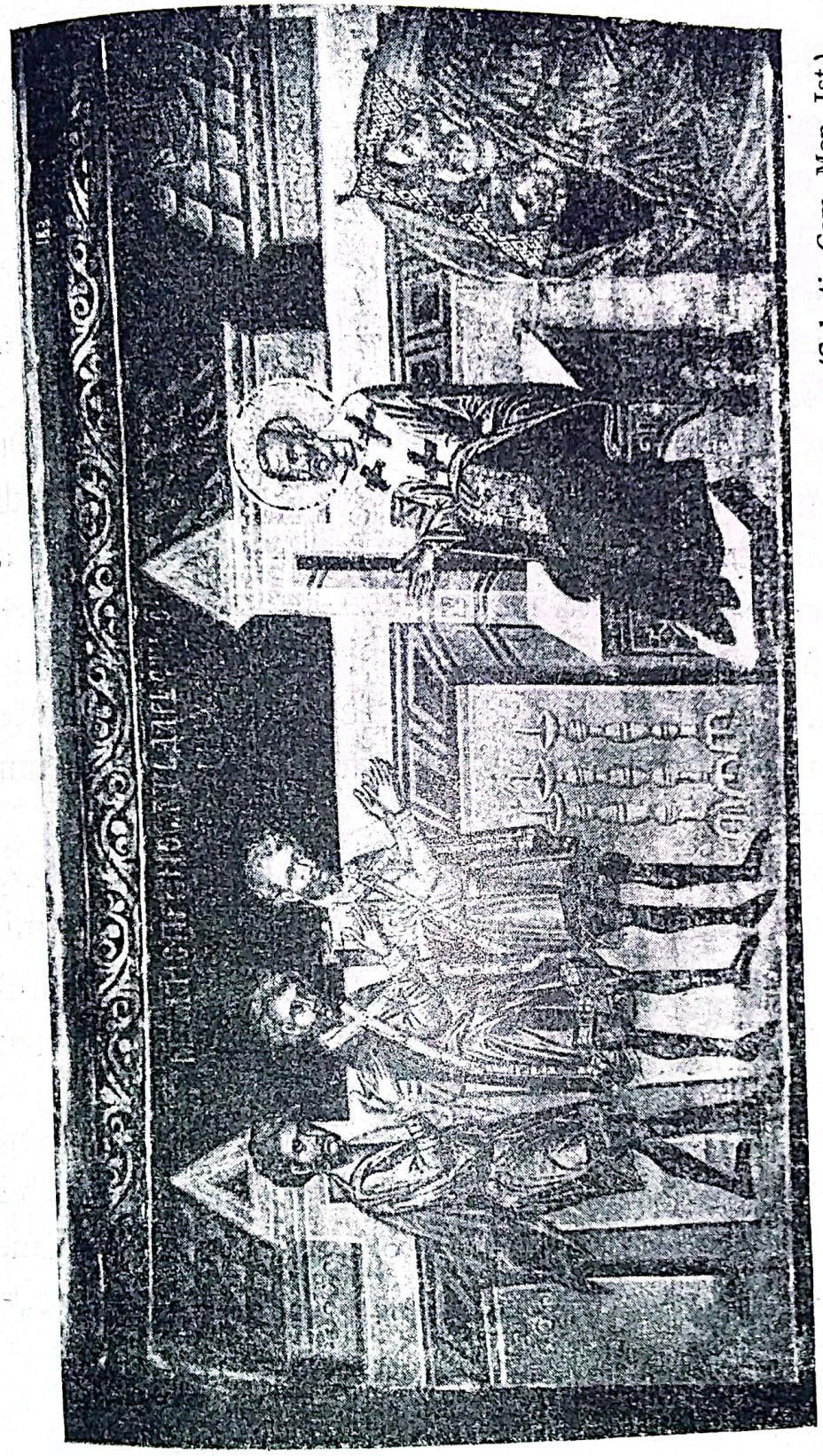

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 12. — Cei trei voevozi încărcați cu daruri în fața Sfântului Niculae.

6. *Sfântul se arată în vis guvernatorului Avlavie*, încercând să-l convingă de nevinovăția celor trei condamnați.

7. *Sfântul scapă dela moarte pe cei trei voevozi.* Cu mâinile legate și ochii acoperiți, cei trei condamnați așteaptă cu resemnare lovitura călăului, a cărui sabie e oprită în ultimul moment de Sfânt.

8. *Impăratul Constantin înmânează celor trei voevozi*— cum zice inscripția: « bărbaților sfinți » — *daruri pentru Sfântul Niculae.*

9. *Cei trei voevozi încărcați cu daruri ajung la Sfânt;* așezat pe un tron, acesta primește din mâinile lor ofranda.

10. *Sfântul dăruiește trei pungi cu aur* celor trei fecioare sortite pierzării. Trei fecioare sunt reprezentate în stânga, dormind în același pat. Un om în picioare, poate tatăl copilelor, pășește grăbit spre Sfântul apărut în ușe, din mâna căruia primește prețul răscumpărării virtuții lor.

11. *Rugăciune la icoana Sfântului.* După o ipoteză a lui Tafrali, zugravul a voit poate să reprezinte minunea întâmplată unui tânăr din Catane, furat de Arabi și scăpat din mâinile acestora în urma rugăciunilor înaintea icoanei Sfântului.

12. *Sfântul taie copacul în care dracii își făcuseră culcuși.* De sigur o aluzie la distrugerea cultului vechiu al « arborilor sfinți », practicat de unii păgâni.

13. *Sfântul, pe mare, scapă viața unor corăbieri amenințați de furtună.*

14. *Sfinți Profeți.*

15. *Bogatul nemilostiv ispășindu-și păcatul.*

16. *Tabloul votiv.* Ocupă tot timpanul de deasupra ușii care dă în naos. Centrul compoziției e ocupat de

Fig. 13 — Chipul lui Radu I. din icoana hramului.

Iisus Christos pe tron, încadrat, în dreapta, de Fecioara Maria, iar în stânga de Sfântul Niculae, patronul bisericii. In colțul din stânga, sub trăsăturile rigide caracteristice picturii bizantine, cu plete lungi și barbă castanie, ctitorul bisericii pentru zugrăveală, Radu I Basarab (ca 1374 — ca 1385), stă îngenunchiat, în chip de donator, cu mâinile întinse către Iisus Christos. Stricat puțin în partea de jos, tabloul votiv cuprindea probabil în acest loc și o inscripție explicativă; nu-i exclus ca, la fel cu Metochites din tabloul votiv dela Kahrie-Djami din Constantinopol, voevodul să fi ținut în mâini modelul bisericii pe care o dăruia împodobită lui Christos.

17. *Intrarea Maicii Domnului în Biserică.* Ocupă tot timpanul de deasupra ușii ce dă în exterior. In fața unui altar acoperit cu un baldachin, marele preot, îmbrăcat în odăjdii strălucitoare, plecat și cu mâinile întinse, primește în biserică pe Fecioara ce vine însoțită de un grup de femei cu lumânări în mâini. Părinții Fecioarei, *Sfinții Ioachim și Ana,* sunt reprezentați în dreapta, pe planul I-iu, aureolați.

18. *Logodna Sfintei Fecioare.* In stânga, preotul Zaharia, în genunchi, se roagă în fața altarului; alături, același încredințează pe Fecioară lui Iosif, «ca să fie păzitorul purității ei».

19, 20 și 21. *Sinoade ecumenice.*

22, 23, 24 și 25. *Mucenici.*

Pe restul cilindrului, picturile foarte deteriorate ale celorlalte patru sinoade ecumenice.

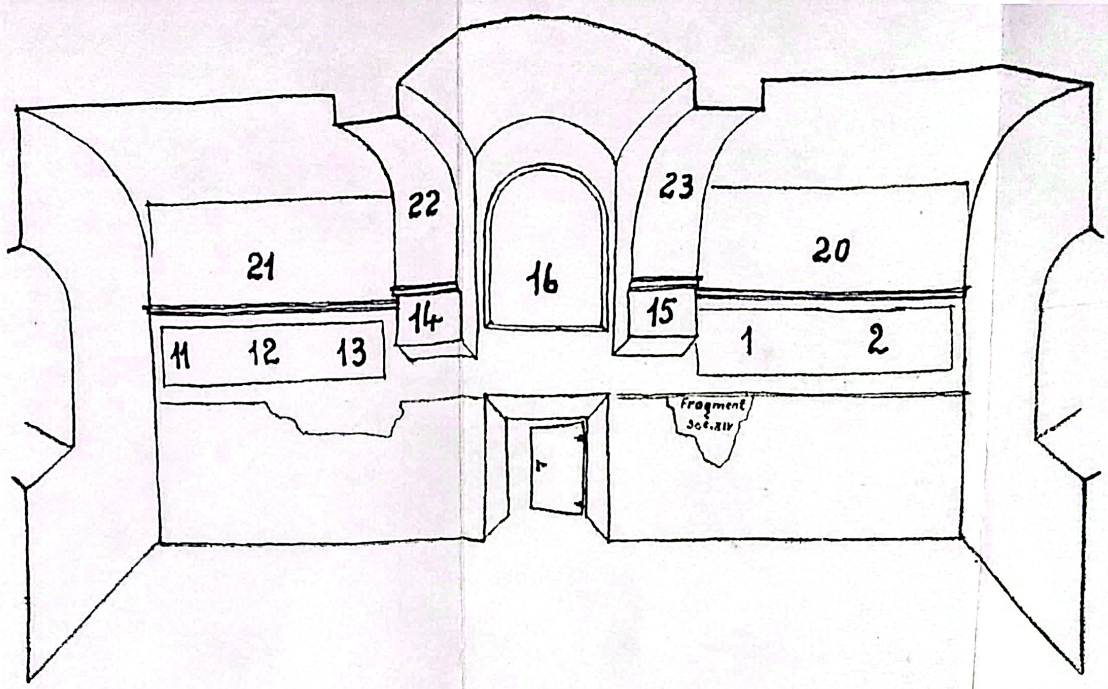

Schema 1. — Peretele dinspre răsărit al pronaosului.

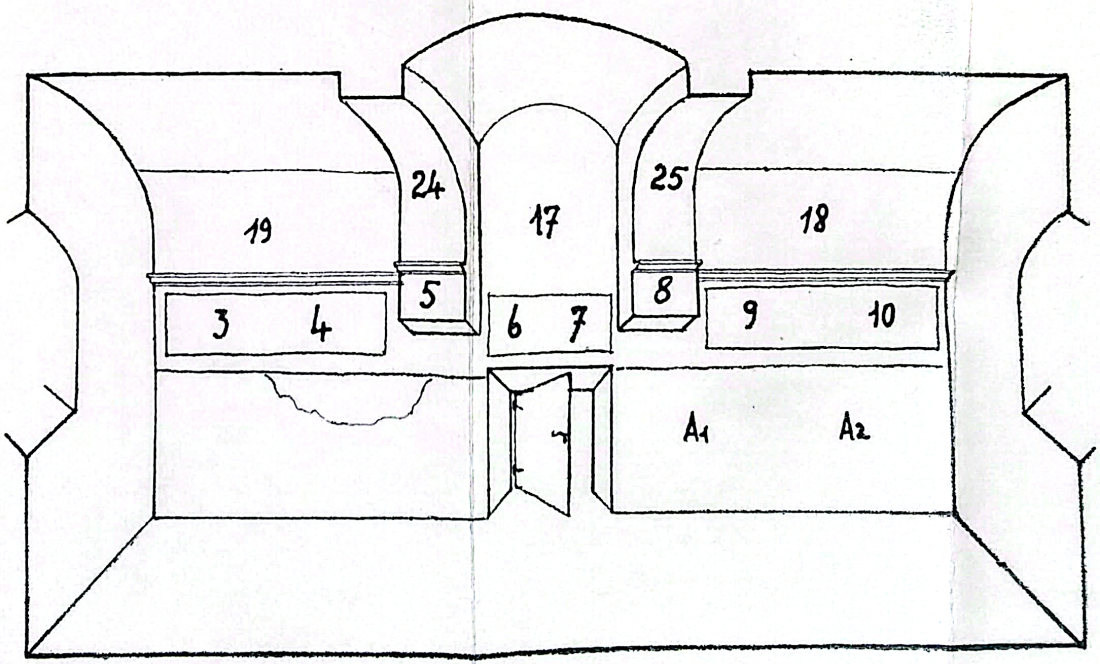

Schema 2. — Peretele dinspre apus al pronaosului.

Scanat cu CamScanner

In Naos. Picturile de pe partea de jos a pereților, sub primul profil care marchează planul de naștere al arcurilor ce leagă stâlpii centrali cu pereții din spre apus și răsărit, datează în cea mai mare parte din jurul anului 1827 și sunt opera zugravului Pantelimon. Toată această fâșie de frescă, ce înconjoară pereții de jur împrejur, e formată dintr'o draperie deasupra căreia se desfășoară o teorie de sfinți mucenici și de cuvioși. In rândul acestora, pe peretele dinspre apus, în stânga celui ce intră, sunt înfățișați ctitorii: *Radu I* (Radu Negru-Vodă al tradiției) și *Ana Doamna*, ținând în mâini biserica sub înfățișarea ce-i fusese dată în veacul al XIX-lea, după o nechibzuită refacere. Portretele acestea (a_1 și a_2 pe schema 3) se presupun a fi copiate după cele vechi, distruse de zugravul restaurator.

Pe partea din spre apus a naosului (vezi schema 3):

26. *Adormirea Maicii Domnului*, compoziție remarcabilă, de mari dimensiuni, în care zugravul dovedește o mare stăpânire a meșteșugului, prin așezarea și expresia adecuată situației pe care a știut s'o dea fiecărui personagiu reprezentat, prin coloritul variat și armonios al întregei lucrări, prin gruparea scenelor secundare în jurul subiectului principal. Centrul compoziției îl ocupă *Fecioara*, întinsă pe un mare catafalc, încadrat, în stânga, de un grup de zece apostoli și doi episcopi îmbrăcați în odăjdii, în dreapta, de un grup de îngeri. In fața acestora, al 11-lea apostol, încovoiat la picioarele Fecioarei, întinde brațele către Arhanghelul Mi-

hail, în timp ce un al 12-lea apostol, de cealaltă parte a catafalcului, privind îndurerat corpul neînsuflețit,

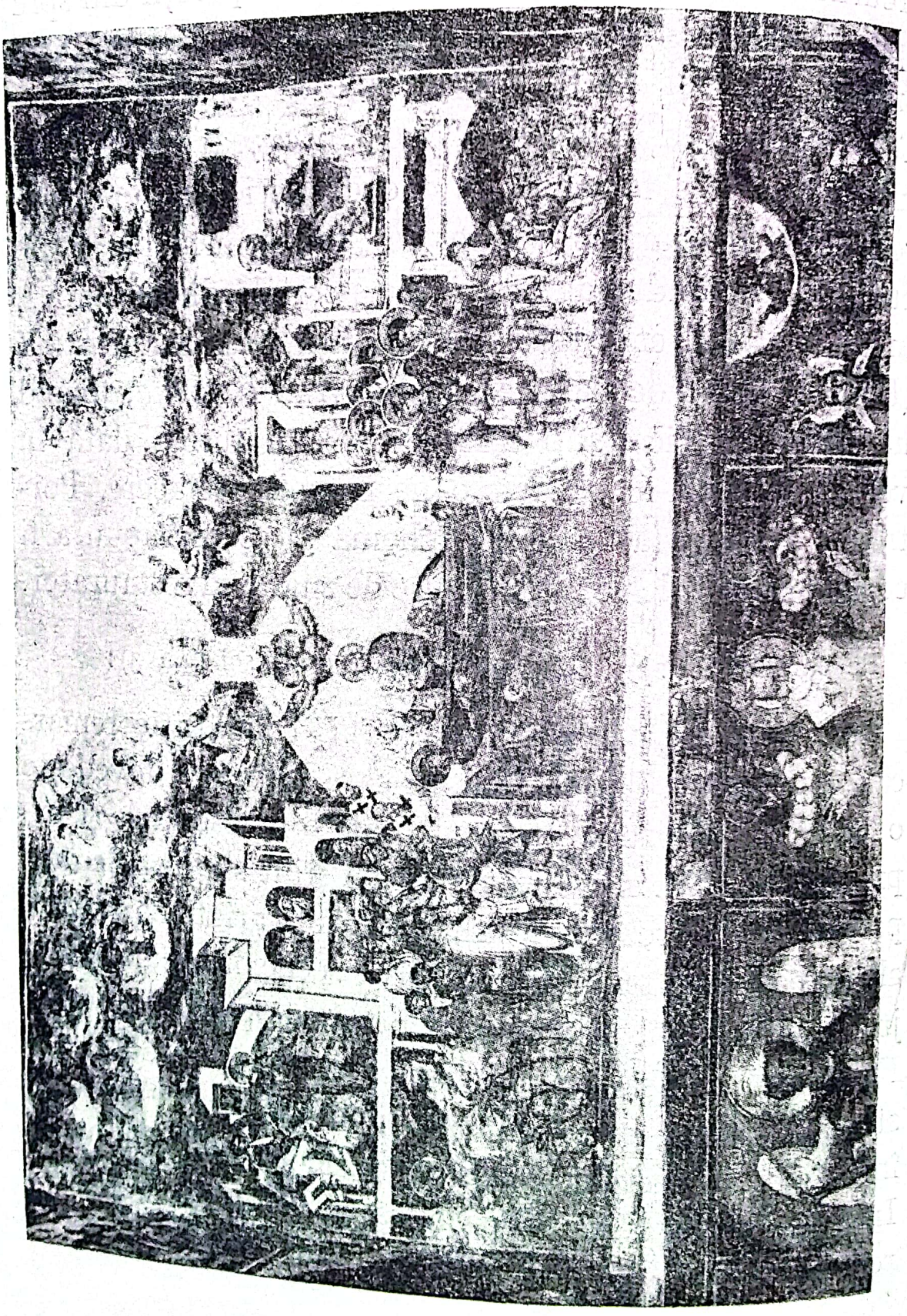

Fig. 14. — « Adormirea Maicii Domnului ». (Foto arh. Alex. Perit).

face gestul închinării. Motivul central al scenei e pus în evidență de o mare aureolă albăstruie pe care se detașează, lângă catafalc, figura îndurerată a Mântuitorului, ținând pe brațul drept, sub chipul unei făpturi femeiești minuscule, sufletul Maicii Sale. In spatele grupului de apostoli și îngeri, desenate în perspective curioase dar pline de pitoresc, diferite edificii din ferestrele și porticele cărora femei plângând și bărbați iau parte la funeraliile pământești ale Maicii Domnului. Deasupra, zugrăvite mai puțin mișcător, dar mai pline de înțelesul sfânt al întâmplării, sunt înfățișate momentele înălțării Fecioarei la Cer. In mijloc, prinsă într'o mare aureolă, se vede Fecioara pe tron, încadrată de doi îngeri ce par că o susțin. Deasupra capului Fecioarei, într'un cerc de lumină, porțile cerului deschise, gata s'o primească. Cortegiul apoteozei Sfintei Fecioare e completat pe tot întinsul câmpului din jurul scenelor centrale de 11 grupuri formate fiecare din câte un apostol și un înger purtați pe nori.

Alte patru scene secundare încadrează, două câte două, scena principală a funeraliilor: în dreapta, în colțul de jos, *Apostolii veghind la mormântul Fecioarei*; deasupra, o scenă foarte rară în iconografia bizantină: *Fecioara își împarte veștmintele*. In stânga, jos, pe un fond de peisaj, *Fecioara se roagă*; deasupra, *Arhanghelul Gavril vestește Născătoarei de Dumnezeu mutarea Ei în viața cealaltă*.

27. *Fuga în Egipt*, frescă din veacul al XIV-lea, retușată puțin în partea dreaptă și pe alocuri comple-

tată de restaurator. Sunt înfățișate cele trei episoade ale întâmplării. In stânga, *Visul lui Iosif*. Învăluit într'o mantie roșie, Iosif doarme lungit pe pământ; în fund, măgărița lui Iosif păzită de tânărul Iacob. Imediat alături, *Sfânta Familie în drum spre Nazaret*; cu pruncul pe umăr, Iosif deschide drumul. In mijloc, *Călătoria în Țara lui Israel*. Fecioara, rămasă în urmă, pare obosită. Iosif și Iacob, cari au depășit-o, întorc capetele rugători, căutând s'o îmbărbăteze. In dreapta, *Sosirea la Nazaret*. In cap, Iosif înaintează grăbit, arătând lui Iacob cu amândouă mâinile zidurile orașului. Nu-i lipsit de pitoresc peisajul muntos din fund și cei trei oameni ce privesc curioși cortegiul Sfintei Familii.

28. *Schimbarea la Față*, frescă din veacul al XIV-lea, a cărei parte superioară, distrusă parțial, a fost retușată și completată de restaurator. Subiectul e tratat într'un peisaj romantic, reprezentând muntele Thaborului. In stânga, Iisus, însoțit de ucenicii Petru, Iacob și Ioan, suie muntele în vârful căruia e înfățișată minunea: Mântuitorul, după rugăciune, își schimbă înfățișarea «așa încât fața lui străluci ca soarele iar veșmintele lui se făcură albe ca lumina» (Matei, 1, 2). Inconjurat de un cerc luminos, care-I reprezintă gloria, Iisus Christos stă de vorbă cu profeții Moise și Ilie, ce se arată de-a-dreapta și de-a-stânga, în afara cercului de lumină. In partea de jos a scenei, doi din apostoli, auzind vorbele ce le vin din norul luminos — «acesta este fiul meu cel iubit întru carele bine am voit; pe acesta să-l ascultați» — sunt cuprinși de mare

spaimă. Unul, cel din dreapta, e înfățișat cu fața la pământ; celălalt, după toate aparențele Petru, e înfățișat în momentul în care stă să se prăbușească, orbit de raza luminoasă venită de sus. In dreapta, Iisus însoțit de Petru și Ion — împotriva prescripțiilor iconografice Iacob lipsește — sunt arătați în clipa când, coborînd muntele, după săvârșirea minunii, Iisus le poruncește: «Nimănui să nu spuneți ce ați văzut până ce Fiul Omului nu se va scula din morți».

29. *Sfântul Dumitru.*

30. *Sfânt ostaș martir.* Figură remarcabilă și expresivă, zugrăvită pe un fond bogat de arhitectură, în care se observă unele elemente caracteristice epocii primei Renașteri italiene.

31. *Nunta dela Cana Galileii.* Scena reprezintă cele două momente principale ale ospățului: în stânga, parțial distrusă de bara de fier ce întărește arcul bolții, se vede masa întinsă la care s'a sfârșit vinul; în dreapta, Iisus, având în stânga pe Fecioara Maria, binecuvântează apa, prefăcând-o în vin. Remarcabilă și plină de majestate e figura lui Iisus; admirabil redate mișcările servitorilor, mai cu seamă a celui din mijloc, care înjunghie un vițel.

32. *Uciderea pruncilor.* Partea dreaptă a frescii, în care se vede și Fecioara cu pruncul Iisus, este din veacul al XIV-lea; restul e opera restauratorilor din 1750 și 1916.

33. *Sfânt ostaș martir.* Infățișând o expresie tristă, cu capul ușor plecat pe umărul stâng, Sfântul, foarte

tânăr, se profilează cu eleganță pe un fond de arhitectură.

34. *Tâlmăcirea Pildei neghinelor*. La un ospăț, așezat în capul mesei, pe tron (figura lui și o parte din umeri sunt acoperiți de șaiba tirantului de fier care întărește arcul bolții), Iisus explică apostolilor pilda cu neghina din țarină.

Subiectul compoziției este tras dintr'un pasagiu al Evangheliei lui Matei, care redă însăși vorbele Mântuitorului: «Cel ce samănă sămânța bună este Fiul omului. Țarina este lumea; sămânța bună sunt fii Impărăției, neghina sunt fii celui rău. Vrăjmașul care a semănat-o este Diavolul; secerișul este sfârșitul veacului; secerătorii sunt Ingerii. Deci, cum se smulge neghina și se arde în foc, așa va fi și la sfârșitul veacului. Fiul omului va trimite Ingerii Săi și ei vor smulge din Impărăția lui toate lucrurile cari sunt pricină de păcătuire și pe cei ce săvârșesc fărădelegea și-i vor arunca în cuptorul aprins; acolo va fi plânsul și scrâșnirea dinților» (Matei, XIII, 37—42).

a_3. *Iisus tămăduește pe cel îndrăcit*, frescă din veacul al XIX-lea.

a_4. *Floriile* (Intrarea lui Iisus în Ierusalim), frescă din veacul al XIX-lea.

a_5. *Invierea lui Lazăr*, frescă din veacul al XIX-lea.

a_6 și a_7. *Profeți*, medalioane din veacul al XIX-lea.

Pe bolta mică din colțul miazănoapte-apus (vezi schema 3, dreapta):

35. *Iisus vindecă pe soacra lui Petru*, frescă din veacul al XIV-lea, pe alocuri retușată.

36. *Iisus mergând pe valurile mării*, frescă foarte deteriorată. Se vede o barcă cu apostoli; unul din ei, sărit în apă, înoată spre Iisus.

37. *Iisus cheamă pe Simon Petru și pe ceilalți apostoli la pescuit*. Iisus și discipolii săi sunt înfățișați într'o barcă. In valurile spumoase ale mării înoată o mulțime de pești. Fresca interpretează textul biblic: Iisus a văzut două corăbii... S'a suit într'una din ele, care era a lui Simon... Când a încetat să vorbească a zis lui Simon: «Depărteaz-o la adânc și aruncați-vă mrejele pentru pescuire». Invățătorule, zisu-I-a Simon, toată noaptea ne-am trudit și n'am prins nimic; dar, la cuvântul Tău, voi arunca mrejele!. Și după ce le-au aruncat au prins atâția pești că începeau să li se rupă mrejele (Luca, V, 2—5).

38. *Pescuitul miraculos*, frescă mult stricată, a cărei înțelegere e anevoioasă. In mijlocul mării, se văd mai multe bărci; într'una, Iisus binecuvântează apostolii. De sigur o continuare a subiectului înfățișat în fresca alăturată.

b_1. *Iisus în pustiu ispitit de diavol*, pictură executată în tempera în 1916, pe urmele frescii vechi din veacul al XIV-lea.

b_2. *Iisus în pustiu*, aceeași scenă, completată cu un personaj; executată, ca și precedenta, în 1916.

39. *Iisus cheamă în rândul Apostolilor pe Matei*. Ilustrează momentul când Iisus, trecând cu apostolii,

vede la o vamă un om cu numele Matei, căruia îi face semn să-l urmeze (Matei, IX, 9; Luca V, 27).

40. *Parabola semănătorului.* Frescă mult stricată, înfățișând pe Iisus în mijlocul apostolilor cărora le spune: « Iată au ieșit semănătorul să samăne sămânța, etc. » (Matei, XIII, 3—8).

41. *Sfântul Macabei în deșert,* frescă foarte stricată.

42. *Sfântul Pimen,* medalion din veacul al XIV-lea, mult retușat.

43. *Sfântul Domițian,* medalion din veacul al XIV-lea, mult retușat.

Pe bolta mică din colțul miazăzi-apus (vezi schema 3, stânga):

44. *Răstignirea lui Iisus.* Frescă din veacul al XIV-lea, retușată mult la începutul celui de al XIX-lea. Iisus, asistat de un grup de Sfinte Femei, între cari se vede și Fecioara, înfățișat pe cruce, între cei doi tâlhari. Interesantă ca grupare și colorit, fresca e totuși, prin desenul stângaci și atitudinile rigide date personajelor de restaurator, inferioară picturilor din veacul al XIV-lea.

45. *Urcarea și coborîrea de pe cruce.* Frescă din veacul al XIV-lea, retușată, ca și precedenta, la începutul veacului al XIX-lea. Scena cuprinde două momente: unul anterior, altul posterior răstignirii. In stânga, Iisus, în mijlocul oștenilor păzitori, e înfățișat cu mâinile pe scară, gata să se urce pe cruce. Prezentarea aceasta se apropie mult de modelele iconografiei bizantine din Italia, deosebindu-se de indicațiile date în

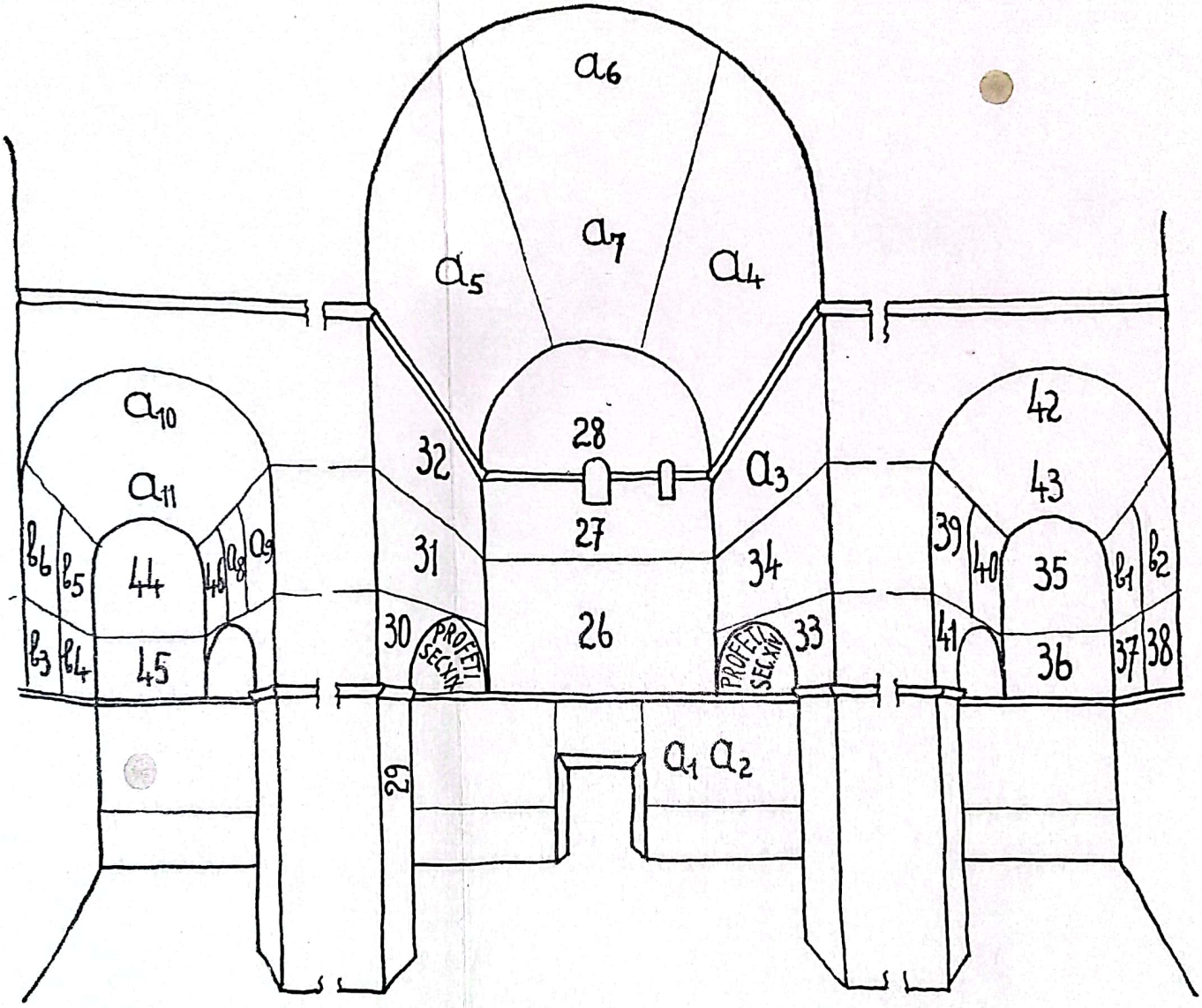

Schema 3. — Partea dinspre apus a naosului.

Erminia grecească, în care se cere ca Iisus, leșinat, să fie târît pe cruce de soldați. In dreapta, se înfățișează coborîrea de pe cruce: corpul neînsuflețit al Mântuitorului e susținut de Fecioară și de doi bărbați: Iosif din Arimateia și Nicodem.

46. *Spânzurarea lui Iuda*, frescă din veacul al XIV-lea, foarte stricată și mult retușată.

a_8. *Iisus vindecă*. Scenă refăcută de mai multe ori, foarte deteriorată, a cărei înțelegere rămâne, din această pricină, anevoioasă.

a_9. *Renegarea lui Petru*, pictură refăcută pe urmele celei din veacul al XIV-lea.

b_3. *Iisus ducându-și crucea*. Pictură nouă, executată în tempera, cu prilejul ultimei restaurări din 1916.

b_4. *Pironirea lui Iisus pe cruce*. Idem ca precedenta.

b_5. *Iisus înaintea lui Irod*. Idem ca precedenta.

b_6. *Iisus în fața lui Pilat*. Idem ca precedenta.

a_{10}. și a_{11}. *Prooroci*.

Pe partea din spre miazăzi a naosului (vezi schema 4):

47. *Intâmpinarea Domnului*. Frescă din veacul al XIV-lea, ușor retușată în partea de jos. Scena înfățișată e împărțită în două de fereastră: în stânga, *Iosif și Maria în fața templului din Ierusalim*; pe brațul drept, după legea lui Moise, Iosif ține perechea de turturele aduse să fie jertfite lui Dumnezeu, fiindcă cel dintâi născut al său a fost parte bărbătească. In dreapta, *bătrânul Simeon*, căruia Duhul Sfânt îi vestise că nu

va gusta moartea până ce nu va vedea pe unsul Domnului, ține în brațe pe pruncul Iisus și aduce laude lui Dumnezeu. E reprezentat în clipa când rostește invocația: « Acum slobozește pe robul tău, Stăpâne, după cuvântul tău, în pace » (Luca II, 29).

48. *Călătoria lui Iosif și a Mariei către Bethleem, pentru recensământ.* Scena se petrece în cadrul unui peisaj de munte. Un personaj tânăr, de bună seamă Iacob fiul lui Iosif, merge în capul convoiului, ducându-și haina pe bastonul de pe umăr. Lui îi urmează Fecioara, călare, în urma căreia, cu oarecare greutate, pășește Iosif. Deși animalul pe care călărește Fecioara este un căluț sglobiu, scena ilustrează totuși vădit textul unei evanghelii apocrife, care precizează: « și adusu-și-au (Iosif) măgărița, și au așezat pe ea pe Maria; și feciorul lui ducea dobitocul, iară el venea pe urmă... ».

49. *Recensământul în fața lui Quirinus.* Subiect rar interpretat de zugravi în biserici. In stânga, Quirinus, ocârmuitorul Siriei, stă în jeț, având în stânga lui scribul care înscrie pe Iosif și pe Maria « cea logodită lui și care era grea » (Luca, II, 5). Contrar unui simț comun de discreție, ce se observă de obiceiu în picturile bizantine, zugravul dela Argeș a redat cu îndrăzneală apropiata maternitate a Mariei.

50. *Irod iscodește pe cei trei magi.* Scena este despărțită în două, înfățișând două momente ale episodului. In stânga, sus, se văd venind din depărtare, « dela Răsărit », călăuziți de stea, cei trei magi. In dreapta, pe un fond fantezist de arhitectură, ce vrea să repre-

zinte zidurile și turnurile Ierusalimului, Irod împăratul, însoțit de patru ostași, stă de vorbă cu cei trei magi, poruncindu-le să meargă la Bethleem, și de vor afla pe prunc să vie să-i dea de veste, ca să meargă și el să i se închine. Grupul lui Irod și al soldaților e plin de mișcare și expresie. Unul din soldați se apleacă spre Irod, voind parcă să-i spună ceva la ureche. Impăratul, cu chipul sever încadrat de o barbă neagră, poartă pe cap o coroană împodobită cu perle. Cei trei crai, reprezentați sub trăsăturile caracteristice celor trei vârste ale omului, se înfățișează lui Irod în costume bogate, oferindu-i daruri.

51. *Irod întrebând pe arhiereii și cărturarii poporului unde este să se nască Iisus.*

52. *Iisus lasă Apostolii lângă grădina Ghetsemani, iar el merge să se roage.*

53. *Rugăciunea de pe munte și Iuda tocmește vânzarea lui Isus.* Scenă remarcabilă prin expresia și mișcarea personajelor. Reprezintă două momente din timpul rugăciunii. In stânga, pe planul al doilea, Iuda, figură caracteristic evreiască, tocmește vânzarea lui Iisus, explicând soldaților semnul prin care vor putea recunoaște pe cel vândut. In față, pe planul întâi, Petru, cei doi fii ai lui Zevedeu și un alt apostol, luați de Mântuitor ca să privegheze cu El, se lasă furați de somn, în timp ce Iisus, puțin mai la o parte, pornește să se roage. Cei 4 apostoli sunt înfățișați în momentul când Iisus, întorcându-se după rugăciunea dintâi, îi găsește dormind. Adresându-se lui Petru, cu fața inundată de un

surâs ironic și plin de bunătate în același timp, Iisus îi mustră: «astfel n'ați avut puterea un singur ceas să pri-

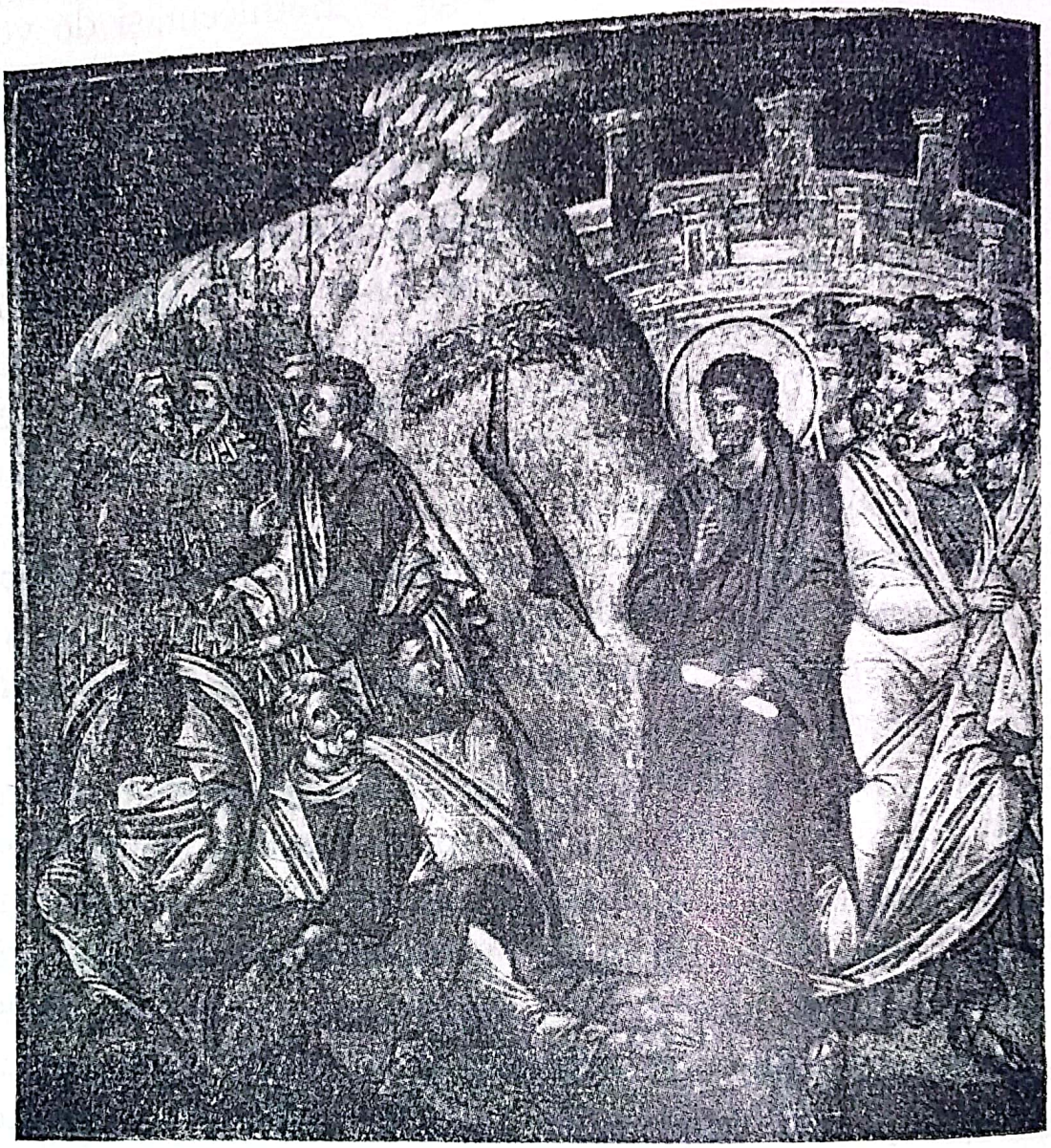

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 15. — Ghetsemani și Iuda tocmește vânzarea lui Isus.

vegheați cu mine» (Matei, XXVI, 40). Petru, speriat de cuvântul Domnului, cată să deștepte pe unul din apostoli, lungit cu fața la pământ. Celălalt, din dreapta

lui Petru, într'o mișcare admirabil redată, este prins în momentul când, ațipind, capul i se apleacă brusc către pământ făcând să-i salte, pletele (fig. 15). Ieșind din canoanele rigide ale picturii bizantine, zugravul se lasă înrâurit de noile principii ale Renașterii italiene.

54. *Trădarea lui Iuda* și *Prinderea lui Iisus*. Remarcabil redată, în această scenă, este mișcarea lui Simon Petru, care, cu sabia trasă, se pregătește să lovească pe unul din servitorii arhiereului, care pusese mâna pe Iisus. In colțul din dreapta, jos, Petru, reprezentat pentru a doua oară, stă aplecat asupra lui Malchus, căruia, după ce l-a trântit jos, vrea să-i tae urechea.

55. *Batjocorirea lui Iisus.*

56. *Drumul spre Golgota.* Iisus, precedat de cei doi tâlhari ce aveau să fie răstigniți alături de El, își duce crucea, urmat de grupul soldaților păzitori, în fața cărora se remarcă figura severă și îndurerată a Sfântului Petru. Cortegiul e închis de grupul « Fecioarelor din Ierusalim », aproape ascunse de aureola Maicii Domnului.

57. *Sfânt ostaș martir.*

58. *Iisus copil.*

59. *Sfânt ostaș.*

A_3. *Buna vestire,* frescă din jurul anului 1750, atribuită zugravului Radu sin Mihai din Târgoviște.

A_4. *Abraam și cei trei îngeri,* frescă din jurul anului 1750, atribuită aceluiași.

A_5. *Botezul lui Iisus Christos,* frescă din jurul anului 1750, atribuită aceluiași.

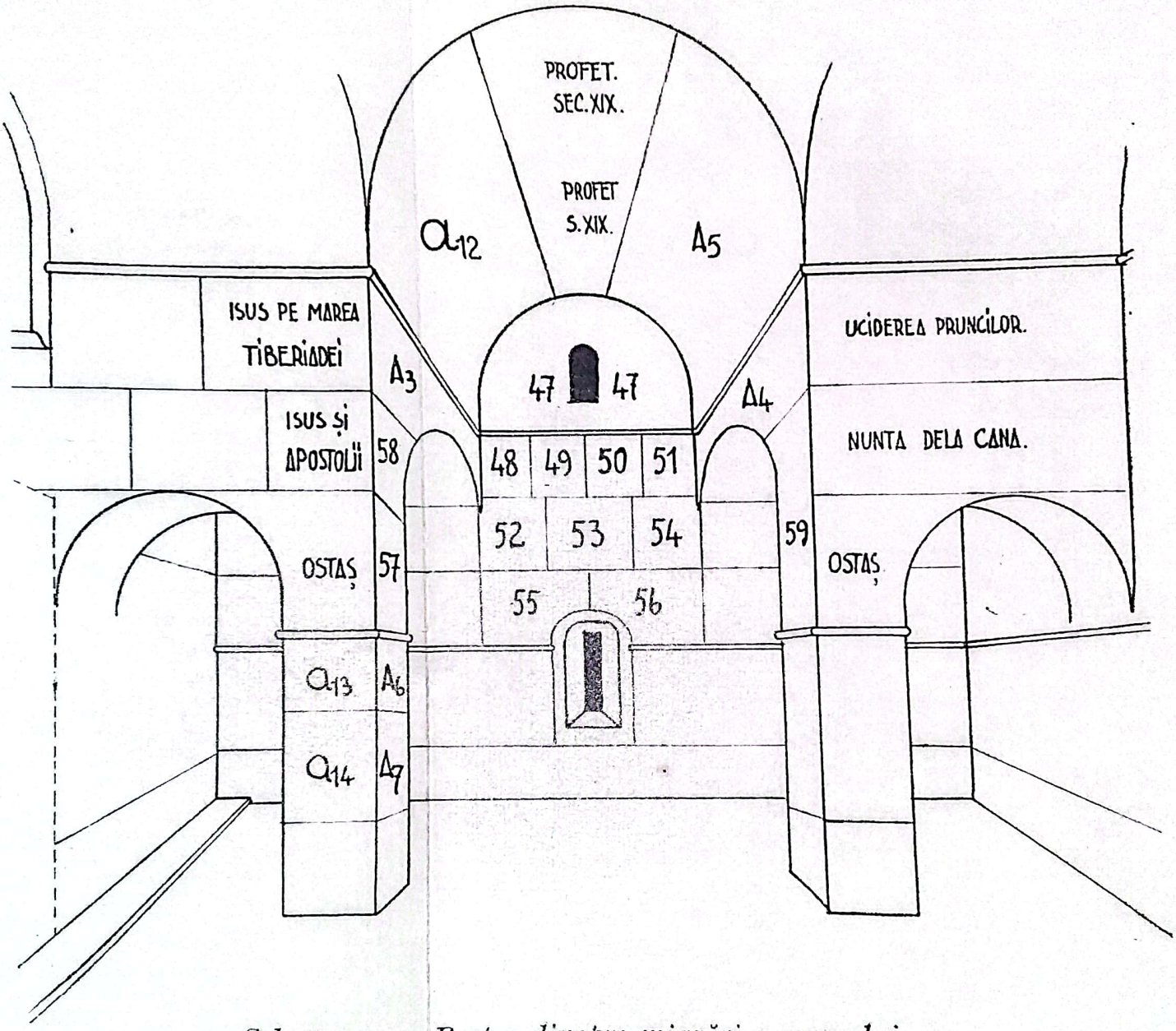

Schema 4. — Partea dinspre miazăzi a naosului.

având în față doi apostoli, blagoslovește cele cinci pâini. Imediat alături, întors cu fața spre dreapta, Iisus frânge cele cinci pâini și le dă ucenicilor să le împartă celor cinci mii de oameni, « așezați », din porunca lui, « în rânduri, ca la masă, pe iarba verde » (Marcu, VIII, 39). De remarcat, în grupul din mijloc, unul din apostoli, care se apleacă întinzând două pâini unui personaj ce face o sforțare spre a ajunge să le ia, iar în fund, spre dreapta, mișcarea plină de grație a unui copilaș ce fuge după un apostol căruia îi cere pâine, trăgându-l de pulpana mantiei. In dreapta, pe planul I-iu, așezat, Iisus primește cele 12 coșuri cu fărâmiturile rămase după săturarea mulțimilor. Ultimul grup din dreapta, format din bărbați și femei cu copii în brațe, înfățișează norodul, care, « văzând minunea făcută, zice: «Acesta este într'adevăr Proorocul carele va să vie în lume » (Ion VI, 14).

62. *Iisus tămăduește o femeie care pătimea de 12 ani.*

63. *Iisus alungă vânzătorii din templu.* Mișcările și spaima personajelor ce întregesc scena sunt admirabil redate. Deși cam speriată, figura lui Iisus trădează revolta ce l-a cuprins: cu mâinile ridicate, învârtind cu dreapta un biciu, face gestul alungării negustorilor.

64. *Iisus învie pe fata lui Jair.* Pe un fond bogat de arhitectură, Iisus, având în spate grupul apostolilor, este reprezentat în stânga. La picioarele lui, îngenunchiat, se roagă bătrânul Jair. Partea dreaptă a scenei este ocupată de patul (îmbrăcat ca un catafalc) în care zace întinsă fiica lui Jair, pe care Domnul o va învia.

65. *Pecetluirea mormântului lui Iisus.*

66. *Ovreii cer lui Pilat să institue o gardă pentru paza mormântului* și *Ingerul vestește Sfintelor Femei Invierea.* Trei sferturi din scenă sunt ocupate de episodul I-iu. Pilat, stând jos și având alături un aghiotant cu lancea în mână, primește vizita unui grup de Evrei veniți să-i ceară instituirea unei gărzi pentru paza mormântului «înșelătorului care, în viață fiind, se lăudase că a treia zi va învia din morți». In colțul din dreapta, un înger, remarcabil ca înfățișare și colorit, ridică piatra de pe mormântul Domnului, după înviere, arătând Sfintelor Femei (ale căror capete curioase se zăresc în partea de sus a scenei, între aripile îngerului) mormântul gol și zicându-le: «ce căutați pe cel viu între cei morți, etc.».

67. *Pilda celui ce a zidit palat.* Scena înfățișează un bogătaș, poate un împărat, care, îmbrăcat în haine scumpe, plin de mândrie, stă într'un jeț și supraveghează construirea palatului său abia început. In timp ce lucrul e în toi, printre turnurile unui castel ce formează fondul scenei, un înger apare din cer, vestind împăratului, care întoarce brusc capul către el, inutilitatea construirii unei case pentru viața aceasta trecătoare. O inscripție scrisă în românește mult mai târziu și înlăturată apoi de restauratorii din urmă punea în gura îngerului, adresate împăratului, următoarele cuvinte: «nebune! la noapte va să iasă sufletul tău dela tine».

68. și 69. *Sfinți Militari.*

70. *Sfânt Profet.*

a_{15}. *Dărîmarea Ierusalimului*, scenă refăcută în întregime în veacul al XIX-lea.

a_{16}. *Invierea Domnului*, frescă executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

a_{17}. *Duminica Tuturor Sfinților*, frescă de același.

a_{18}. *Iisus și Samariteanca*, frescă de același.

a_{19}. *Sfânt Profet*, frescă de același.

Pe stâlpul dinspre altar sunt zugrăvite, cu o delicateță și o grație demne de toată atenția, 4 scene din viața Sfintei Filofteia. Executate în jurul anului 1750, frescele acestea sunt, după toate aparențele, opera restauratorului din acea vreme a picturilor bisericii, zugravul Radu sin Mihai din Târgoviște.

Distribuția scenelor pe stâlp și subiectele înfățișate sunt următoarele:

A_8. *Milostenia Sfintei Filofteia.* In partea de jos a scenei, zugrăvită de două ori, Sfânta împarte copiilor săraci mâncarea pe care trebuia s'o ducă plugarilor tatălui său (unul din aceștia e înfățișat deasupra lucrând pământul).

A_9. *Martiriul Sfintei Filofteia.* Prinsă în momentul când împărțea bucatele copiilor, Sfânta e ucisă de mâna propriului ei tată.

A_{10}. *Inmormântarea Sfintei Filofteia.*

A_{11}. *« Radu-Negru », cu episcopi și mulțime de cler, aduce moaștele Sfintei dela Târnova la Argeș.*

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 16. — Milostenia Sfintei Filofteia.

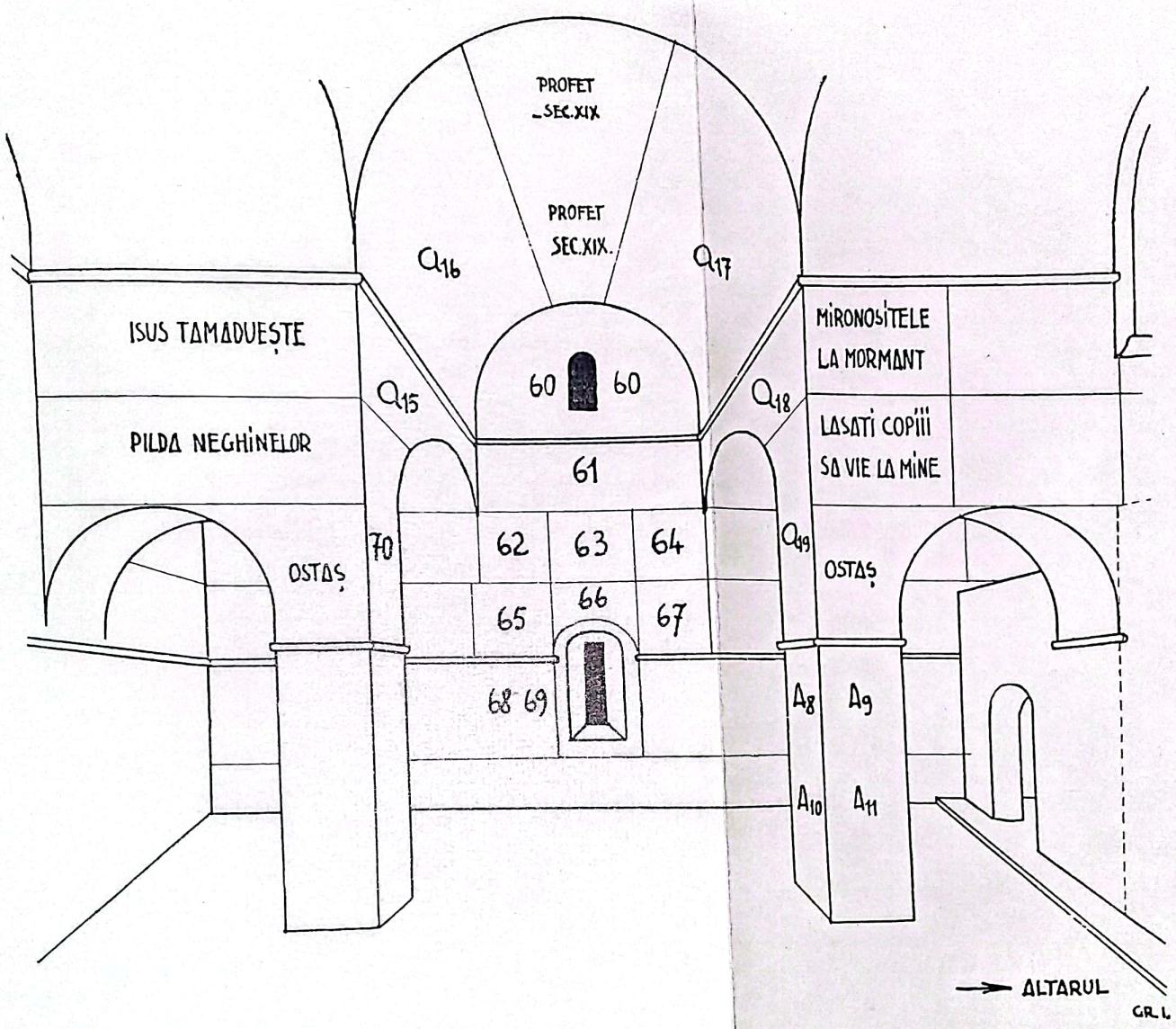

Schema 5. — Partea dinspre Miazănoapte a naosului

Pe fața din spre altar a stâlpului, se mai păstrează de asemeni două fresci din veacul al XIV-lea; una deasupra (71) și alta dedesubt (72) reprezentând:

71. *Iisus binecuvântând.*

72. *Fragmente din portretul unui cavaler.* Se presupune a fi fost portretul cavalerului al cărui mormânt se și găsește alături.

Pe pendentifi, tamburul turlei și cupolă (vezi schema 6):

73. *Evanghelistul Ion.* Frescă remarcabilă din veacul al XIV-lea, ocupând pendentivul din spre Sud-Est. Înfățișează pe evanghelist dictând unui înger Evanghelia.

b_7. *Evanghelistul Matei.* Frescă ocupând pendentiful dinspre Sud-Vest, completată de restauratorul din 1916, pe baza unor fragmente din veacul al XIV-lea.

b_8. *Evanghelistul Marcu.* Frescă ocupând pendentiful dinspre Nord-Vest, completată de restauratorul din 1916 pe baza unor fragmente din veacul al XIV-lea

b_9. *Evanghelistul Luca.* Frescă ocupând pendentiful dinspre Nord-Est, completată de restauratorul din 1916 pe baza unor fragmente din veacul al XIV-lea.

Din cei 12 profeți înfățișati pe tamburul turlei, trei, și anume: b_{10} (*Naum*), b_{11} (*Baruh*) și b_{12} (*Ilie*), sunt întîntregime refăcuți de restauratorul din 1916. Ceilalți, remarcabili prin expresia severă a figurilor, prin prestanța și severitatea ținutei, prin desenul corect al cutelor veștmintelor, cari amintesc de aproape togele romane și grecești, sunt toți din veacul al XIV-lea:

74. *Profetul Daniel.*
75. *Profetul Iona.*

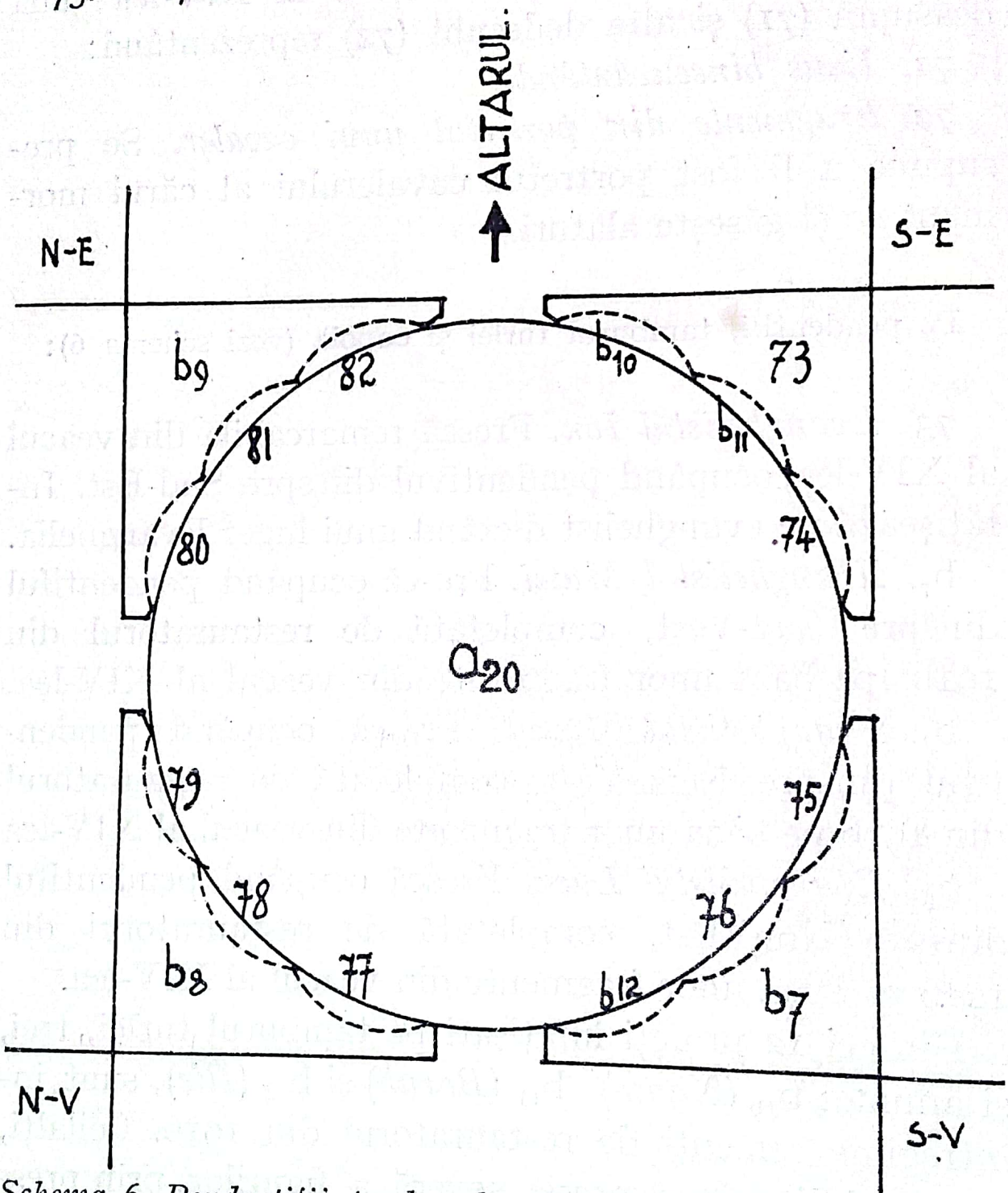

Schema 6. Pendentifii, tamburul turlei și cupola proectate în plan.

76. *Profetul Osie.*
77. *Profetul Eliseu.*

78. *Profetul Isaia.*
79. *Profetul Ieremia.*
80. *Prodromul* (*Ion Botezătorul*).
81. *Profetul Habacuc.*
82. *Profetul Zaharia.*

Unii dintre profeții ce au prevestit venirea Mesiei au în mâini filactere cu inscripții referitoare la proorocirile lor. Astfel, pe filactera lui Zaharia, stau scrise în grecește cuvintele: «Muntele Domnului, muntele Sfânt», trase din profeția sa: «Astfel vorbi Iahveh: m'am întors iarăși la Sion și vreau să locuiesc în mijlocul Ierusalimului; Ierusalimul se va chema orașul adevărului și muntele Iahveh al armatelor, Muntele sfânt» (Zaharia, VIII, 3). Pe filactera lui Isaia se citește inscripția: «O fecioară va naște», fragment din proorocirea sa: «iată că Fecioara a conceput și va naște fiu, pe care îl va chema Emanuel» (Isaia, VII, 14). Pe filactera lui Iona scrie: «în desnădejde am chemat pe Iahveh și el mi-a răspuns» (Iona, II, 2).

a_{20}. *Iisus Christos Pantocrator*, înconjurat în partea de jos de o coroană de îngeri și serafimi; frescă mediocră, executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

Pe cilindrul mare din spre răsărit și pe absida altarului (vezi schema 7):

A_{12} și A_{13}. *Profeți în medalion*, fresci din jurul anului 1750, retușate.

a_{21}. *Înălțarea Domnului*, frescă de importanță secundară, executată în 1827 de zugravul Pantelimon.

a_{22}. *Coborîrea Sfântului Duh*, frescă de importanță secundară, executată de zugravul Pantelimon în 1827.

83. *Maica Domnului cu Pruncul pe genunchi*. Așezată pe tron, Fecioara e încadrată în dreapta de Sfântul Niculae și Arhanghelul Mihail, în stânga de Sfântul Ion Gură de Aur și Arhanghelul Gavril.

84. *Ingerul vestește mironositelor învierea Domnului*. Frescă din veacul al XIV-lea; foarte ștearsă, a fost ușor întărită de restaurator.

85. *Iisus arătându-se mironositelor le zice*: « bucurați-vă ». Din fresca deteriorată a veacului al XIV-lea s'au putut distinge trei siluete: a lui Iisus și a Sfintelor Femei; pe baza acestor resturi, scena a fost întărită și completată de restaurator.

86. *Maria Magdalena și cealaltă Marie vestesc Apostolilor învierea Domnului*. Apostolii, grupați în dreapta scenei, ascultă uimiți relatările Mironositelor.

87. *Petru și Ion la mormântul gol*. Scena înfățișează un sever peisaj de munte. Cei doi Apostoli, curioși să vadă dacă spusele Sfintelor Femei erau adevărate, aleargă la mormântul Domnului. Primul ajuns, reprezentat sub trăsăturile unui om tânăr, este Ion. Plin de curiozitate, se pleacă asupra mormântului, a cărui piatră lipsește, și rămâne uimit constatând că nu conține decât giulgiul care înfășura trupul lui Iisus. Expresiunea de uimire, unită cu un sentiment de spaimă, sunt redate de artist în chip desăvârșit, atât prin gesturile mâinilor cât și prin trăsăturile feței apostolului. Rămas ceva mai în urmă, Petru (cu figura

severă încadrată de o barbă rotundă) se oprește speriat din mers. Emoția face să i se îndoaie genunchii. Prin mișcarea și expresia personajelor, prin simplitatea cu care e povestit episodul și prin coloritul ei, scena e de un patetism pe care numai mâna unui adevărat maestru era capabilă să-l redea.

Subiectul compoziției este tras din trei versete ale evangheliei lui Ioan: « Petru și celălalt ucenic au ieșit și au plecat spre mormânt. Amândoi împreună au început să alerge, dar celălalt ucenic alerga mai repede decât Petru și a ajuns cel dintâi la mormânt. S'a plecat, s'a uitat înlăuntru și a văzut giulgiul!..» (Ion, XX, 3—5).

88. *Iisus în drum spre Emaus*. Iisus, în picioare, ocupă centrul compoziției. In dreapta lui stă apostolul Luca, în stânga, Cleopas. Peisajul înconjurător, muntos, e arătat ca fiind oriental prin cele câteva plante exotice semănate printre personaje; se distinge, mai ales, între Iisus și Luca, desenul gingaș al unui palmier. Figura pală a Mântuitorului, a cărui privire se pierde în zare, e înconjurată de un nimb auriu-deschis. Indreptându-se către Iisus cu brațele deschise, ca și când și-ar fi recunoscut stăpânul, Luca i se închină. Cleopas, neîncrezător, are o figură speriată; cu capul întors, în timp ce continuă să meargă, — mantia-i verde, bătută de vânt, pune în evidență mișcarea, — el face parcă gestul de a invita pe Luca să înainteze. Prin felul cum e conceput subiectul, prin înfățișarea plină de expresie a personajelor și, mai

ales, prin coloritul ei armonios și dulce, scena aceasta se numără printre cele mai de preț din câte ni s'au păstrat din veacul al XIV-lea.

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 17. — Popasul în drumul spre Emaus.

89. *Popasul în drum spre Emaus.* Iisus e înfățișat la masă, alături de Luca (în dreapta lui) și de Cleopas, pe o terasă dincolo de care, alcătuind fondul tabloului, se zărește fațada unui palat. Iisus e înfățișat în momentul când, după binecuvântarea bucatelor, frânge pâinea spre a o împărți discipolilor. Luca, ale cărui

înfățișare și gesturi sunt pline de expresie, întinde mâna dreaptă spre a lua pâinea oferită de Iisus. In acest moment, Cleopas recunoaște pe Iisus după felul cum frânge pâinea: de unde, în scena precedentă, figura lui era speriată, trădând lipsa de încredere față de persoana Mântuitorului, în clipa aceasta, recunoscându-l, înalță mâinile amândouă, schițând cu pocăință gestul prin care-și cere iertăciune (fig. 17).

90. *Luca și Cleopas vestesc Apostolilor învierea Domnului, povestind întâlnirea lor cu Iisus în drumul spre Emaus.* Luca și Cleopas, în picioare, povestesc celorlalți zece apostoli, cari îi ascultă așezați grămadă jos, întâlnirea lor cu Iisus. In grupul apostolilor se remarcă unul, în mijloc, care întoarce capul întrebător către ceilalți, de parcă ar zice: «voi credeți?». Figurile tuturor se desenează deslușit pe un fond liniștit de arhitectură interioară. Pe zidul din față, între capul lui Luca și al primului apostol din grupul celor zece, care, după înfățișare, pare să fie Petru, se desenează, grațioasă, într'un medalion, silueta unui cocoș. Prin aceasta, zugravul a voit de sigur să facă o aluzie discretă la lepădarea lui Petru din seara judecății, care a precedat Răstignirea. In partea de jos, fresca e puțin cam ștearsă, culorile pe alocurea amestecându-se.

91. *Toma necredinciosul.* Culorile frescii din veacul al XIV-lea, șterse, par să fi fost puțin întărite de restaurator.

92. *Iisus predică pe Marea Tiberiadei.* Frescă din veacul al XIV-lea, mult deteriorată.

93. *Lăsați copiii să vie la mine.* Frescă distrusă parțial de șaiba tirantului de fier care leagă pereții cilindrului.

94. *Iisus primit în casa Martei.* Mântuitorul, având în spate pe Sfântul Petru și alți doi apostoli, stă pe un scaun și binecuvântează. In fața lui, îngenunchiată a rugă, stă Marta, îmbrăcată în veștmânt albastru.

95. *Iisus îngrijește omul căzut în mâinile tâlharilor.* Două scene ale aceluiași episod: în dreapta, Iisus se pleacă să spele « cu untdelemn și vin » rănile omului care, ducându-se « din Ierusalim în spre Erihon au căzut în tâlhari »; în stânga, Iisus poartă victima pe umăr, căutându-i un adăpost.

96. *Iisus apare Apostolilor pe Marea Tiberiadei.* Scena se petrece pe malurile Mării Tiberiadei. Cu o naivitate primitivă, marea e reprezentată în stânga sub forma unui lac albastru, nu cu mult mai mare decât barca lăsată de apostoli la « țărm ». Centrul compoziției e ocupat de grupul Apostolilor. In fața lor, așezat, e înfățișat Iisus, binecuvântând. Intre ei, o pâine, un pește și focul. Se înfățișează momentul pomenit în inscripția grecească de deasupra crenelurilor zidului ce-și întinde curbura între cei doi munți: « iară ei au dat lui o parte de pește fript » (Luca XXIV, 42).

97. *Iisus se arată Apostolilor în Munții Galileii.* Scena înfățișează un peisaj de munte. Imprăștiați sărăcăcios printre personaje, câțiva pomi semănând cu niște păsări ciudate, cu aripile întinse și cu picioarele uriașe înfipte în pământ. Pe acest fond, în colțul din

dreapta, însoțit de trei apostoli, Iisus întoarce capul spre Petru, care, rămas mai în urmă, indică cu o mișcare mirată pe un tânăr ce se ține după el. Interpretează pasagiul biblic: «Petru s'a întors și a văzut venind după ei pe ucenicul pe care îl iubea Iisus... și a zis: Doamne, dar cu acesta ce va fi?» (Ion, XXI, 20—21).

98. *Iisus dă Apostolilor puterea de a predica noua lege.* Scena e împărțită în două de figura impunătoare a Mântuitorului, care, în mijloc, ridicat pe un podiu, binecuvântează cu ambele mâini apostolii despărțiți în grupuri de câte 6, deoparte și de alta. Simetria perfectă dintre grupurile apostolilor, în raport cu centrul, s'a păstrat și în dispoziția edificiilor ce alcătuesc fondul de arhitectură al tabloului.

99. *Pilda muierii păcătoase.* Adusă în fața lui Iisus, «femeia păcătoasă», cu trăsăturile și înfățișarea unei femei frumoase și elegante, stă cu mâinile împreunate pe piept în act de pocăință, în timp ce Iisus, aplecându-se către o piatră, o arată Apostolilor, zicându-le: «acela care se crede fără păcat să arunce mai întâi cu piatra». Cu un gest plin de înțeles, detașându-se din grupul acuzatorilor, un bătrân se dă pocăit înapoi din fața lui Iisus, părând a zice: «eu nu voiu face aceasta Doamne!».

100. *Pilda celor zece Fecioare.* Cuprinzând cele două momente principale ale episodului, scena înfățișează pe Iisus de două ori: în dreapta, binecuvântând trei din cele cinci *fecioare înțelepte* (două au fost astupate de

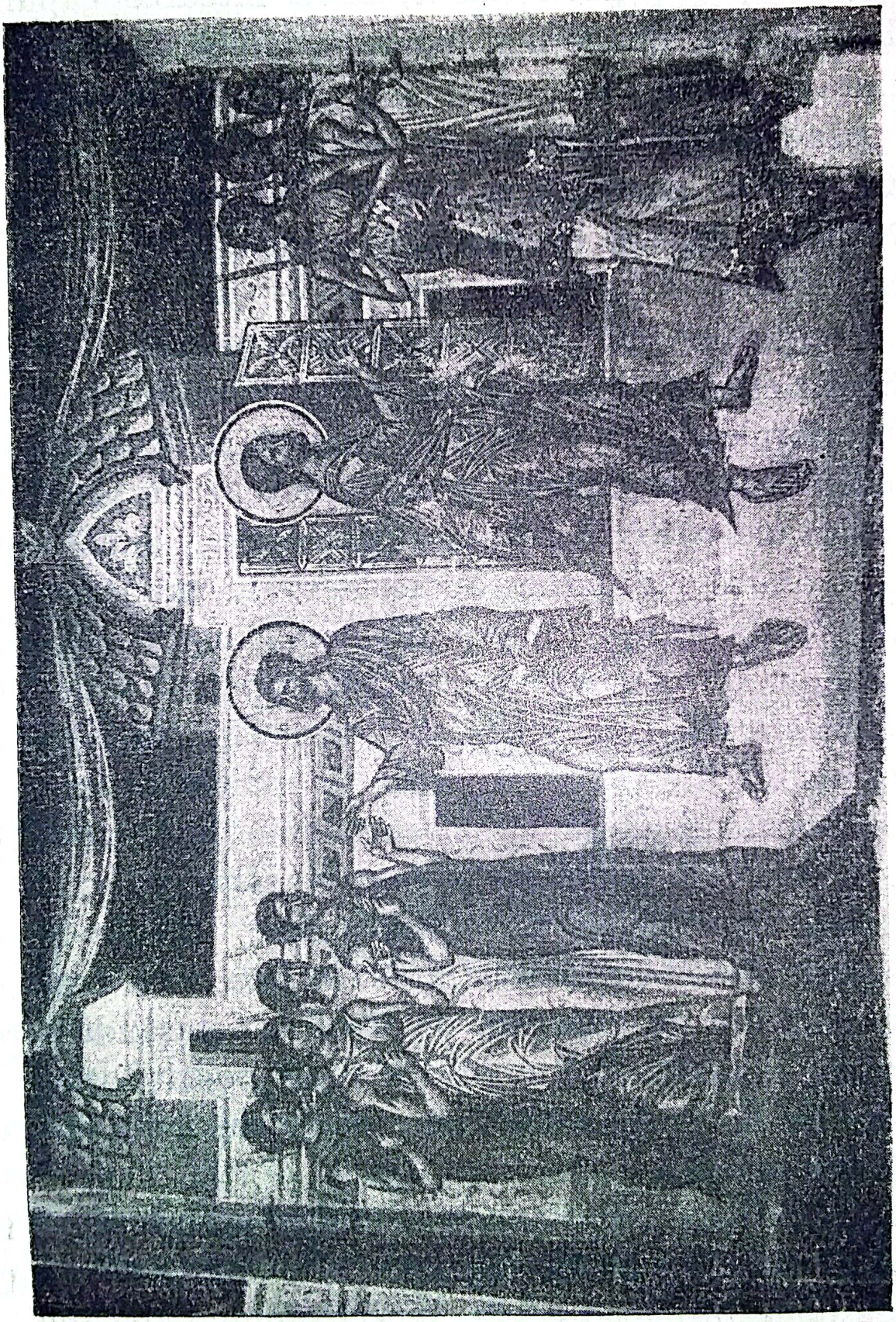

Fig. 18. — Pilda celor zece fecioare. (Colecția Com. Mon. Ist.).

zidul catapetesmei ridicat în veacul al XVIII-lea); în stânga, făcând cu mâna dreaptă un semn prin care vrea să îndepărteze pe cele șase *fecioare nebune*, pentru cari poarta Raiului e închisă. Edificiul care formează fondul tabloului închipuește, în imaginația zugravului, Paradisul. Mișcările personajelor sunt pline de realitate, iar vestmintele fără mâneci ale fecioarelor, cari accentuiază și mai mult eleganța modelelor, dau, prin felul cum sunt tratate cutele și prin coloritul lor, un caracter cu totul aparte acestei scene (fig. 18).

101. *Cortul mărturisirii*. Tema iconografică este rară. Subiectul ei e scos din Vechiul Testament. Centrul compoziției îl ocupă masa altarului, încadrată, în dreapta, de Moise, în stânga de Aron, reprezentați în clipa celebrării liturghiei sfinte. Cele 12 seminții ale lui Israel, reprezentate fiecare prin regii lor — 6 deoparte, 6 de alta — aduc daruri. Motivul central este subliniat de o serie de cercuri albastre și albe, din cari, ca dintr'un curcubeu, de o parte și de alta, răsar pe jumătate, închinându-se către grupurile adoratorilor încărcați de daruri scumpe, profeții *Isaia* și *Ieremia* (fig. 19).

102. *Impărtășirea Apostolilor*. Sub baldachinul ce adăpostește masa sfântă, Iisus e înfățișat de două ori. In stânga, săvârșește prima parte a tainei împărtășaniei, explicată prin invocația: « luați, mâncați, acesta este trupul meu, care pentru voi se frânge ». In dreapta, desăvârșește taina, întinzând apostolilor potirul și zicând: « beți din acesta toți; acesta este sângele meu,

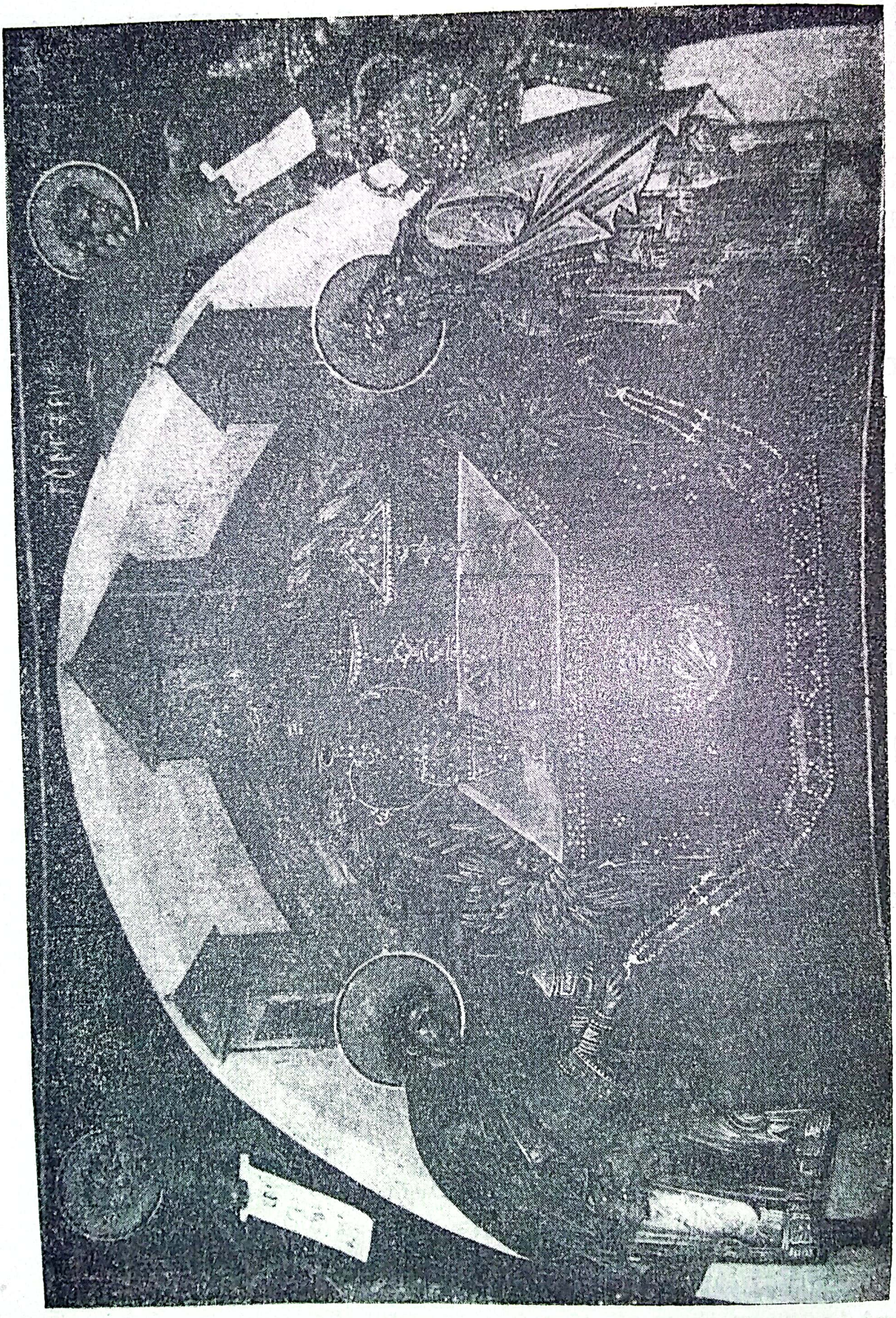

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 19. — Cortul mărturisirii: Moise și Aron în fața altarului.

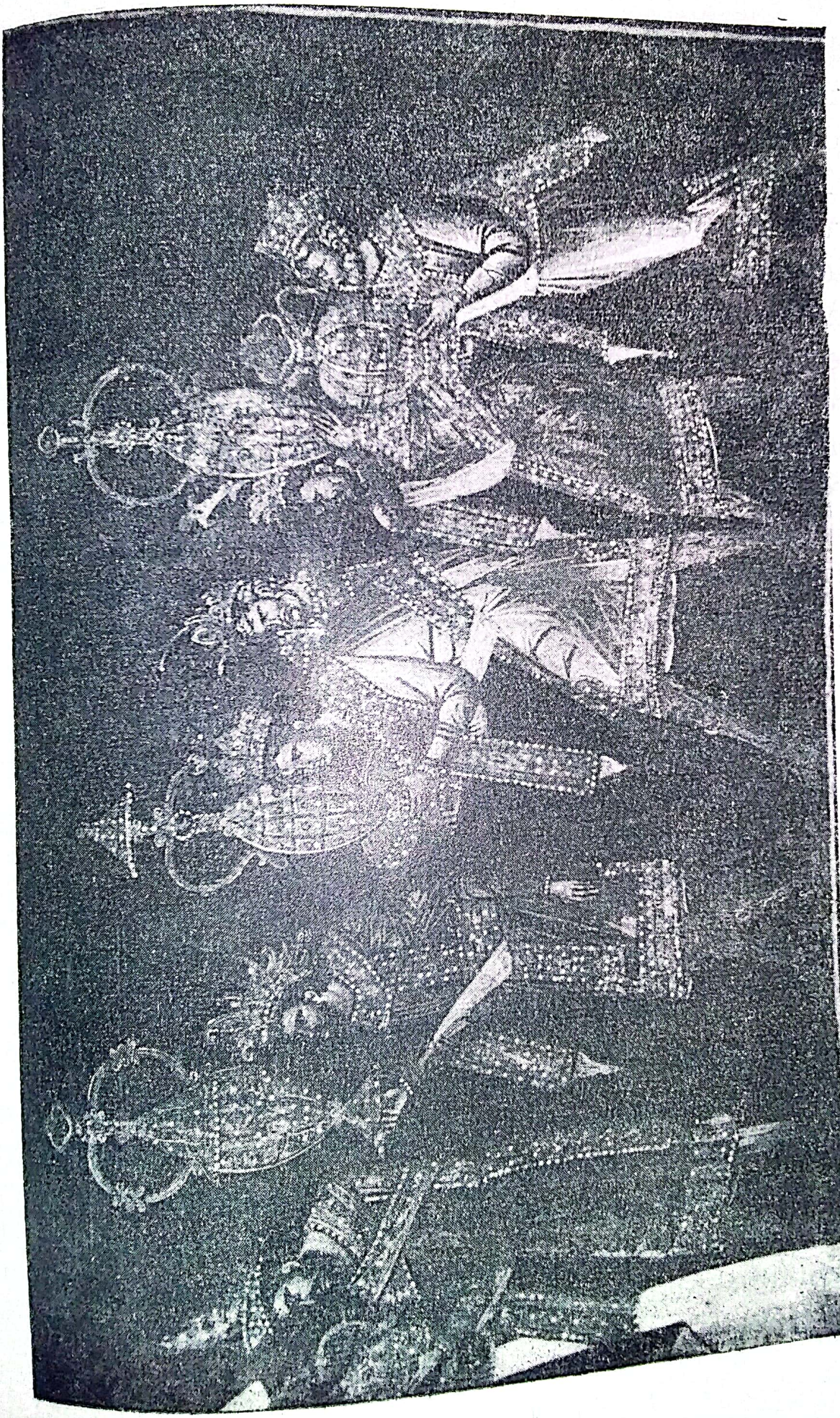

(Colecţia Com. Mon. Ist.).

Fig. 20. — Cortul mărturisirii: şase din cele 12 seminţii ale lui Israel, reprezentate prin regii lor.

al legii celei noui, care pentru voi se varsă ». Cele două grupuri ce compun scena diferă prin felul compoziției și desenul personajelor, punând în evidență manierele de lucru a doi artiști diferiți: unul, mai puțin priceput, căruia i se datorește grupul celor cinci apostoli grămădiți în stânga și animați de mișcări greoaie, altul, foarte talentat, autorul grupului din dreapta, inclusiv cele două figuri ale lui Iisus și apostolul din stânga, care întinde mâinile să primească pâinea oferită de Domnul. Reprezentați mult mai degajat, cu figuri expresive și mișcări violente, bine puse în evidență de îndoiturile hainelor, apostolii ce compun grupul din dreapta formează împreună cu motivul central una din frescele de mare preț ale bisericii.

103. *Sfântul Ierarh Spiridon.*
104. *Sfântul Ierarh Vasile.*
105. *Sfântul Ierarh Grigore.*
106. *Sfântul Ierarh Chiril.*
107. *Sfânt Ostaș.*
108. *Sfânt Ostaș.*

Pe bolta mică din colțul miazănoapte-răsărit și pe absida mică din această parte (vezi schema 7, stânga):

109. *Sfântul Ion Botezătorul în închisoare.* Scena prezintă două momente diferite: în stânga, Sfântul îmbrăcat în piele de cămilă și purtând pe umeri crucea, face gestul binecuvântării către Irod; în dreapta, Sfântul în închisoare. Fresca, din veacul al XIV-lea, a fost mult retușată în 1916.

Scanat cu CamScanner

110. *Dansul Salomeii.* După executarea acestui dans care a plăcut mult lui Irod și oaspeților lui, Impăratul a zis Salomeii: «cere-mi orice vrei și-ți voi da». Și, din îndemnul mamei sale, fiica Herodiadei a cerut lui Irod Capul Sfântului Ion Botezătorul. Frescă din veacul al XIV-lea, întărită și mult retușată în 1916.

111. *Tăierea capului Sfântului Ion Botezătorul și înmormântarea lui.* Cele două episoade sunt reprezentate pe același tablou: în stânga, călăul, după execuție, se pregătește să-și vâre sabia în teacă, în timp ce sfântul se apleacă să-și ridice singur capul desprins de trup. Alături, în dreapta, doi ucenici duc pe brațe, spre mormânt, trupul înfășurat în giulgiu al precursorului. Frescă din veacul al XIV-lea, întărită și retușată în 1916.

112. *Sfânt pustnic.*

113. *Intâlnirea Sfintei Fecioare cu Elisabeta.* Frescă din veacul al XIV-lea, întărită și mult retușată în 1916.

114. *Iisus citind în sinagogă.* Frescă din veacul al XIV-lea, întărită, mult retușată și, pe alocuri, completată, în 1916.

115. *Iisus tămăduește un suferind* (?). Intr'un decor de arhitectură — în dreapta se vede și o bisericuță — sunt reprezentați pe o estradă doi oameni: unul, îmbrăcat în veștminte scumpe, se roagă cu mâinile ridicate la cer, altul, alături, stă cu brațele încrucișate pe piept. Insoțit de apostolul Petru, Iisus se îndreaptă spre ei binecuvântând. Capul lui Iisus, ca și acel al aposto-

lului, sunt întoarse către un grup de oameni ce par să-i urmărească. Frescă din veacul al XIV-lea, retușată în 1916.

116. *Parabola Fiului Pierdut.* Centrul compoziției îl ocupă Iisus, înfățișat în chip de părinte, de două ori: în stânga, vorbește cu doi servitori, dându-le ordine; în mijloc, primește cu brațele deschise pe *Fiul Pierdut.* Contrastul dintre bine și rău e pus în evidență prin veștmintele și înfățișarea personajelor principale: tatăl, cu figura blândă dar impunătoare, cu plete și barbă stufoasă, este îmbrăcat cu o bogată mantie albastră și o haină violetă; fiul, slab, cu figura suptă de sufe-rință, are corpul sfrijit acoperit numai cu o piele de animal. Alături, un servitor întinde pentru fiul regăsit o haină nouă, în timp ce altul înjunghie, din ordinul părintelui, « vițelul cel mai gras ». Alți doi fii sunt înfățișați convorbind în colțul din dreapta.

117. *Maica Domnului Rugătoare cu Iisus pe piept.* Frescă din veacul al XIV-lea, retușată în veacul al XVIII-lea.

118. *Sfântul Mormânt.* Scenă foarte curioasă și rară, asemănătoare cu desenul ce figurează pe pecetea cavalerilor ordinului Sf. Ion din Ierusalem. Corpul lui Iisus, înfășurat în giulgiu, e întins pe o placă de piatră, la adăpostul unui baldachin. Un grup compact de îngeri și sfinți încadrează mormântul. Dedesubt, patru îngeri îngenunchiați, învestmântați în roș și alb, întind lumânări aprinse și cădelnițează. Prezența acestei scene rare în biserica dela Argeș s'ar putea

explica, după părerea lui Tafrali, prin faptul că Domnitorul care a zugrăvit biserica, sau nobilul bărbat al cărui mormânt se găsește în fața proscomidiei (și al cărui portret s'a păstrat pe stâlpul alăturat) a putut fi cavaler al ordinului Sf. Ion din Ierusalim.

119. și 120. *Sfinții Ierarhi Petre din Alexandria și Silvestru Papă al Romei.*

121. și 122. *Sfântul Ierarh Ion Milostivul și un Sfânt Episcop.*

Pe bolta mică din colțul dinspre miazăzi-răsărit (vezi schema 7, dreapta):

123. *Sfânt Pustnic.*

124. *Cina cea de Taină,* frescă din veacul al XIV-lea, foarte ștearsă.

125. *Invierea Fiului Văduvii,* frescă din veacul al XIV-lea, foarte ștearsă.

126. *Inger.*

127. *Sfânta spălare a Picioarelor.* Scena, remarcabilă ca grupare, expresie și colorit, prezentată pe un fond bogat de arhitectură, interpretează versetul biblic: « Inainte de praznicul Paștelor, Iisus... s'a sculat dela masă, s'a desbrăcat de hainele lui, a luat un ștergar și s'a încins cu el. Apoi a turnat apă într'un lighian și a început să spele picioarele ucenicilor săi » (Ion, XIII, 4—5). In stânga, Iisus, ridicat pe o estradă de piatră, încins cu un șervet, înaintează cu mâinile întinse către Petru, care, cu piciorul drept într'un vas cu apă, stă pe o bancă alături de alți apostoli. Scena

înfățișează momentul când Iisus, după ce a spălat picioarele celorlalți apostoli, ajunge la Petru, care « nu

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 21. — Fragment din Sfânta spălare a picioarelor.

îndrăzni să lase să-i fie spălate picioarele de mâinile neprihănite ce creiaseră pe Adam ». Iisus îl amenință

atunci, zicându-i: « dacă nu te spăl eu, nu vei avea parte de mine ». La auzul acestor vorbe, Petru, speriat, zise: « Doamne, nu-mi spăla numai picioarele, ci și mâinile și capul ». Gesturile făcute de Petru sunt în această privință elocvente: cu mâna stângă își ridică sutana băgând cu grabă piciorul drept în vasul cu apă, iar mâna dreaptă arată Domnului capul. Cu mișcări și atitudini ce amintesc în pictura dela Argeș operele primei Renașteri italiene, ceilalți apostoli sunt înfățișați legându-și sandalele (fig. 21).

128. *Rugăciunea cea de peste fire.* Scena se petrece în grădina Ghetsemani, pe care pictorul o amintește cu un singur arbore, crescut într'un peisaj muntos. Iisus e înfățișat de trei ori: în stânga, pe un bloc de piatră, îngenunchiat, rugându-se; alături, pe alt bloc de piatră, în picioare, făcându-și a doua rugăciune, privește în sus ca orbit de fâșia de lumină ce coboară din cer; în dreapta, în mijlocul apostolilor lăsați să privegheze, și pe cari îi găsește la întoarcere adormiți. Scena repetă, tratând deosebit, subiectul reprezentat pe peretele din spre miazăzi (vezi nr. 53). Mult superioară însă acesteia, prin compoziție, mișcare și colorit, fresca de care ne ocupăm acum este o operă de mare preț a bisericii Sfântul Niculae (fig. 22).

A_{14}. *Iisus tămăduește un îndrăcit,* frescă din jurul anului 1750, atribuită zugravului Radu sin Mihai din Târgoviște.

A_{15}. *Tămăduirea celor zece leproși,* frescă în jurul anului 1750, de același, însă refăcută.

(Colecția Com. Mon. Ist.).

Fig. 22. — Fragment din Rugăciunea cea de peste fire.

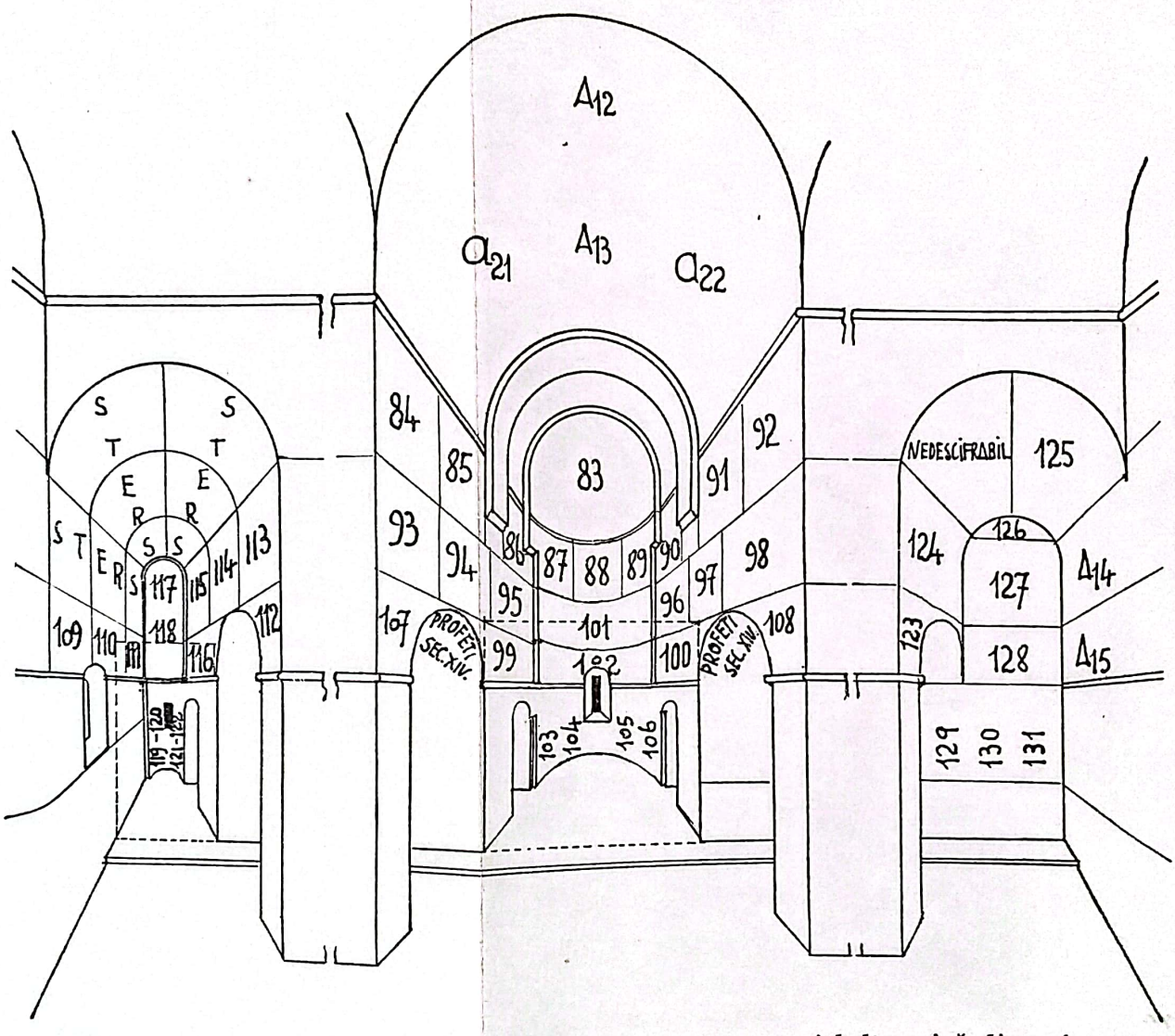

Schema 7. — Absida altarului, bolta mică din dreapta și bolta mică din stânga cu absidiola ei. Linia punctată arată catapeteasma zidită în veacul al XVIII-lea.

129. *Sfântul Ion Botezătorul.*

130. *Sfântul Mina*, remarcabilă figură încadrată de o barbă castanie și un păr stufos.

131. *Sfânt Ostaș.*

Nu sunt de asemeni lipsite de interes iconițele ce împodobesc iconostasul construit în veacul al XVIII-lea. Ele sunt probabil opera aceluiași Radu sin Mihai din Târgoviște. Printre frescile mai mari rămase dela acesta, se remarcă, în stânga ușii ce dă în proscomidie, figura *Arhanghelului Mihail* (care a suferit totuși unele retușeri). Imbrăcat militărește, Arhanghelul ridică spada către o făptură omenească, ce pare să fie o femeie, prinsă sub picioarele sale. Pe filacteră, inscripția zice: «spre inimile necurate ce vin în prea curata casă a lui Dumnezeu, fără milostivire întind sabia mea».

MORMINTELE DIN BISERICA SFÂNTUL NICULAE DOMNESC

In dorința de a aduna cât mai multe știri privitoare la biserica Curții Domnești din Argeș, la viața de început a Principatului și la voevozii dintâi ai Țării Românești, Comisia Monumentelor Istorice, terminând lucrările de restaurare ale importantului edificiu, a hotărît, în 1920, să facă cercetări amănunțite și în interior, sub pardoseala bisericii. In chipul acesta, în urma săpăturilor făcute cu răbdare și după un anume plan, dinainte stabilit, profesorul Virgil Drăghiceanu a descoperit în naos, punându-le apoi în evidență cu pietre noui de căpătâi, o mulțime de morminte de voevozi și fii de Domn. Din nenorocire, toate aceste prețioase cavouri fuseseră profanate; unul singur, socotit a fi al lui Radu I, ctitorul bisericii pentru zugrăveală, a fost găsit neatins, mortul zăcând într'o atitudine nesilită, alături de toate podoabele de preț cu cari fusese gătit în ziua înmormântării.

Cu ocazia acestor refaceri, s'a constatat de asemeni că pardoseala bisericii suferise în decursul veacurilor o înălțare apreciabilă; că prima pardoseală fusese făcută din cărămizi puse pe lat peste un strat de pă-

Scanat cu CamScanner

mânt bătut; că, peste aceasta, s'a așezat în 1750, cu prilejul lucrărilor de refacere de atunci, o a doua pardoseală, tot de cărămizi; că, în sfârșit, stricată cu vremea, această de a doua pardoseală a fost părăsită și ea în veacul al XIX-lea, punându-se deasupra un strat gros de nisip, peste care s'au așezat apoi lespezile de piatră ale ultimei pardoseli, înălțată cu aproape 50 cm față de cea dintâi, așa cum o cerea terenul din jurul bisericii, înălțat cu vremea și el.

Pe baza obiectelor găsite în morminte, a unor inscripții sau fragmente de inscripții și a considerațiunilor istorice ce s'au putut face apoi în jurul indiciilor date, mai toate mormintele descoperite în naos au fost identificate. Prea puține din ele pot fi arătate însă ca aparținând cu siguranță unui anume voevod sau boer. Iată (după relatările conducătorului săpăturilor din 1920, profesorul Virgil Drăghiceanu), unde au fost găsite și cui au fost atribuite aceste morminte (vezi fig. 22).

Mormântul 1, ce se presupunea până acum a fi cel mai vechiu din biserică, este arătat ca aparținând *voevodului Vladislav-Vlaicu* și soției sale *Doamna Cherana*, sau poate *Cherața*. In mormântul acesta, scandalos profanat, s'au găsit, pe lângă o brățară și un cercel ce au aparținut Doamnei, și câteva fragmente din inscripția funerară săpată pe piatra ce va fi acoperit la început mormântul. Aceste fragmente cuprind literile slave **ла, ис, въ, ха**, cari prin reconstituire dau: [в]ла[д]ис[ла]въ, ха, adică *Vladislav*, și

din altă parte o inscripție: *Hristos*. Dacă mormântul I este identificat ca fiind al lui Vladislav, atunci scheletul de femeie, găsit în aceiași groapă nu poate fi decât al Doamnei acestuia.

Așa cum am arătat, Vladislav Vlaicu este primul Domn dela care avem o știre scrisă dată din cetatea de reședință Argeș. El este acela care pusese în stare de a fi din nou locuite casele domnești ale Curții, desăvârșind totodată și biserica vecină. Era deci firesc ca trupul lui să-și găsească odihna de veci în biserica cetății de scaun, pe care el o sfârșise și o dăduse cultului. Lipsa de temei a tradiției populare, — formată cine știe când, — după care Vladislav și-ar fi având mormântul la ctitoria sa dela Tismana, e dovedită de două documente autentice: unul din 1385, al lui Dan I, fiul lui Radu I, altul din 1387, al lui Mircea cel Bătrân. In ele se precizează că biserica de zid și chiliile dela Tismana au fost înălțate din temelii de Radu I, urmașul lui Vladislav și înzestrate cu multe locuri și lucruri de Dan I. Biserica pe locul căreia Radu I a ridicat clădire nouă la Tismana, ctitorie a călugărului sârb Nicodem, era — tot după tradiție — un modest lăcaș de închinare călugăresc, făcut din lemn de tisă. Nu se poate închipui deci că Vladislav Vlaicu, « voevod transalpin, ban de Severin și duce de Făgăraș », cum se intitulează în latinește pe propria-i pecete, stând la Argeș și având aci biserică mare de închinare și îngropăciune, să fi fost dus și îngropat la Tismana, într'un modest edificiu de lemn. Bazați pe aceste con-

siderațiuni istorice și pe fragmentele de inscripție a căror reconstituire am redat-o mai sus, suntem îndreptățiți să afirmăm că mormântul 1 aparține voevodului Vladislav Vlaicu și Doamnei sale Cherana.

Mormântul 2, găsit profanat, conține scheletul unui voevod ce-și mai păstra; — unică podoabă, — diadema de mărgăritare prinsă pe cap la îngropare. Cele câteva fragmente din piatra funerară, litere disparate găsite în pământul răscolit, n'au putut aduce nicio lămurire în privința identității mortului. Fără a avea deci vreun indiciu temeinic, ci numai pe baza succesiunii la tron a voevozilor presupuși îngropați în această biserică, mormântul a fost atribuit lui *Dan I*, fiul lui Radu I, mort către 1387.

Mormântul 3, descoperit neprofanat într'un sarcofag de piatră, în fața stâlpului din spre miazăzi-apus al naosului, acolo unde tradiția populară știa că e îngropat ctitorul bisericii, «Negru-Vodă», este, după toate probabilitățile, al lui Radu I, voevodul în timpul și cu cheltuiala căruia s'a zugrăvit biserica, mort în jurul anului 1385.

Când s'a ridicat lespedea grea de piatră care acoperea sarcofagul, a apărut, în fundul gropii, întins pe un strat subțire de nisip, scheletul voevodului, înfășurat într'un giulgiu de mătase îmbucătățit și putrezit de mulțimea anilor. Capul, căzut către dreapta, lăsase ca diadema de fir de aur bătută cu mărgăritare ce-l încorona să alunece până sub bărbie. Printre cutele fine ale giulgiului putrezit, forma trunchiului se de-

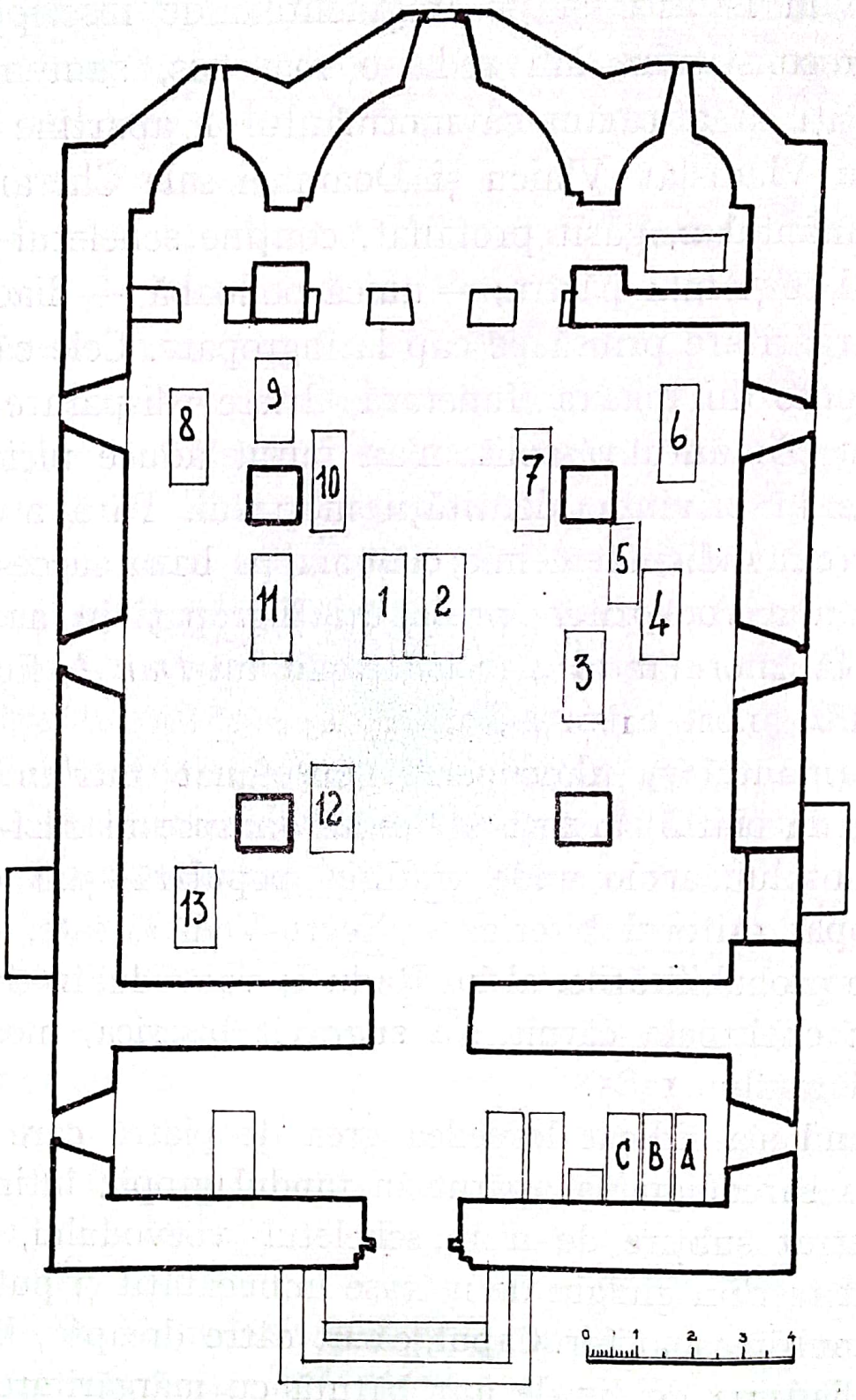

Fig. 23.— Planul bisericii Sfântul Niculae Domnesc cu indicarea locului mormintelor.

semna deslușit. Mâinile, strânse pe piept, erau fixate, dreapta peste stânga, cu o legătură de mătase și fir, împodobită cu mărgăritare dispuse pe desenul unei cruci. Pe tors se păstrau încă resturi dintr'o tunică ce fusese purpurie, strânsă la piept și încheiată cu 30 de nasturi plați de aur, cu fața de argint scrijilat acoperită cu un smalț verde, peste care se desenează un scut pentagonal de aur (stema familiei Basarabilor), având câmpul din dreapta gol, iar cel din stânga tăiat în sens transversal de patru bare. Douăzeci de nasturi asemănători, însă mai mici, împodobeau mânecile pe porțiunea dela cot în jos. Tunica lungă cobora până la jumătatea femurului, având colțurile celor două pulpane din față împodobite cu câte o rozetă de mărgăritare; o fâșie lată, formată din câteva șiruri de perle dispuse pe linii șerpuitoare, completa podoaba vestmântului, decorându-l pe umeri, la gât, pe piept, pe mâneci, și la mijloc. Două cingători strângeau tunica Voevodului în jurul taliei: una, a hainei propriu zisă, făcută dintr'un șnur subțire, alta separată, pusă peste cea dintâi, formată dintr'o curea de piele căptușită cu mătase roșie și împodobită cu o împletitură lată de fir de aur și mărgăritare, înfățișând o succesiune de desenuri și flori stilizate înconjurate de romburi de mărgăritare, la colțurile cărora scânteiau niște steluțe de aur.

Cingătoarea de deasupra se încheia în față printr'o minunată pafta de aur, înfățișând un castel medieval cu o fațadă în stil « gotic flamboyant » și două turnu-

lețe poligonale, prevăzute cu metereze la colțuri. Motivul central al juvaerului are în partea de jos, în fața portalului, un balcon în care se vede, turnată în bronz pe un fond de smalț albastru, o lebădă cu cap de femeie; pe fațadele laterale, prezentate în perspectivă, în două balconașe mai mici, agățate de o parte și de alta a portalului, două figuri, un cavaler și o doamnă, sunt înfățișate față în față.

In degetele mâinilor, voevodul purta patru inele de aur împodobite cu pietre scumpe. Două din ele au săpate pe partea din afară a verigii inscripții în limba latină; pe unul: « Ave Maria gracia plena Dominus te [cum] », adică, în românește: « te salut Marie cea plină de har, Domnul e cu tine »; pe celălalt: « Iesus autem, transiens per medi[um illorum ibat], adică: « Iar Isus, trecând prin mijlocul lor, mergea » (este vorba de un citat din Evanghelia lui Luca, IV, 30, privind venirea lui Iisus în Nazaret, unde fusese crescut).

Aproape de montura acestuia din urmă, veriga e decorată cu câte o stea cu opt laturi; sub una din acestea sunt gravate inițialele AL. W., cari, mai curând decât monograma gravorului, așa cum s'a afirmat, ar putea fi, socot, inițialele numelui *Alexandru Voevod*. Inelele acestea, ceva mai mari decât celelalte două găsite pe aceleași degete, au aparținut probabil voevodului Niculae Alexandru, dela care fiul său Radu (dacă al acestuia e mormântul de care ne ocupăm) a putut să le aibe moștenire.

Scanat cu CamScanner

Contemplarea acestui mormânt și a voevodului învestmântat împărătește ce-și doarme somnul de veci în el, face să ne gândim că, în vremea aceea, la curtea voevozilor dela Argeș nu era, așa cum s'a crezut o vreme, un trai modest sau chiar umilit, potrivit stării de țărani și păstori a locuitorilor țării, ci, mai degrabă, o viață rafinată de bogăție și fast, demnă de orice curte occidentală. Totalul podoabelor găsite în mormânt, zice profesorul Niculae Iorga, «arată o domnie bogată și mândră peste o țară care nu învăța atunci cele dintâi elemente ale civilizației sale»[1]).

Dacă, în urma descoperirii mormântului, istoricii sunt de acord în ce privește concluziile ce se pot trage asupra vieții de Curte a Domnilor noștri dela început, în schimb, asupra identității voevodului ce-și doarme somnul de veci în această groapă părerile sunt foarte împărțite. Unii, identificând pe legendarul întemeietor al țării, — numit de tradiție «Negru-Vodă», — cu adevăratul creator al Principatului muntean, Basarab I, cred că mormântul aparține acestuia din urmă.

Alții, având în vedere, nu fără dreptate, pe deoparte că, în 1352, când a murit Basarab I la Câmpulung, biserica Domnească din Curtea de Argeș nu era încă terminată, iar pe de alta că tradiția populară, consemnată de data aceasta într'un document din 1714, precizează, vorbind de Basarab I și de fiul acestuia,

---

[1]) Niculae Iorga, *Istoria Poporului Românesc*, vol. II, p. 19, București, 1925.

Niculae Alexandru, că «au trupurile îngropate la Câmpulung», cred că mortul din sarcofagul dela Argeș ar fi un voevod dinaintea lui Basarab I, îngropat nu în biserica actuală, ci în capela pe locul căreia Basarab I avea să înceapă mai târziu să zidească biserică nouă.

Ipoteza aceasta, care, până acum, se sprijine numai pe faptul că o capelă mică se găsea anterior pe locul bisericii, este greu de susținut.

Mai aproape de adevăr pare afirmația celor ce văd în scheletul neatins din mormântul dela Argeș rămășițele pământești ale lui Radu I, fiul lui Niculae Alexandru. Tradiția populară, care transmisese din generație în generație știrea că biserica ar fi fost zidită de întemeietorul Țării, «Negru Vodă», preciza de asemeni că voevodul ctitor își doarme somnul de veci în lăcașul ridicat de dânsul, arătând chiar și locul unde se găsește mormântul: în partea dreaptă a naosului, în fața stranelor împărătești de lângă stâlpul bolții. Și în acest loc, de fapt, din moși strămoși, în ziua de Sfântul Niculae, așezând coliva, toți preoții din Curtea de Argeș, în cap cu episcopul, citeau parastasul pentru pomenirea fericiților ctitori «Negru Vodă» și Ana Doamna.

Potrivind tradiția cu știrile istorice și având în vedere, pe de o parte că poporul a confundat deseori pe Radu-Vodă, întemeietor de numeroase mânăstiri, cu Negru Vodă al tradiției; pe de alta că Radu I a desăvârșit biserica zugrăvind-o, și că deci, în ochii su-

Scanat cu CamScanner

pușilor săi, a putut trece pentru această singur ctitor al lăcașului, suntem îndreptățiți să afirmăm că *voevodul care se odihnește de veci în acest mormânt este Radu I*. In orice caz, vârsta lui, veștmintele și podoabele ce l-au însoțit în mormânt se potrivesc mult cu cele ale voevodului înfățișat ca ctitor pe icoana hramului de deasupra ușii din pronaos. Dacă acesta este Radu I, sarcofagul cu rămășițele pământești din interiorul bisericii nu poate fi decât al lui.

Mormântul 4, găsit gol, — osemintele din el fuseseră strânse cândva și așezate, împreună cu osemintele altui schelet întreg (greu de ghicit pentru care motiv) într'o groapă mărginită de câteva cărămizi, între mormântul 3 și stâlpul din față spre altar, — a fost atribuit, prin conformare cu tradiția populară și analogie cu mormântul 3, în dreapta căruia se găsește, *Doamnei Ana*, soția lui Radu I.

Mormântul 5, în care s'a găsit neatins scheletul întreg al unui copil, a fost atribuit, numai prin analogie cu mormintele 3 și 4, lângă cari este situat, fiului lui Radu I, Vladislav, mort la vârsta de 15—20 ani.

Mormântul 6, găsit profanat, cuprinde rămășițele pământești ale lui *Voislav*, fiul lui Niculae Alexandru. Mormântul în care s'au găsit resturile veștmintelor fiului de Domn, câțiva butoni, o diademă de lame de aur și o egretă de argint, era însemnat cu o piatră de mormânt pe care, sub stema Basarabilor, a fost descifrată următoarea inscripție fragmentară în limba

slavonă: « *Voislav, fiul marelui Alexandru Voevod, s'a săvârșit în luna lui Ianuarie* » [1]).

Afirmându-se la început că Voislav a murit copil, prezența mormântului său în acest loc a făcut să se creadă, — eu însumi am susținut-o cândva, — că biserica Sf. Niculae Domnesc din Curtea de Argeș era sfârșită și dată cultului încă din vremea lui Niculae Alexandru, fiindcă altfel nu și-ar fi îngropat în ea copilul. O cercetare mai atentă a faptelor înlătură însă, mai degrabă decât confirmă, această ipoteză. In adevăr, în urma cercetărilor antropologice făcute de profesorul Rainer asupra osemintelor aflate în mormintele din biserică, s'a putut constata că Voislav a murit la vârsta de 25—30 ani. Pe de altă parte, Vladislav Vlaicu, fiul cel întâiu născut și urmaș în 1364 la tronul lui Niculae Alexandru, al cărui mormânt se află, cum am văzut, în mijlocul bisericii, a murit la vârsta de 30—40 ani. Luând în considerație durata domniei și vârsta lui Vladislav, cuprinsă între aceste două limite, și făcând toate combinațiile posibile, reiese că Voislav, care este al 4-lea fiu al lui Niculae Alexandru, avea în 1364, la urcarea pe tron a fratelui său, cel mult 23 ani. Dacă a murit la vârsta de 25—30 ani, însemnează că săvârșirea lui din viață s'a întâmplat cel mai devreme în Ianuarie 1366. Putem dar trage concluzia, pe de o parte că biserica a fost sfâr-

[1]) Piatra se găsește în biserică, prinsă în zidul care astupă vechea ușe din dreapta pronaosului.

șită după 1364, de vreme ce ctitorul ei principal, Niculae Alexandru, este îngropat la Câmpulung, unde i s'a găsit piatra de mormânt, iar pe de alta că mormântul lui Voislav este cel mai vechiu din biserică.

Mormântul 7, găsit profanat și gol, se presupune a fi aparținut unui *cavaler, fiu de Domn*, al cărui schelet, strâns, s'a găsit în cutia de cărămizi din fața mormântului 5.

Mormântul 8, conține scheletul întreg și bine conservat al unui personaj mort în vârstă de peste 40 ani. Cu capul sprijinit pe o cărămidă, mortul pare să fi fost îngropat, fără cosciug, cu niciun veștmânt de mătase și fără niciun fel de podoabă. Este vorba probabil de un boer sau fiu de domn călugărit, care va fi văzut în sărăcia totală singurul mijloc de a-și dobândi mântuirea veșnică.

Mormântul 9, în parte profanat, conține rămășițele pământești ale unui tânăr de 25—30 ani. Din podoabele pe cari le va fi avut la îngropare nu s'au mai găsit decât cinci nasturi de aur dela tunică și o insignă reprezentând un cavaler. Făcându-se o apropiere între această insignă și titlul probabil de noblețe al mortului, s'a presupus că mormântul aparține cavalerului al cărui portret se găsește zugrăvit pe fața din spre altar a stâlpului lângă care a fost așezat. Având-se în vedere scena foarte rară a Sfântului Mormânt, zugrăvită pe curbura absidiolei proscomidiei în fața căreia se găsește mormântul, pare probabil să fie vorba

de un cavaler al ordinului Sf. Ion din Ierusalim, ordin pe pecetea căruia se găsește reprezentată această scenă.

Mormântul 10, foarte profanat, conține osemintele unui personaj ce n'a putut fi identificat. Din cauza unui număr mare de agrafe în formă de flori de crin găsite sub schelet, mormântul a fost botezat al *Cavalerului «florilor de crin»*.

Mormântul 11, descoperit în bună stare, este al boerului *Nan Udobă*, mort în vremea lui Mircea cel Bătrân. Identificarea mormântului s'a putut face grație unei inscripții săpată într'o slavonă barbară, pe veriga unuia din cele două inele de aur găsite în groapă, inscripție care, descifrată cu greu, a dat lectura: «*inelul lui Nan Udobă*». Pe celălalt inel, de origină germană, erau însemnate cuvintele «Hilf Goth», adică, pe românește, «Doamne ajută».

Mormântul 12 este al unui necunoscut; lipsa totală de indicii nu permite identificarea.

Mormântul 13, deasupra căruia se găsea piatra de mormânt păstrată astăzi în Muzeul de artă religioasă din București, — piatră pe care e înfățișată, de dalta grosolană a unui meșter «Gheorghe», figura unui voevod bătrân, arătat de tradiția populară a fi «Negru-Vodă», — este al unui boer sau Domn necunoscut. Fără niciun temei el a fost atribuit lui Dan II (1420—1431).

Mormintele descoperite în pronaos sunt mult mai recente. In unele din ele s'au găsit câte două sau chiar

trei schelete suprapuse. Mai importante dintre toate sunt cele trei din dreapta, acoperite cu lespezi împodobite cu inscripții și adăpostind rămășițele pământești a trei membri ai familiei Brătianu:

Mormântul A este al lui *Constantin Brătianu*, bunicul lui Ioan C. Brătianu. Pe lespedea care-l acopere se citește următoarea inscripție: « *Trudit în lume, muncit în slujbe politicești, muncit în casă, slăbit de trude, griji câmpenești, cincizeci și șase de ani cu muncă i-am vieţuit și alte osteneli doborît. După moarte mi-am aflat odihna la Dumnezeu eu Brătianul biv vel clucer mare, în locul cel sub această piatră, chiar ca în cer; și al meu suflet fie în Domnul precum în Cer. Constantin ce au adormit la leat 1844, Feb. 16.*

Mormântul B este al *Anastasiei Brătianu*, soția lui Constantin Brătianu. Pe piatra ei funerară sunt săpate următoarele slove: « *Născută Tigveancă, apoi Brătiancă, prin lege am fost oarecând soție celui, iubitului cinstit soție Dincăi Brătianu, fost clucer mare și am vieţuit cât au voit Dumnezeu, întru armonie foarte liniștită și iară când acela au găsit cu cale ne-au chemat pă amândoi, dearândul, cu milostivire ne-au așezat într'această casă, sub această piatră, loc dumnezeesc. Și cerem iertare dela fiecare suflet creștinesc. Anastasia Brătianca, ce au adormit la leat 1839 Noembrie 21* ».

Mormântul C este al *Ilinchii Brătianu*, mama lui Ion C. Brătianu. Piatra sa de mormânt are următoarea inscripție: « *Lipsit fără vreme de a soarelui lumină, a*

mea inimă geme și sufletul suspină, gândind la fii, la soțul ce în lume am lăsat cu maica mea cea bună, în neagră locuință. Rugăm noi împreună înalta providență să adauge zile ce mie mi-au luat. Elenca Brătianu, ce au adormit la leat 1845 Mai 10, în vârstă de ani 24».

BISERICA SÂN NICOARĂ

Contemporană sau, poate, cu câțiva ani mai veche decât biserica Curții Domnești din vale, bisericuța închinată sfântului Nicoară (care, în graiul poporului însemnează Niculae) se înfățișează călătorului sub forma unor ruine pitorești răspândite pe culmea unui delușor ce domină orașul. Căzută în ruină poate chiar pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și lăsată în părăsire ani de-a-rândul, prețioasa zidire s'a risipit pe nebăgate de seamă, până când, în 1915, Comisiunea Monumentelor Istorice a purces, nu la o refacere, care nu mai era nici posibilă și nu-și mai avea nici rostul, ci la o întărire a zidurilor ce se mai țineau în picioare. In cadrul pitoresc al parcului ce le înconjoară, rămășițele acestui vechiu lăcaș de rugăciune sunt nu numai evocatoare, ci și capabile să permită o reconstituire fidelă a întregului monument.

Această foarte prețioasă bisericuță, care, după arhitectură, și mai ales după felul cum e conceput planul, n'a putut fi decât creștină ortodoxă, este, dintre câte ni s'au păstrat, primul exemplu de arhitectură bizantină pe care-l găsim în Țara Românească. Micuță,

dar bine proporționată, construcția se compunea dintr'o navă dreptunghiulară, lungă, terminată spre răsărit cu o absidă poligonală, decorată spre exterior, în partea de sus, cu un șir de firide oarbe, construite din cărămidă aparentă. Restul zidurilor, lucrate cu îngrijire din materiale locale, prezintă o alternanță de șiruri de piatră brută de râu și fâșii de câte trei rânduri

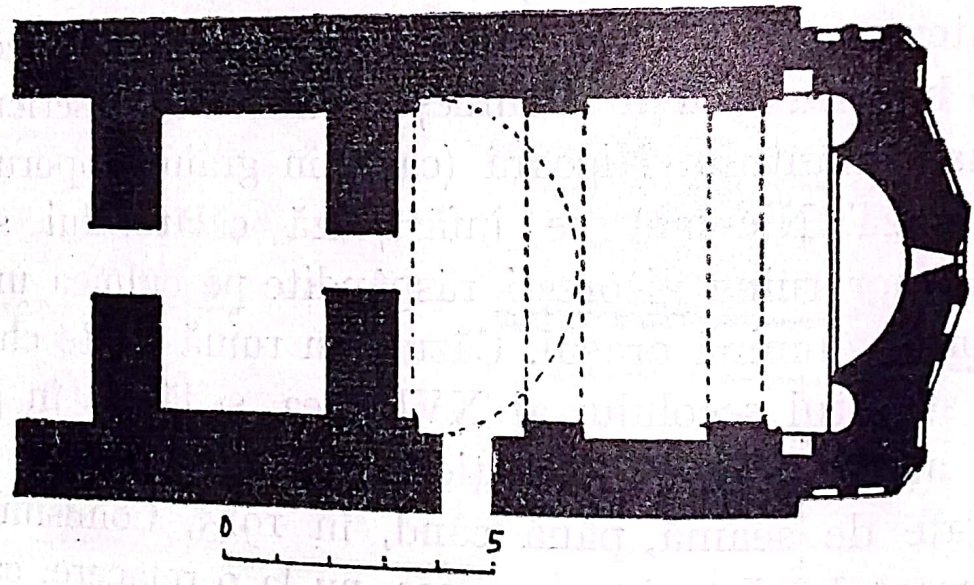

Fig. 24. — Planul bisericii Sân Nicoară.

de cărămizi aparente, dispoziție care dă edificiului înfățișarea caracteristică monumentelor provinciale bizantine din acea vreme. Interiorul era împărțit într'un pronaos îngust, de formă dreptunghiulară, și într'un naos mai lung, separat de cel dintâi printr'un zid plin și gros, străpuns de o ușe joasă. Absida are în interior forma unui arc de cerc și este flancată în dreapta și stânga de două mici nișe semicirculare, două absidiole, obișnuitele anexe ale oricărui altar ordodox;

proscomidia și *diaconiconul* (fig. 23). Interesantă din punct de vedere structural este semicalota ce acopere absida centrală, construită din cărămizi înguste, dispuse, după un procedeu al tehnicei bizantine, în «evantai». La fel e construită semicalota minusculă a absidiolei din stânga, în timp ce la cea din dreapta cărămizile sferei sunt dispuse pe lat, în inele plane.

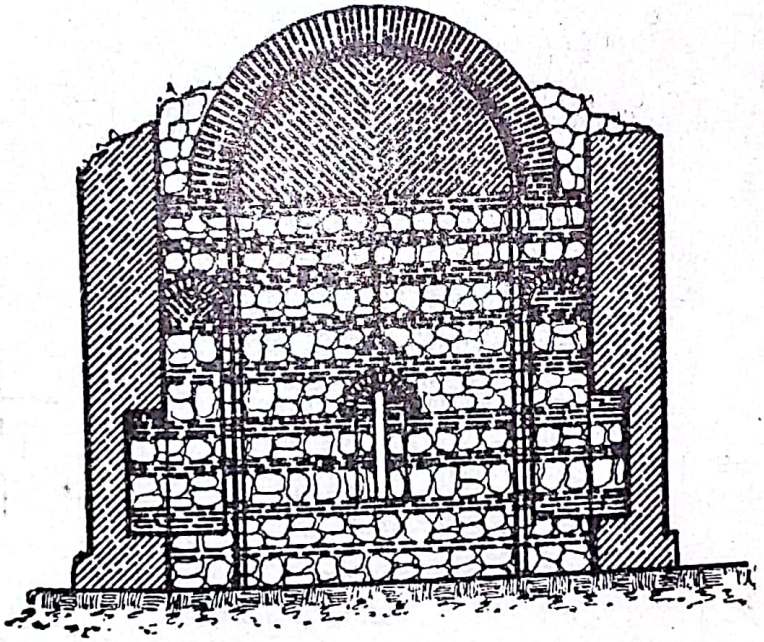

Fig. 25 — Absida bisericii Sân Nicoară văzută din interior.

După cum reiese clar din plan și din zidurile rămase încă în picioare, naosul era acoperit cu o boltă semicilindrică, continuă, întărită de două arcuri dublouri. Tot o boltă cilindrică, dispusă însă perpendicular pe axa mare a edificiului, acoperea pronaosul (amorsa acestei bolți se mai vede încă în colțul din stânga: fig. 25) deasupra căruia, într'o epocă posterioară necunoscută, s'a ridicat, numai din cărămidă aparentă,

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 26. — Ruinele bisericii Sân Nicoară văzute dinspre apus.

un înalt turn prismatic, ce a putut fi loc de observație asupra orașului, sau poate numai clopotniță a bisericuței. Un desen, în care nu lipsește fantezia, din 1840, al pictorului Michel Bouquet (fig. 26), ne arată acest turn (care poate n'a fost niciodată terminat), tot în ruină, însă mult mai complet, având trei caturi și dominând cu masivitatea lui ruina construcției peste care era ridicat.

Asupra originii bisericuții Sân Nicoară s'au emis mai multe păreri. D-l N. Iorga crede că modestul edificiu al fostei cetăți de scaun este opera unor meșteri ardeleni și că însăși forma basilicală a bisericii este luată din Ardeal «căci în Răsărit modelele erau altele» [1]). D-l N. Ghika-Budești o socotește dimpotrivă înrudită cu paraclisul «Bogdan Serai» din Constantinopol [2]). O. Tafrali afirma, în schimb, că Sân Nicoară nu-i decât o capelă făcând parte din seria de bisericuțe bulgărești de tipul acelora dela Trapezița de lângă Târnova [3]).

Este drept că masivul turn zidit mai în urmă deasupra pronaosului a împrumutat bisericuței Sân Nicoară o înfățișare oarecum occidentală. Dar, dacă tipul de plan drept, cu absidă către răsărit, se întâl-

---

[1]) N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, Vol. I, ed. II-a, București 1929, p. 38.

[2]) N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, Partea I-a, București 1927, p. 11.

[3]) O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris 1931, p. 30.

(Colecția Academiei Române).

Fig. 27. — Curtea de Argeș în 1826, după un desen de Michel Bouquet. In dreapta se vede ruina bisericii Sân Nicoară; la stânga Biserica Domnească; în mijloc, mânăstirea lui Neagoe.

neşte deseori în Ardeal, chiar şi în epocile dinaintea zidirii bisericuţei dela Argeş, în schimb, arhitectura edificiului, precum şi procedeele de construcţie, nu au nimic comun cu arta de a clădi a meşterilor ardeleni din acea vreme.

Nici origina constantinopolitană nu poate fi pe deplin dovedită. Deşi, din punct de vedere al planului şi al arhitecturii exterioare, edificiul prezintă caracteristici netăgăduit bizantine, din punct de vedere al sistemului de boltire el se depărtează cu totul de tipul paraclisului Bogdan Serai.

Mult mai îndreptăţită mi se pare apropierea ce s'a făcut între Sân Nicoară şi capelele bizantine dela Trapezița. In adevăr, făcând abstracţie de arhitectura exterioară, oarecum diferită, şi de afirmaţiunea greşită a lui O. Tafrali că atât Sân Nicoară cât şi capelele dela Trapezița erau acoperite cu cupole, o analiză amănunţită a monumentelor în chestiune conduce la constatarea că atât tipul de plan cât şi sistemul de boltire sunt aceleaşi la Argeş şi la Trapezița. Fără să se tragă de aci o concluzie definitivă, se poate presupune totuşi, cu destulă dreptate, socot, că bisericuţa Sfântului Nicoară din Curtea de Argeş este opera unor meşteri bizantini crescuţi la una din şcolile de arhitectură provincială din Balcani.

In ce priveşte anul zidirii bisericii şi numele ctitorului ei, nimic nu se poate spune în mod sigur. Tradiţia populară, de sigur o tradiţie recentă, o atribuie unei Doamne catolice, Marghita, care ar fi fost soţia legen-

neşte deseori în Ardeal, chiar şi în epocile dinaintea zidirii bisericuţei dela Argeş, în schimb, arhitectura edificiului, precum şi procedeele de construcţie, nu au nimic comun cu arta de a clădi a meşterilor ardeleni din acea vreme.

Nici origina constantinopolitană nu poate fi pe deplin dovedită. Deşi, din punct de vedere al planului şi al arhitecturii exterioare, edificiul prezintă caracteristici netăgăduit bizantine, din punct de vedere al sistemului de boltire el se depărtează cu totul de tipul paraclisului Bogdan Serai.

Mult mai îndreptăţită mi se pare apropierea ce s'a făcut între Sân Nicoară şi capelele bizantine dela Trapezita. In adevăr, făcând abstracţie de arhitectura exterioară, oarecum diferită, şi de afirmaţiunea greşită a lui O. Tafrali că atât Sân Nicoară cât şi capelele dela Trapezita erau acoperite cu cupole, o analiză amănunţită a monumentelor în chestiune conduce la constatarea că atât tipul de plan cât şi sistemul de boltire sunt aceleaşi la Argeş şi la Trapezita. Fără să se tragă de aci o concluzie definitivă, se poate presupune totuşi, cu destulă dreptate, socot, că bisericuţa Sfântului Nicoară din Curtea de Argeş este opera unor meşteri bizantini crescuţi la una din şcolile de arhitectură provincială din Balcani.

In ce priveşte anul zidirii bisericii şi numele ctitorului ei, nimic nu se poate spune în mod sigur. Tradiţia populară, de sigur o tradiţie recentă, o atribuie unei Doamne catolice, Marghita, care ar fi fost soţia legen-

darului întemeietor al Țării Românești, Negru Vodă. In prima versiune din 1711 a pomelnicului vechei biserici din Câmpulung, atribuită de tradiție tot lui Negru-Vodă, Marghita este trecută ca soție a lui Basarab-Voevod. Dacă acesta este numele adevărat al Doamnei întemeietorului Țării Românești, în schimb, niciun document, afară de acest întârziat pomelnic, nu ne vorbește de ea; că va fi fost catolică, — lucru foarte puțin probabil, — cu atât mai mult nu putem afirma. In schimb, știm că fiul lui Basarab I, Niculae Alexandru, a avut două soții: cea dintâi, mama celor trei fii ai voevodului, dintre cari doi aveau să fie domnitori (unul sub numele de Vladislav Vlaicu, altul sub acela de Radu I), a fost creștină ortodoxă și se chema Maria; cea de a doua, catolică, ne este cunoscută sub numele de Doamna Clara. Tradiția populară, încurcând ca de obicei numele și cronologia, a putut, mult mai târziu, să arate drept catolică pe legendara Doamnă Marghita, confundând-o cu cea de a doua soție a voevodului Niculae Alexandru, Doamna Clara, aceasta, după cum am văzut, în adevăr catolică.

Conformându-se pe de o parte acestei tradiții populare, pe de alta faptului sigur că misionarii catolici au avut multă vreme o biserică și un episcop al lor la Curtea de Argeș, toți istoricii noștri au considerat, unul după altul, ruinele modestului lăcaș de rugăciune închinat Sfântului Nicoară ca fiind rămășițele bisericii catolice ridicate în cetatea voevozilor români de reprezentanții Sfântului Scaun. Afirmațiunea aceasta, de

atâtea ori repetată în cărțile de istorie și în manualele de școală, e cu totul lipsită de temei. Mai întâi, nici planul și nici arhitectura bisericii nu se potrivesc cu cerințele obișnuite ale unui program de construcție catolică. Planul este împărțit, după tipicul tradițional, bizantin, al cultului ortodox, în pronaos, naos și o încăpere specială pentru altar, absida. Mai mult, aceasta din urmă este prevăzută cu cele două anexe ce se găsesc numai în bisericile orientale: *proscomidia* și *diaconiconul*. Arhitectura cât și procedeele de construcție sunt apoi cu totul bizantine. Dacă s'ar fi gândit să-și facă biserică pentru cultul lor, catolicii ar fi pus să se zidească, așa cum au făcut și în alte părți, -- la Baia sau Cotnari în Moldova, unde resturi din clădirile lor ni s'au păstrat, — un edificiu corespunzător cerințelor cultului catolic și stilului întrebuințat în acea vreme în lumea catolică. Documente sigure ne vorbesc totuși de o biserică catolică la Curtea de Argeș; și aceasta a existat. Părăsită, însă, de voie sau de nevoie, către sfârșitul veacului al XVI-lea, ea s'a dărâmat, s'a risipit și, cu vremea, s'a pierdut chiar amintirea locului unde se găsea. Poporul, știind din tradiție că Negru Vodă a avut de soție pe Doamna Marghita, catolică, și tot din tradiție știind că bisericuța Sân Nicoară fusese zidită în vremea acestui voevod, a atribuit modestul lăcaș ruinat și desafectat de pe dealul din fața Curții Domnești Doamnei Marghita, făcând ca ruinele lui să fie luate drept rămășițele bisericii catolice din Curtea de Argeș.

Că biserica Sân Nicoară nu poate să fi fost lăcașul de închinare al catolicilor, ne-o mai dovedește și un document din 1603. Fostul episcop catolic de Argeș, Bernardino Quirini, stabilit în 1602 la Bacău, trimite în 1603 cardinalului Cintio la Roma o scrisoare în care, pe lângă altele, îi vorbește și de greutățile pe cari le întâmpină din pricina intrigilor clerului polon la zidirea bisericii catolice pe care pusese să o ridice la Bacău, *în locul celei dela Argeș, distrusă din temelii:* «loco ecclesiae Argiensis in Transalpina, funditus eversae». Așa dar biserica catolică din Curtea de Argeș, distrusă din temelii încă din 1603, se găsea în altă parte; ea n'a putut fi în niciun caz Sân Nicoară, ale cărei ziduri și o parte din bolți se mai țin în picioare încă și astăzi.

BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI, ZISĂ « OLARI »

Situată în cartierul străvechiu al olarilor, mai la vale și spre miazănoapte de ruinele capelei Sân Nicoară, biserica Adormirea Maicii Domnului, cunoscută mai ales sub numele de « Olari », atrage atenția trecătorului prin înfățișarea ei pitorească și prin coloritul strident al celor câtorva sfinți zugrăviți în mărime naturală pe jumătatea superioară a fațadelor ei [1]). Plin de interes arhitectonic și istoric, edificiul nu este totuși atât de vechiu pe cât vrea poporul și unii istorici înclinați să dea crezare tradiției.

Forma planului și înfățișarea exterioară a bisericii sunt foarte deosebite de ceea ce construiau în mod

---

[1]) Picturile acestea, executate de mâna destul de abilă a unui zugrav popular, sunt din jurul anului 1869. Inscripțiile cu litere chirilice cari le însoțesc arată numele celor ce au plătit zugrăveala. Astfel, cei doi sfinți de pe peretele clopotniței « s'au plătit de Sandu Iordache »; primii trei pe peretele bisericii, în dreapta ciudatei dar destul de expresivei reprezentări a *Morții*, « s'au plătit de Ilie Argeșanu; următorii trei, de Matei Bădârcea; în sfârșit, cei patru de pe laturile absidei au fost făcuți cu cheltuiala dumnealor: Dumitru Drăguț, Ion Sân George, popa Dinu și Kiriță Duca.

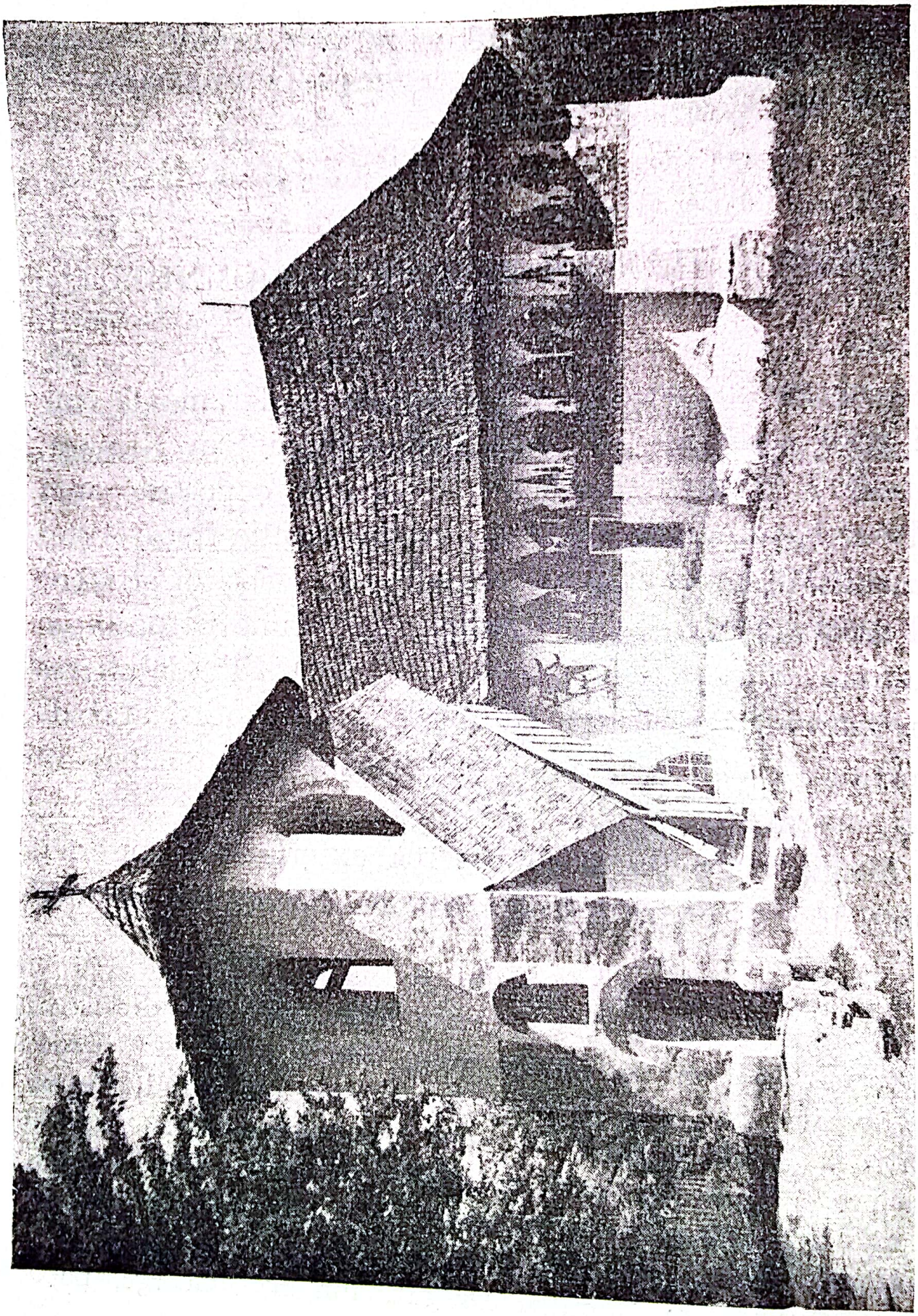

Fig. 28. — Biserica «Olari» văzută dinspre miazăzi. (Foto arh. Alex. Petit).

obișnuit în acele vremuri meșterii din Țara Românească. Dreptunghiulară în plan, având atât partea din spre apus cât și pe cea din spre răsărit terminate în chip de abside poligonale, bisericuța prezintă o disimetrie care-i dă un caracter cu totul particular: o ieșitură patrată, alipită pronaosului pe fața din spre miazăzi, formând un masiv turn-clopotniță de două ori mai înalt decât biserica. Parterul acestui turn, o încăpere de formă pătrată, închide anteintrarea în pronaos; etajul, având câte un gol mare în arc de cerc pe fiecare față, cuprinde camera clopotelor, a cărei scară de acces, agățată pe latura din spre stradă și acoperită foarte simplu cu o învelitoare prăvălită, de șindrilă, accentuează și mai mult caracterul rustic al întregului monument (fig. 28).

Pronaosul poligonal, separat de naos prin trei arcade rezemate pe stâlpi octogonali, este acoperit de un mănunchi de lunete cilindrice, foarte rar întâlnite în arhitectura muntenească.

Naosul e acoperit cu o înaltă cupolă sferică, frântă la jumătate de un profil și ridicată pe patru arcuri late ce se sprijinesc la rândul lor pe patru pilaștri scoși din zidurile mărginașe, așa fel încât să formeze în plan patratul cerut de sistemul întrebuințat la boltire (fig. 29).

Liniile strâmbe și suprafețele neregulate ale pereților interiori, cari vădesc o mână înțelegătoare a formelor de arhitectură dar nu atât de abilă pentru modelarea lor, sunt înveselite de câteva picturi ce par a fi con-

temporane cu biserica — adică din veacul al XVII-lea sau al XVIII-lea — a căror factură, compoziție și colorit nu sunt lipsite de interes. Demne de admirat sunt, mai ales, în naos, pe timpanul din spre miazăzi: *Sfânta Spălare a Picioarelor* și *Cina cea de Taină*; iar pe tim-

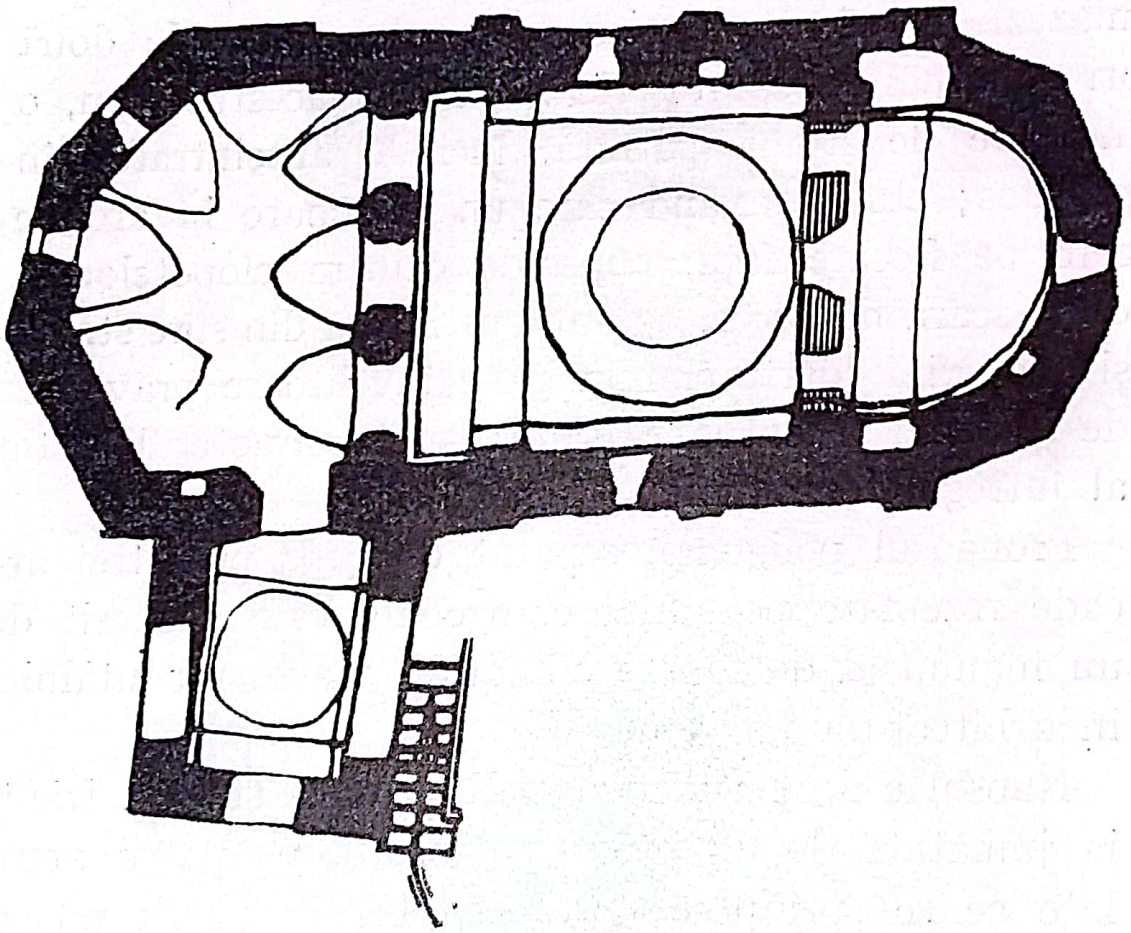

Fig. 29. — Planul bisericii «Olari».

panul din spre miazănoapte, *Coborîrea în Mormânt* și *Invierea*.

Publicând un plan foarte asemănător cu al bisericuții Sân Nicoară, cu care o socotea contemporană și înrudită de aproape, O. Tafrali, în impunătoarea lui

lucrare asupra monumentelor bizantine din Curtea de Argeș, afirma că biserica Olari ar fi fost zidită în anul 1300. In afară de faptul că structura naosului este cu totul diferită de cea a bisericuții Sân Nicoară — schița de plan publicată cu o idee preconceputâ de O. Tafrali nu corespunde realității — edificiul întreg, construit dintr'o singură dată, prezintă mai degrabă asemănări cu unele monumente moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare, ce-și au clopotnița alipită pronaosului pe fațada din spre miazăzi, cum ar fi biserica logofătului Tăutu din Bălinești, sau vechea Mitropolie a Mirăuților Sucevei, atât de refăcută în veacul al XVII-lea.

Faptul că exteriorul edificiului, pe părțile netencuite, lasă să se vadă o zidărie de bolovani de râu sau piatră grosolan cioplită și cărămidă aparentă (vezi fig. 30), asemănătoare zidăriei bisericuții Sân Nicoară, nu este un indiciu că cele două edificii sunt contemporane. Meșterii populari au întrebuințat întotdeauna în construcțiile lor materialele locale; și la Argeș, bolovanii de râu sau piatra de carieră cioplită sumar și cărămida n'au lipsit niciodată.

Inscripția de deasupra arcadei centrale dintre pronaos și naos, pictată în 1869 în urma unei refaceri pe care a suferit-o biserica, afirmă, e adevărat, potrivit tradiției, că modestul lăcaș de închinăciune «*prenoit cu zidărie a fost la început zidit de Monahia Salomia la anul* 1300». Aceeași tradiție locală precizează de asemeni că mormântul ctitoriței dintâi se găsește în însăși

curtea bisericii, unde de fapt și există. Numai că pe crucea care-l străjuiește, Grigore Tocilescu descifrase

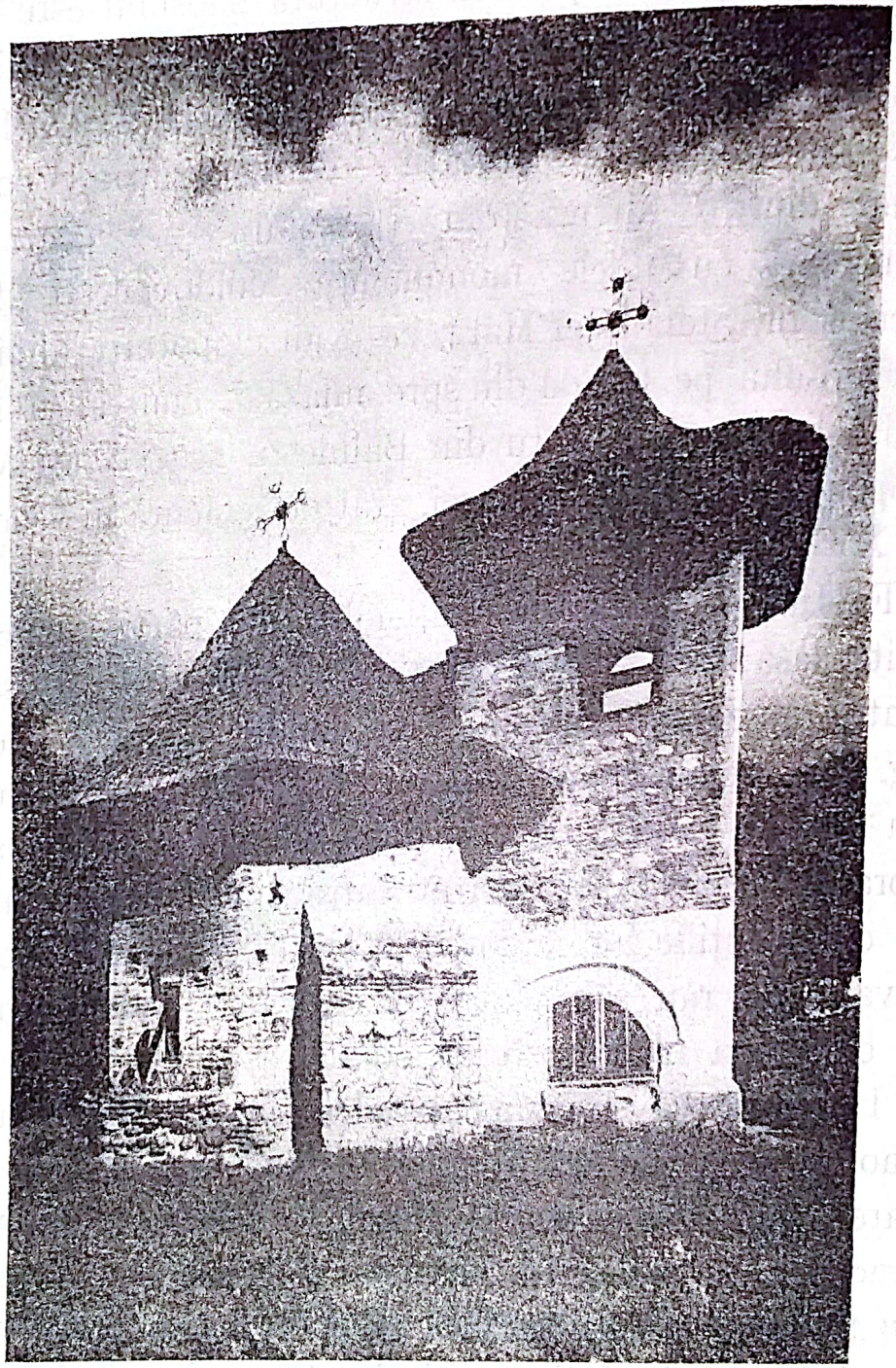

(Foto. arh. Alex. Petit).

Fig. 30. — Biserica «Olari» văzută dinspre apus.

încă din 1886 următoarea inscripție: « *această sfântă cruce a fost ridicată de credincioșii lui Dumnezeu Theodor,* **Monahia Salomia**, *Radul, Voica*, etc...» și, mai departe, vremea lui *Constantin Voevod*. Acest « Constantin Voevod » al inscripției nu poate fi decât Constantin Basarab Cârnul (1654—1658) sau Constantin Brâncoveanu (1688—1714), singurii domnitori munteni cunoscuți sub numele de Constantin Voevod, până în epoca Mavrocordaților. O piatră de mormânt zidită în peretele pridvorului, sub fereastra din dreapta, poartă o inscripție slavonă și data 1687.

Potrivind aceste indicații suplimentare cu tradiția, și având în vedere forma planului și, mai cu seamă, traseul bolților, întrebuințate în Muntenia numai într'a doua jumătate a veacului al XVII-lea încoace, suntem îndreptățiți să afirmăm că data construcției acestui pitoresc monument nu trece dincolo de ultimul sfert al veacului al XVII-lea.

BISERICA FOSTEI MÂNĂSTIRI A ARGEȘULUI

Situată în partea din spre miazănoapte a orașului, la o depărtare de aproape 2 km. de vechea așezare a Curții Domnești, fosta biserică episcopală este singurul și cel mai de preț edificiu rămas din numeroasele construcții ce au format altădată întregul renumitei mânăstiri a Curții de Argeș, înălțată de Neagoe Basarab pe locul unei așezări bisericești mai vechi.

Deși situată în fosta capitală a Țării și, după cât se pare, având un trecut istoric foarte important, biserica veche pe locul căreia Neagoe avea să clădească actualul edificiu nu este pomenită până la începutul veacului al XVI-lea de niciunul din documentele istorice cunoscute. Neagoe Basarab, vorbind cel dintâi despre ea, ne spune, într'una din inscripțiile ce împodobesc fațada principală a bisericii sale (vezi pag. 185), că găsind-o Domnia-lui «dărîmată și neîntărită și având osârdie și dragoste către dânsa, ochii lui s'au deschis de s'a hotărît să o rezidească». Duioasa legendă popu-

lară a Mânăstirii Argeșului ne vorbește de asemeni despre:

Un zid părăsit
Și neisprăvit,
La loc de grindiș
La verde-aluniș,

pe care Domnul, se înțelege legendarul « Negru Vodă », găsindu-l în urma indicațiilor date lui de un ciobănaș, cum îl vede, zice:

Iată zidul meu
Aici aleg eu
Loc de mănăstire
Și de pomenire.

Ceva mai precis, un prelat grec dela Muntele Athos, povestind sărbătoarea sfințirii nouei zidiri, la care fusese chemat să ia parte, spune că Neagoe « a spart Mitropolia din Argeș din temelii și a zidit în locul ei altă Sfântă biserică ». De aci putem deduce că vechiul edificiu religios ce se găsea ruinat pe locul actualei mânăstiri era biserica dintâi a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, întemeiată în 1359 de Niculae Alexandru Basarab.

Renumita biserică a Mânăstirii Argeșului, sau a Meșterului Manole, cum i-a zis vreme îndelungată poporul, este fără îndoială monumentul cel mai curios și mai interesant în același timp pe care ni l-a lăsat veacul al XVI-lea în Muntenia. Puține biserici românești s'au bucurat de atâta faimă și, mai

ales, niciuna n'a fost atât de duios cântată de legendele populare ca Mânăstirea Argeșului, deși atât în Muntenia cât și în Moldova (în aceasta din urmă mai ales), avem monumente a căror importanță, din multe puncte de vedere, este netăgăduit mai mare.

Când, către 1512, ruina vechei Mitropolii a Argeșului stârni «osârdia și dragostea lui», noul Domn din neamul Craioveștilor, Neagoe-Basarab, hotărî să ridice în locul ei o biserică extraordinară, de o bogăție uimitoare, cum nimeni nu mai clădise până atunci. Și, pentru ca noul edificiu să reziste vremurilor și să preamărească de-a-pururi numele ctitorului său, materialele cele mai bune au fost alese, fără economie, iar punerea lor în operă s'a făcut, așa cum relatează o cronică anonimă a Țării, cu o tehnică desăvârșită. Piatra întrebuințată în construcție, un calcar de bună calitate, grăunțos și de coloare gălbue, a fost adusă dela Albești de lângă Câmpulung. Marmora și mozaicul, de cari ținuturile românești nu dispuneau, au fost aduse cu mari cheltueli — după cât se pare — dela Constantinopol.

Pentru a realiza opera dorită, Neagoe Basarab a făcut apel la o seamă de meșteri pricepuți, dintre cari, după toate aparențele, n'au lipsit nici cei ce realizaseră pentru înaintașul său Radu cel Mare minunata mânăstire din dealul Târgoviștei, cu care biserica dela Argeș are multe însușiri comune. Unele relatări pretind că Neagoe Basarab, care și-ar fi petrecut o parte din tinerețe la Constantinopol, unde s'ar fi ocupat

între altele și cu supravegherea lucrărilor de construcție ale unei moschei, ar fi adus cu sine, când s'a întors în țară, un arhitect cu numele de Manolli din Niaesia, care lucra la Constantinopol.

Alături de acest meșter, care ar fi deci arhitectul lucrării, însuși Neagoe pare să fi luat o parte destul de activă la construcția bisericii sale.

Dacă aceste relatări sunt adevărate, atunci Manolli, din care poezia populară a făcut pe « Meșterul Manole » a cărui duioasă legendă e cunoscută de toată suflarea românească, ar fi mai degrabă un armean ce lucra la Constantinopol, de unde va fi fost apoi adus în Țara Românească.

Dispoziția decorului și felul ornamentelor dela Argeș sunt de natură să justifice această origină a arhitectului, care, după părerea noastră, n'a fost decât decoratorul (poate, din unele puncte de vedere, și sfătuitorul) meșterului care a conceput biserica în întregul ei. Pe când cel dintâi stăpânea meșteșugul decorativ armenesc și era în același timp în curent și cu ce se realiza în acest domeniu și în acea vreme la Constantinopol, cel de al doilea era bun cunoscător al monumentelor noastre mai vechi și, mai ales, un abil interpret al principiilor constructive ținând de școala sârbească.

Începută probabil în 1512, sau, poate, foarte curând după această dată, biserica a fost terminată, pentru ce privește arhitectura, în anul 1517. Mai rămăsese însă de făcut decorația interioară, și cum fondurile bănești ale Domniei se secătuiseră, biserica fu târnosită

fără această podoabă, în 1517. In 1526, ginerele lui Neagoe, Radu dela Afumați, în scurta și veșnic turburata lui domnie, găsi totuși răgazul necesar și banii cu cari realiză în chip onorabil zugrăveala interioară a vestitei ctitorii. Dar meșterii din urmă, cari au refăcut biserica transformând-o, potrivit dorinței Regelui Carol I, în mausoleu al familiei regale, au socotit că această pictură e de mică valoare artistică

Fig. 31. — Domnița Roxanda, fiica lui Neagoe Basarab, după o pictură murală din vremea lui Radu dela Afumați. (In muzeul de artă religioasă din București).

și, desprinzând-o din tencuiala burdușită care avea nevoie de întărire, au înlăturat-o. (Resturile cele mai importante ale acestor picturi, operă a unui zugrav Dobromir, precum și inscripția lui Radu dela Afumați, au fost din fericire transportate și depuse în Muzeul de artă religioasă din București). In locul ei, pe zidurile netezite, pictura nouă, culorile vii și poleiala de aur împrăștiată fără economie, îmbogățește în mod silit interiorul, aruncând asupra lui o nuanță de veselie ce nu-și găsește locul într'un lăcaș de închinare și, cu atât mai puțin, într'un mausoleu.

Intregul edificiu se ridică pe o platformă pardosită cu lespezi de piatră, înălțată cu trei trepte deasupra solului și mărginită de jur împrejurul bisericii cu o balustradă nouă de piatră, cioplită după modelul celei vechi, din care s'au găsit fragmente în forma unor mari flori trilobate. In fața bisericii, platforma aceasta se prelungește, formând o curticică pătrată, în mijlocul căreia se înalță un grațios aghiazmatar, construit odată cu biserica și ca și aceasta, restaurat în vremea lui Carol I de arhitectul francez Lecomte du Nouy. Croit după modelul fântânilor decorative ce se găsesc în fața anumitor moschei turcești, aghiazmatarul dela Argeș a fost adaptat la biserica lui Neagoe ca loc de pregătire și sfințire a apelor în ziua de Bobotează, precum și ca altar pentru rugăciunile ce se fac în anumite împrejurări în aer liber.

Văzută din față sau din spre altar, biserica are o înfățișare destul de proporționată și elegantă (fig. 33).

Fig. 32.— Tabloul votiv al bisericii lui Neagoe, pictat de zugravul Dobromir. (Muzeul de artă religioasă din București).

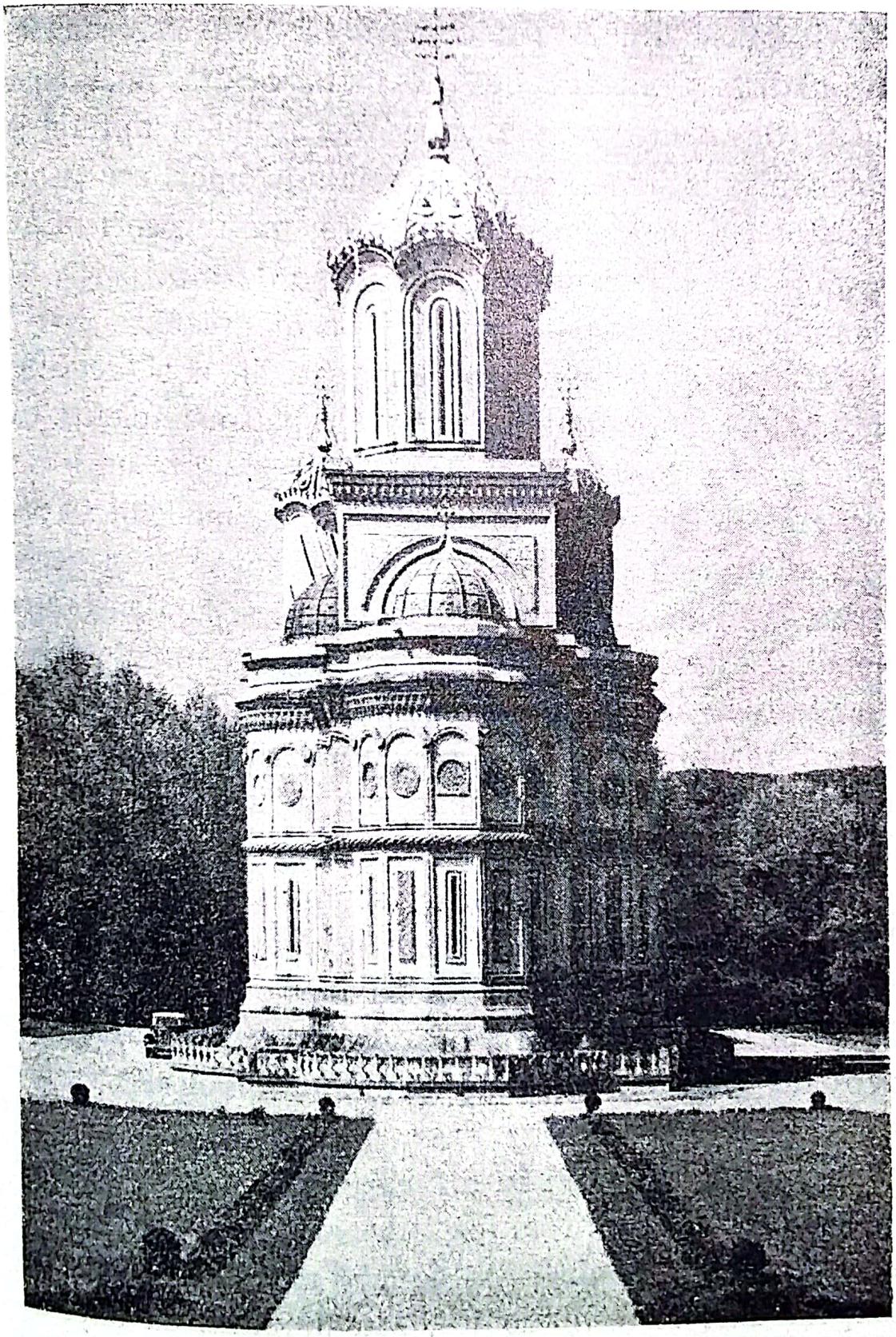

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 33. — *Biserica Mânăstirii Argeşului văzută dinspre altar.*

Privită însă din lături, construcția pare oarecum îngrămădită și lipsită de proporția cerută unei bune opere de arhitectură. Bogăția decorului sculptural și coloritul albastru și auriu al fondului unor ornamente (existent și pe vremea lui Neagoe, motiv pentru care restauratorul le-a reînoit) face, pe de altă parte, ca monumentul să apară puțin ieșit din scară.

Fațadele edificiului sunt împărțite în două registre de un brâu format din ciubuce de piatră împletite ca o frânghie. Registrul inferior, —ridicat peste un soclu puternic de piatră de talie, tăiat după modelul soclurilor mult ieșite și bogat profilate armenești și georgiene, întrebuințate în această vreme și la Constantinopol, — e decorat cu o serie de panouri dreptunghiulare, încadrate fiecare de câte o ramă dublă de ciubuce de piatră rotunjite. Fiecare panou cuprinde câte o fereastră dublă pe fețele pronaosului și simplă pe abside. Ferestrele sunt toate încadrate cu rame de piatră împodobite pe toate laturile cu sculpturi minuțioase și bogate. Registrul superior este decorat cu o serie de firide largi, înconjurate, ca și panourile de jos, cu ciubuce de piatră, dar cari se întorc la extremitatea superioară formând arcuri în semicerc înlănțuite. Fiecare punct de întretăiere al acestor arcaturi este decorat cu un buton de piatră în formă de disc cu fața ornată de împletituri, iar în mijloc, fiecare firidă are o rozetă de piatră cioplită «à jour», dacă este pusă în dreptul unei ferestre de jos, sau umplută cu o țesătură de motive geometrice și florale, dacă cores-

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 34. — Biserica Mânăstirii Argeșului văzută din față.

punde unui panou cu ferestre oarbe de pe registrul inferior.

Partea superioară a fațadelor este încoronată de o cornișe formată din două șiruri suprapuse de stalactite și alveole, protejate de o poală continuă de acoperiș, deasupra cărora zidurile fațadelor se mai continuă puțin și primesc pe ele o friză formată dintr'o țesătură continuă de flori cu ornamente geometrice de origini diverse.

Baza turlei mari de pe naos se sfârșește cu o cornișe asemănătoare celei de pe fațadă. Fețele turlelor sunt decorate cu panouri, încadrate, ca și cele de pe registrele fațadelor, cu ciubuce de piatră, și au fiecare câte o fereastră în mijloc. La turla mare, aceste panouri sunt terminate în arc de cerc, iar cornișa de deasupra, dimpreună cu acoperișul, urmează curbura lor; la turla de pe pronaos, panourile sunt dreptunghiulare, cornișa dreaptă și supraînălțată de o coroană de flori trilobate, tăiate în piatră; la turlele mici, panourile, dimpreună cu ferestrele lor, sunt răsucite față de verticală, la o turlă dela dreapta spre stânga, la alta dela stânga spre dreapta, amintind cu aspectul lor ciudat forma unor minarete de giamii turcești dela Adrianopoli, Filipopoli și Constantinopol.

Planul bisericii cuprinde două părți distincte, ce se văd foarte bine atât din exterior cât și din interior: un naos în formă de treflă, supraînălțat de o turlă, și un pronaos larg, încoronat cu trei turle.

Intrarea bisericii, unică, se găseşte pe faţada dinspre apus. Douăsprezece trepte de piatră, al căror număr, după tradiţie, aminteşte cele 12 seminţii ale lui Israel, conduc în faţa unei arcade prinsă într'o ramă lată, formând un portal decorat din belşug (fig. 35). Tot acest motiv arhitectonic central este nou, refăcut după modelul celui vechi cu prilejul restaurării din vremea Regelui Carol I. Deasupra arcului, subliniat de un feston de flori de crin tăiate delicat în piatră, o inscripţie în limba românească, ce fusese săpată pe piatra veche în 1793, ne spune că: «*această Sfântă şi dumnezeească besearică s'au ridicat den temelie întru slava şi cinstea Adormirii prea Sfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare şi pururea Fecioarei Mariei, de cel întru Sfânt Dumnezeu bine credincios Io Neagoe Voevod Basarab şi s'au târnosit la leat 7025 (1517) de prea Sfinţitul Patriarh al Ţarigradului Kir Theolipt; iar scaun de Episcopie s'au aşezat la anul dela Hristos 1793.*

Alte patru inscripţii, săpate pe plăci de piatră şi prinse două de o parte şi două de alta a intrării, în panourile registrului inferior, amintesc în fraze clare vorbele şi faptele voevozilor cari au zidit sau au avut grije întreţinând şi întărind acest preţios lăcaş de rugăciune. Cele două plăci din dreapta intrării conţin inscripţiile în limba slavonă ale lui Neagoe Basarab; celelalte două din stânga, rămase libere, au fost scrise în româneşte, una în 1682, în vremea lui Şerban Cantacuzino, alta în 1866, în timpul domniei Regelui Carol I.

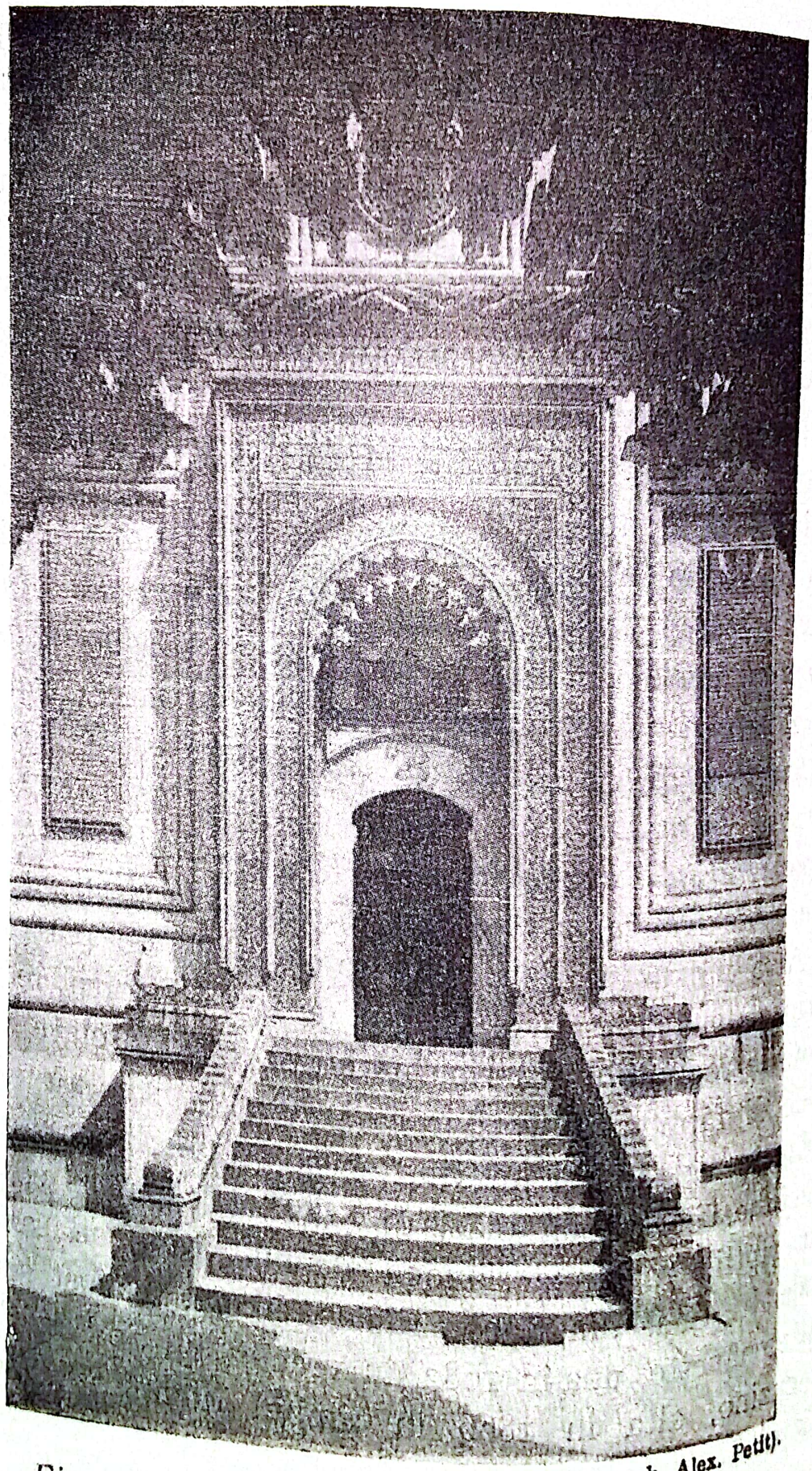

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 35. — Biserica Mânăstirii Argeșului intrarea.

Pe lângă frumusețea lor decorativă, inscripțiile din vremea lui Neagoe Basarab sunt de un interes istoric cu totul special, pentru gândurile înalte ale piosului voevod cât și pentru felul ales în care sunt exprimate (vezi conținutul acestor inscripții la pag. 185).

Arhitectura interioară. Deși înoit, strident colorat și prea mult « dres », interiorul prezintă totuși, din punct de vedere structural și arhitectonic, un interes cu totul deosebit.

Ridicat cu încă trei trepte deasupra palierului scării dela intrare, pronaosul, care constitue partea cea mai originală a planului, are forma unui dreptunghiu cu latura mai lungă perpendiculară pe axa principală a edificiului. In mijloc, împins către naos, un fel de pridvor sprijinit pe doisprezece stâlpi dispuși în plan după un patrat, susține o turlă, care, prin intermediul unei baze în formă de piramidă, continuată apoi cu un trunchi de con, se înalță până la 24 metri deasupra pardoselii. Alte două turle mai mici încoronează cele două colțuri din spre apus ale încăperii. Părțile laterale, rămase dincolo de șirul stâlpilor centrali, sunt acoperite cu bolți semicilindrice sub acoperiș și servesc ca loc de îngropăciune.

Cei doisprezece stâlpi din pronaos, cari, cum ne spune un cronicar al vremii, închipuesc pe cei doisprezece Apostoli, au o înălțime de 7,20 metri și un diametru variind între 65 și 70 centimetri. Bazele lor sunt relativ asemănătoare: patrate la partea care stă pe pardoseală, colțurile lor se teșesc pe măsură ce se înalță,

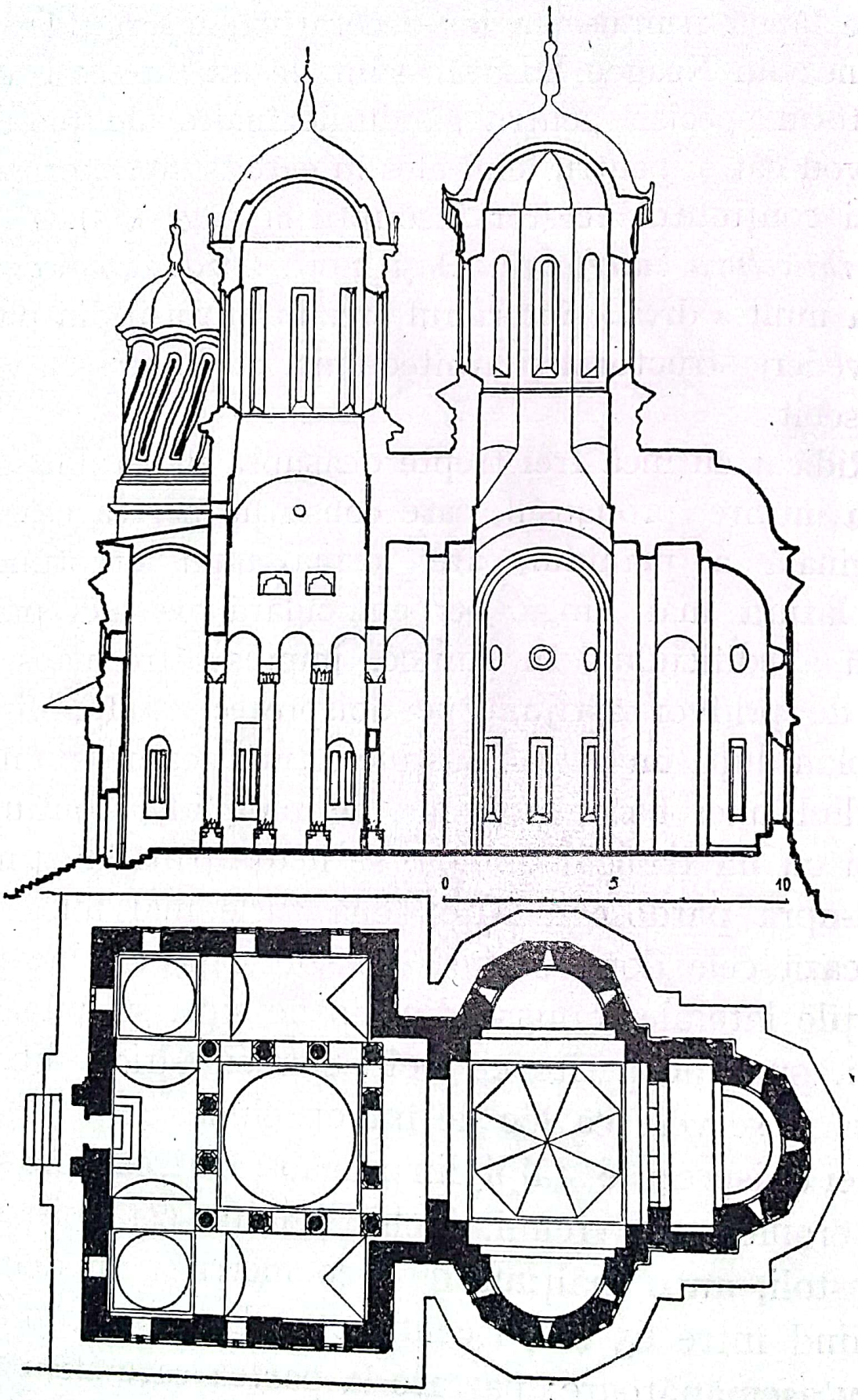

Fig. 36. — Biserica Mânăstirii Argeşului. Secţie şi plan.

ajungând printr'o succesiune de trepte la o formă octogonală mărginită de câteva profile regulate, a căror tăetură amintește pe cea a soclului exterior al bisericii. Ceea ce le face să se deosebească unele de altele e felul în care sunt legate cu fusurile coloanelor respective. Așa, de pildă, în vreme ce la o coloană fusul rotund pleacă direct de pe fața octogonală a bazei, la alta, același fus răsare dintr'o brățară de flori de crin tăiate în relief, fără să fie modelate, pe fețele unui tambur care prelungește spre coloană ultimul profil al bazei.

Fusurile coloanelor sunt de trei feluri: cilindrice, octogonale și octogonale în torsadă. Cele octogonale sunt așezate la rând pe latura din spre naos; cele cilindrice, două la mijloc, pe latura dinspre intrare, și câte unul în șirurile laterale; cele în torsadă, câte două în capul din spre apus al fiecărui șir lateral.

Capitelurile, a căror formă amintește de aproape pe cea a bazelor, diferă ca și acestea dela unul la altul prin aceea că sunt legate de fus fie prin intermediul unui profil, fie prin mijlocirea unei coroane de flori de crin, fie, în sfârșit, prin înlocuirea treptelor dela colțuri cu o serie de alveole suprapuse.

Separațiunea între naos și pronaos nu se mai face, ca la bisericile anterioare cunoscute, printr'un zid cu ușe la mijloc. Șirul celor patru coloane dispuse către naos înlocuiește zidul plin de odinioară, iar un chenar de poartă, prins între cele două coloane centrale, amintește locul ușii. Chenarul acesta, formând un fel

de portal întors la partea superioară în arc de cerc, este construit, ca și portalul dela intrare, din lespezi de marmoră de diferite feluri. Pe cele două fețe ale lui, deasupra profilului care subliniază extradosul arcului, se găsește câte o inscripție. Cea din spre pronaos este nouă; compusă de poetul Vasile Alecsandri cu ocazia restaurării lăcașului în timpul domniei Regelui Carol I, ea are următorul cuprins:

Tu ce te lupți în lume cu crâncena durere
Tu ce din umbra neagră aspiri să vezi lumină
In ăst lăcaș de pace găsi-vei mângâiere
Altarul pune raze pe fruntea ce se 'nchină.

Cea din spre naos, scrisă în limba slavonă, este pusă de Radu dela Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab, și are, tradus în românește, următorul conținut:

« Cu vrerea Tatălui, ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, Amin. In cinstea lui Cristos Eu blagocestivul Neagoe Voevod ridicat-am din temelii această sfântă și dumnezească biserică a Preacuratei Maici a Domnului; eu am început și zugrăveala pe care n'am putut s-o săvârșesc plecând în cele veșnice. Fac rugăciune celui pe care Dumnezeu îl va ridica în locul meu să ducă el la bun sfârșit lucrarea și să facă zugrăveala acolo unde a poruncit Domnia mea. Și eu, cu vrerea Domnului nostru Christos, eu Radu Vodă, am săvârșit-o în timpul egumenului Kir Gheorghe, la leat 7033 — 1526 de la Christos — în ziua de 18 a lunii Septembrie ».

Structura naosului amintește încă principiile de construcție sârbești. Patratul peste care se ridică turla este determinat de arcuri longitudinale duble și de cilindri transversali, întăriți cu câte un « arc dublou ». Interiorul naosului este luminat de nouă ferestre, tăiate câte trei în fiecare absidă.

Turla naosului, foarte înaltă, de secțiune octogonală atât în interior cât și în exterior, este ridicată pe patratul bazei prin intermediul a patru trompe de colț. (Inainte ca biserica să fi fost refăcută de restauratorul Regelui Carol I, arhitectul Lecomte du Nouy, aceste trompe erau perfect conice, însă foarte plate. Restauratorul, care a schimbat pe alocuri aspectul cel vechiu al bisericii, introducând elemente noui și « dregând » unele imperfecțiuni cari dădeau totuși un caracter deosebit monumentului, a înlocuit aceste trompe plate cu un fel de planuri înclinate, cari, plecând dela intersecția extradosurilor arcurilor mari, se termină la înălțimea planului de naștere al tamburului octogonal, unificându-se într'o suprafață aproape conică).

Prin caracterul special al liniilor ei de arhitectură exterioară și, mai ales, prin podoaba de sculpturi bogate împrăștiate pe toate zidurile fațadelor și a turlelor, biserica Mânăstirii Argeșului se înscrie, alături de ctitoria lui Radu cel Mare dela Mânăstirea Dealului și de alte câteva biserici moldovenești, într'o categorie aparte: clasa monumentelor înrâurite de arta armeano-georgiană.

Arta armenească a jucat, după cum se știe, un rol destul de important în formația arhitecturii bizantine. Separat, asupra arhitecturii moldovenești și muntenești ea avea să mai exercite, în unire cu artele georgiană, persană și otomană, o înrâurire pe cât de curioasă pe atât de importantă.

Lăsând la o parte arcurile piezișe caracteristice bolților moldovenești, arcuri cu ajutorul cărora se micșorează diametrul cupolelor și cari, după toate probabilitățile, ne-au venit din Iran prin intermediul Armeniei, înrâurirea artei armenești asupra construcțiilor românești se face simțită mai ales în domeniul arhitecturii decorative. Toată podoaba de ciubuce rotunjite de piatră și sculpturi, care îmbracă biserica Mânăstirii Dealului din Târgoviște; toate pietrele înflorite ale Episcopiei din Curtea de Argeș; turla Dragomirnei din Bucovina — cel puțin pentru ce privește ideea de a o acoperi în întregime cu ornamente — și toate pietrele dantelate ale fațadelor bisericii Trei Ierarhi din Iași se datoresc unor mâini abile și bine cunoscătoare ale artei din Armenia și din regiunile învecinate, supuse influențelor armenești.

Drumurile pe cari această artă a pătruns în România, precum și epocile în cari se constată înrâurirea ei în Muntenia și Moldova sunt diferite. In Muntenia, încă de pe vremea lui Mircea cel Bătrân apăruseră în decorul exterior al bisericii mânăstirii Cozia o seamă de elemente sculpturale (fusuri de colonete formate din ciubuce de piatră împletite ca o frânghie, rozete

compuse cu motive geometrice și împletituri, lintouri cu decor floral stilizat, etc.), elemente de o structură specială și de proveniență nouă, a căror origină trebue căutată în arta armenească și caucaziană. In ce măsură aceste elemente armeano-caucaziene, venite la Cozia prin intermediul Serbiei, au contribuit la formarea decorului exterior al bisericilor clădite în cursul secolului al XV-lea, nu știm, fiindcă din perioada de timp care se întinde dela Mircea cel Bătrân la Radu cel Mare nu ni s'a păstrat niciun monument.

La începutul veacului al XVI-lea, decorul arhitectural cu totul nou pentru Țara Românească pe care-l găsim pe fațada bisericilor mânăstirilor Dealului și Argeșului ne pune în fața unui fapt împlinit: o creație artistică realizată cu elemente disparate de origini străine, adaptate însă destul de bine și, s'ar putea spune, definitiv, pe osatura caracteristic locală a monumentelor. Din punct de vedere planimetric și structural, aceste două importante edificii sunt o prelucrare originală a tipurilor anterioare împământenite în Muntenia. O analiză amănunțită a părților lor principale ne îndreptățește chiar să afirmăm că ele n'au putut fi concepute decât de un meșter local — poate același la Deal ca și la Argeș — bun cunoscător al monumentelor noastre mai vechi. Dimpotrivă, felul cum e dispus decorul și ornamentele ce-l compun sunt dovezi că meșterii decoratori și cioplitorii de piatră erau străini. Caracteristicile fiecărui element în parte dau, în această privință, indicații sigure asupra prove-

nienții motivelor decorative. Astfel, panourile făcute din ciubuce de piatră ce împodobesc fațadele n'au niciun rol constructiv; ele sunt pur și simplu decorative. Faptul acesta reiese și din felul cum sunt construite; pietrele arcurilor, atât la Deal cât și pe registrul superior dela Argeș, nu sunt rostuite radial, ci numai orizontal și vertical; profilele, cari, la Deal, sunt intrate în raport cu fața zidului, iar la Argeș aplicate în relief pe fațade, sunt cioplite la întâmplare în blocurile de piatră ce constituesc zidul, așa cum se găsesc deseori în Armenia și Georgia. La turla mare dela Argeș, însă, unde panoul e străpuns de ferestre, ciubucul înconjurător la arc e tăiat radial, odată cu piatra care-l poartă.

Cât privește dispoziția arcadelor oarbe pe fațadă, ele se înșiruesc unele după altele fără să ție seamă de unghiurile intrânde sau ieșinde; deseori chiar, cum e cazul la biserica dela Deal și la monumentele inspirate apoi după aceasta, arcadele de pe registrul superior, mai numeroase, sunt așezate oricum față de cele de pe registrul inferior, întocmai ca și în monumentele din Georgia și Armenia.

Ornamentația, pe de altă parte, este un amestec ciudat de motive armenești, caucaziene, persane, arabe și otomane. Dispoziția acestor motive pe fațade este făcută cu mult belșug, ceea ce contribue în mare măsură la o micșorare a efectului rezultat din armonia formelor și volumelor de arhitectură. Abuzul acesta de decor dă chiar impresia — lucrul se observă la

Argeș și, mai ales, la biserica Trei Ierarhi din Iași — că edificiul este ieșit din scară; caracter comun monumentelor din Armenia, din Georgia și din alte țări cu artă înrudită cu cea armenească. Cât privește ornamentația în sine, deși nu perfect asemănătoare, prin felul cum sunt modelate, prin maniera ciopliturii și prin perfecția lucrului, motivele întrebuințate, geometrice sau florale, sunt totuși înrudite cu cele din Armenia și Georgia. In întregul ei, însă, biserica mânăstirii Argeșului, ca și ctitoria lui Radu cel Mare de lângă Târgoviște, este rezultatul unui proces de formație al unei arhitecturi la care au luat parte, alături de un meșter băștinaș (care, după toate aparențele este adevăratul arhitect), un meșter decorator și pietrarii lui specialiști străini. Așa se și explică pronunțatul caracter românesc al acestor monumente, cari, deși la prima vedere par exotice, sunt totuși un produs original local, cu însușiri particulare ce nu se întâlnesc în monumentele niciunei alte țări.

Infățișarea dela început a mânăstirii. Inainte de restaurarea radicală ordonată de Regele Carol I arhitectului A. Lecomte du Nouy, biserica mânăstirii lui Neagoe nu era, așa cum se vede astăzi, singură în imensul parc ce o înconjoară. Edificiul a fost dintru început croit în cadrul unui important centru mânăstiresc, care cuprindea, pe lângă biserica principală, și o mulțime de alte clădiri trebuncioase unei astfel de așezări.

Cronica anonimă a Țării Românești ne spune că Neagoe Basarab, după ce sfârși de zidit noua biserică

« puse de o îngrădi împrejur cu curte de zid și înlăuntrul curții făcu multe chilii călugărești și o înfrumusețâ cu tot felul de trebuințe, făcu trapezărie și magherniță, magupie și povarnă de olovină, pimniță și clopotniță înaltă... » [1]).

Distrusă de un incendiu, mânăstirea era în veacul al XVII-lea lipsită de clopotniță și de o parte din chilii. Matei Basarab, văzând-o « veche de nesocotiți ani, și stricată, cu multă cheltueală o au înnoit». In 1654, Paul din Alep trecând prin Curtea de Argeș, găsește ctitoria lui Neagoe în foarte bune condiții de conservare. « Pe deasupra porții, ne spune el, este clopotnița clădită acum de puțini ani de către răposatul Matei Voevod. Chiliile sunt de piatră, cu o galerie sus și alta jos. La mijloc stă biserica, obiect de mirare pentru minte, fără asemuire printre mânăstirile din acest principat... ». [2])

Stricată de vreme dar întreținută cu râvnă de voevozii următori (Șerban Cantacuzino mai cu seamă a reparat nu numai clădirile anexe ci și biserica), mănăstirea s'a păstrat în întregul ei până în 1875. Din descrierea amănunțită pe care ne-a lăsat-o L. Reissenberger în lucrarea sa asupra bisericii dela Argeș, apărută la Viena în 1867, constatăm că mai toate clădirile mănăstirești se păstrau încă destul de bine în acea vreme.

---

[1]) *Istoria Tierei Românesci*, în *Magazinu Istoricu pentru Dacia*, București 1847, IV, p. 266.

[2]) Paul of Aleppo, *The Travels of Macarius*, Translated by F. C. Balfour, London, 1836, II, p. 324.

Scanat cu CamScanner

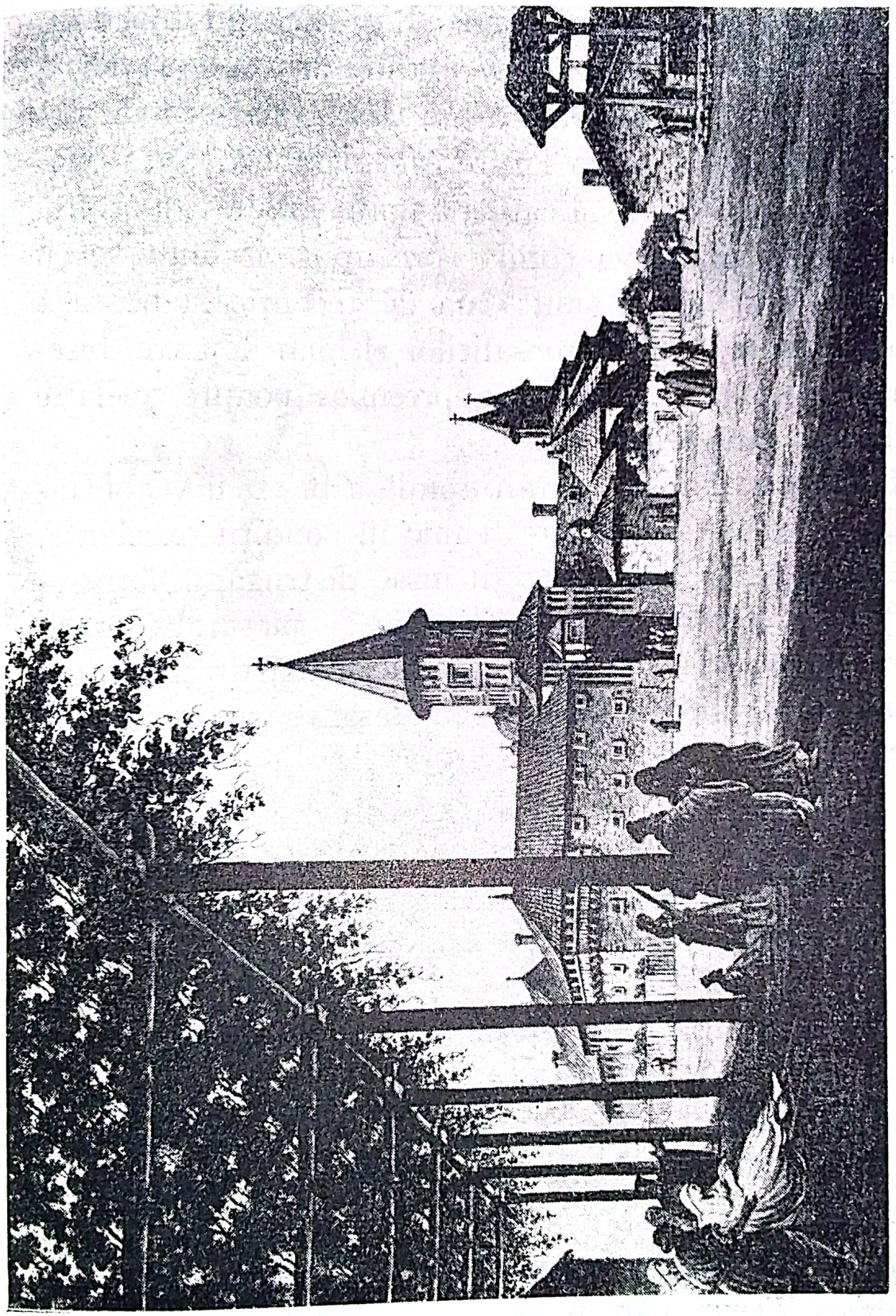

Fig. 37. — Mânăstirea Argeşului văzută din exterior. După un desen din 1840 de Luigi Mayer. (Colecţia Academiei Române).

« Biserica se înalță, ne spune el, în mijlocul unei curți pătrate care spre miazăzi se unește cu o a doua curte, unde este seminarul. Curtea are trei laturi formate din clădiri; cea de a patra latură este deschisă. Spre miazăzi e locuința cu două caturi a episcopului, clopotnița, cancelariile și câteva chilii; spre apus, legându-se cu locuința episcopală, sunt: sala de recepție și aceea a consistoriului, camera mosafirilor și, mai departe, bisericuța (paraclisul) și cuhnia; spre miazănoapte celelalte chilii ale călugărilor... » [1]).

Procedând la o restaurare totală a bisericii vechi, făcută din punct de vedere tehnic în condiții excelente, A. Lecomte du Nouy a greșit însă, distrugând fără putință de refacere, pe lângă decorația picturală interioară dela început, și toate clădirile mânăstirești, în cadrul cărora ctitoria lui Neagoe Basarab se înscria de minune.

[1]) L. Reissenberger, *L'église du monastère épiscopal de Curtea de Argeş*, Vienne, 1867, p. 35.

MORMINTELE DIN BISERICA FOSTEI MÂNĂSTIRI A ARGEȘULUI

Cu prilejul restaurării dintre 1875—1886 a monumentului, făcându-se săpături în interior, au fost găsite sub pardoseala pronaosului, în locurile special rezervate pentru aceasta, zece morminte. Cum dorința Regelui Carol I a fost să transforme după restaurare renumita ctitorie a lui Neagoe în mausoleu regal, din cele zece morminte vechi descoperite au fost păstrate în biserică, la locul lor de cinste, numai patru, cele identificate ca aparținând familiei lui Neagoe Basarab. Un al 5-lea mormânt, socotit a fi al unei călugărițe oarecare, Platonila, dar care de fapt era al Doamnei Despina a lui Neagoe, călugărită sub acest nume, a fost înlăturat odată cu celelalte. După refacerea pardoselilor, nici mormintele păstrate n'au mai fost lăsate în locul lor adevărat; trei din ele se găsesc tot în partea dreaptă a pronaosului, adică în locul rezervat ctitorilor dela început (3, 4 și 5 pe plan, fig. 38). Osemintele lui Radu dela Afumați, aflate tot în dreapta, au fost mutate într'o groapă nouă, în partea stângă (6 pe plan fig. 38). Lespedea care-i acoperă mormântul este însă cea veche.

Scanat cu CamScanner

Alături de mormintele vechi, aliniate și puse în gropi pregătite din nou, s'au așezat apoi, începând cu al

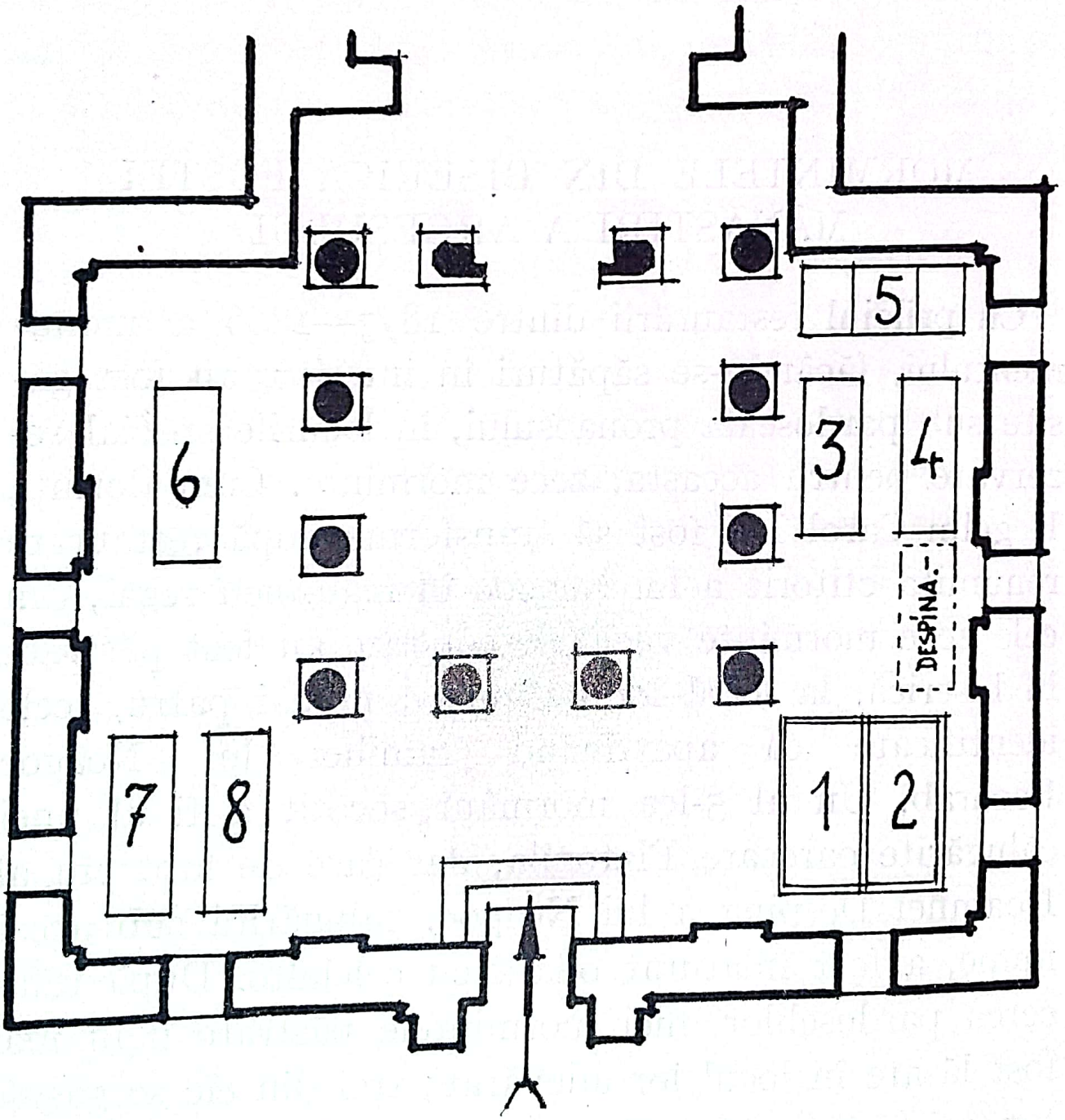

Fig. 38. — Planul pronaosului bisericii lui Neagoe cu arătarea locului mormintelor.

Regelui Carol I, mormintele membrilor familiei regale.

Iată cum sunt așezate și cui aparțin aceste morminte

Mormântul 1, acoperit cu o lespede de marmoră, este al Reginei Elisabeta, stinsă din viață în 1916. Inscripția din chenarul pietrei spune:

« Aci se odihnește pe veci roaba lui Dumnezeu Elisabeta de Wied, cea dintâi regină a României, adormită întru Domnul în al 73-lea an de viață închinată Țării ca slăvita Carmen Sylva și Mama Răniților ».

In acest mormânt au fost depuse și osemintele principesei Maria, fiica Reginei Elisabeta și a Regelui Carol I, moartă la fragedă vârstă.

Mormântul 2, acoperit cu o lespede de marmoră, cuprinde rămășițele pământești ale Regelui Carol I, mort la Sinaia la 11 Octomvrie 1914. Inscripția din jurul pietrei are următorul cuprins:

« Aci se odihnește pe veci robul lui Dumnezeu Carol I de Hohenzollern, cel dintâiu rege al României, adormit întru Domnul în al 76-lea an de viață închinată Țării, după o binecuvântată Domnie de peste 48 de ani ».

Mormântul 3, acoperit cu lespede de piatră pe ale cărei margini se desfășoară, în formă de chenar, o inscripție, este al lui *Neagoe Basarab*. Mijlocul pietrei este împodobit cu o cruce cu picior și două brațe, formată dintr'o împletitură continuă a unui ornament geometric. O rozetă mare, cioplită în ușor relief și având fața acoperită cu câteva rânduri suprapuse de solzi ce merg micșorându-se până se termină într'un vârtej, ocupă partea din vârful crucii până în chenarul inscripției. Alte rozete, mici ca niște butoni, sunt semănate în locurile libere din colțuri și dintre

Scanat cu CamScanner

brațele crucii. Scrisă în limba slavonă, inscripția are, tradus în românește, următorul cuprins:

« A încetat din viață robul lui Dumnezeu, Io Neagoe Basarab și stăpânitor al tuturor ținuturilor Ungro-Vlahiei și al pământurilor dunărene, la 15 Septemvrie 7029. Am domnit nouă ani și jumătate. Mă rog celui pe care Dumnezeu îl va alege moștenitor al scaunului meu să proteguiască acest loc de repaos și de păstrare al oaselor mele, ferindu-l de a fi distrus ».

Mormântul 4, acoperit cu o piatră a cărui podoabă se aseamănă mult cu cea de pe lespedea lui Neagoe, este al fiicei acestuia *Stana*, soția voevodului moldovean Ștefăniță. Inscripția mortuară are în românește următorul cuprins:

« A încetat din viață roaba lui Dumnezeu Doamna Stana, fiica lui Neagoe Vodă și a soției sale Despina, fostă soție a lui Ștefan Voevod. Inainte de moarte, călugărindu-se, și-a luat numele de Sofronia. La leat 7039 (1531), Februarie 8.

O cuvertură de catifea, având brodat pe ea numele *Doamnei Despina*, acopere lespedea aceasta, care e de fapt a Doamnei Stana. Mormântul Doamnei Despina, înlăturat cum s'a spus cu ocazia restaurării bisericii, se găsea între mormântul Doamnei Stana și al Regelui Carol I. Rămășițele pământești ale Doamnei Despina, moartă sub numele ei de călugăriță, Platonila, la 3 Ianuarie 1554, la Sibiu, fuseseră aduse aci doi ani mai târziu de mitropolitul Ananie. Inscripția de pe lespedea ce-i acoperea mor-

mântul pomenea numai numele «*roabei lui Dumnezeu Platonila*».

Mormântul 5, acoperit cu o lespede de piatră tratată ca un triptic, cuprinde rămășițele pământești ale celor trei copii ai lui Neagoe Basarab, *Petru*, *Ion*, și *Angelina*, morți, după cât se pare, la fragedă vârstă și așezați, unul peste altul, în aceeași groapă. Inscripțiile în limba slavonă ce împodobesc marginile celor trei pagini ale acestei pietre nu dau anul morții copiilor. Piatra de căpătâi a fost probabil cioplită și așezată peste groapă cu ocazia morții celui din urmă.

Iată cuprinsul inscripției: în dreapta: «*A încetat din viață robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod, fiul lui Io Basarab Voevod și al soției sale Despina, la 15 Martie.*» La mijloc: «*A încetat din viață robul lui Dumnezeu Io Ion Voevod, fiul lui Basarab Voevod și al soției sale Despina, la 27 Noembrie*». In stânga: «*A încetat din viață roaba lui Dumnezeu Angelina fica lui Io Basarab Voevod și al soției sale Despina, la 3 August*».

Mormântul 6 este al voevodului *Radu dela Afumați*. Ginerele lui Neagoe Basarab și ctitorul bisericii pentru pictură. Pe lângă interesul ei decorativ — voevodul încoronat este prezentat într'un relief plat, călare, cu buzduganul în mână și mantia bătută de vânt — lespedea care-i acopere mormântul are și un deosebit interes istoric, prin aceea că pe ea sunt enumărate în ordinea lor cronologică cele douăzeci de războaie purtate de domnitor în scurta și sbuciumata-i domnie (1521—1529).

In jurul chenarului, format dintr'o împletitură de ornamente ca niște cercuri înlănțuite, o inscripție scrisă cu litere mai mari, în limba slavonă, spune:

«*A încetat din viață robul lui Dumnezeu bine credinciosul Iò Radu, Voevod, și stăpânitor al tuturor ținuturilor Ungro-Vlahiei și al pământurilor dunărene, fiul marelui și bunului Radu Voevod, la 4 Ianuarie 7037 (1529)*».

In mijloc sub basorelieful viteazului voevod, sunt scrise cu litere mici următoarele:

«*Vă fac cunoscut aci războaiele pe cari le-am purtat*: 1) *Bătălia contra Agarenilor*[1]; 2) *bătălia dela Glubavi*; 3) *din satul Ștefani pe Neajlov*; 4) *din Clejani*; 5) *din Ciocănești*; 6) *din cetatea Bucureștilor*; 7) *dela Târgoviște*; 8) *de pe malul Argeșului*; 9) *din satul Plata(rești)*; 10) *dela Alimănești pe Teleorman*; 11) *cea mai crâncenă dintre toate bătăliile la Grumaj (cu 7 drapele turcești)*; 12) *dela Nicopole*; 13) *dela Sișlov*; 14) *dela cetatea Poenari, contra Horanilor*[2]; 15) *dela Gherghița*; 16) *a doua oară la București*; 17) *din orașul Slatina*; 18) *din cetatea Bucureștilor cu principele Vladislav*; 19) *din satul Rucăr*; 20) *dela Didrih. Astfel au fost dăruit de Dumnezeu cu domnie și cu sceptru, înveșmântat cu centură și cu mantie de purpură și încoronat cu coroană. Plin de bogății și cu armată mare am dat ori cui și am fost cu milă pentru toți și*

---

[1]) Nume dat Turcilor, socotiți ca descendenți ai Agarei.

[2]) Tătari (?).

acuma mă odihnesc sub această piatră, aşteptând vocea arhanghelului, ultima sunare a trompetei pentru învierea lumii întregi, schimbarea celor ce au fost; şi mă rog celui pe care Dumnezeu îl va alege domn după mine să protejuiască locul acesta de odihnă al oaselor mele ca el să nu fie prădat».

Mormântul 7 este al *Regelui Ferdinand*, făuritorul Unirii tuturor Românilor, mort la 20 Iulie 1927. Pe piatra sa de mormânt se citeşte următoarea inscripție:

«*Aci odihneşte robul lui Dumnezeu Ferdinand I Regele României, născut [la] 24 Aug. 1865 la Sigmaringen, răposat [la] 20 Iulie 1927 la Castelul Pelişor. Luând cârma Țării la 11 Oct. 1914 a tras sabia în 15 Aug. 1916 pentru desrobirea Românilor de peste vechile hotare, înfăptuind întregirea neamului şi încoronându-se în 15 Oct. 1922 la Alba Iulia ca prim Rege al Tuturor Românilor.*

Mormântul 8 este al Reginei Maria soața regelui Ferdinand, moartă la 18 Iulie 1938.

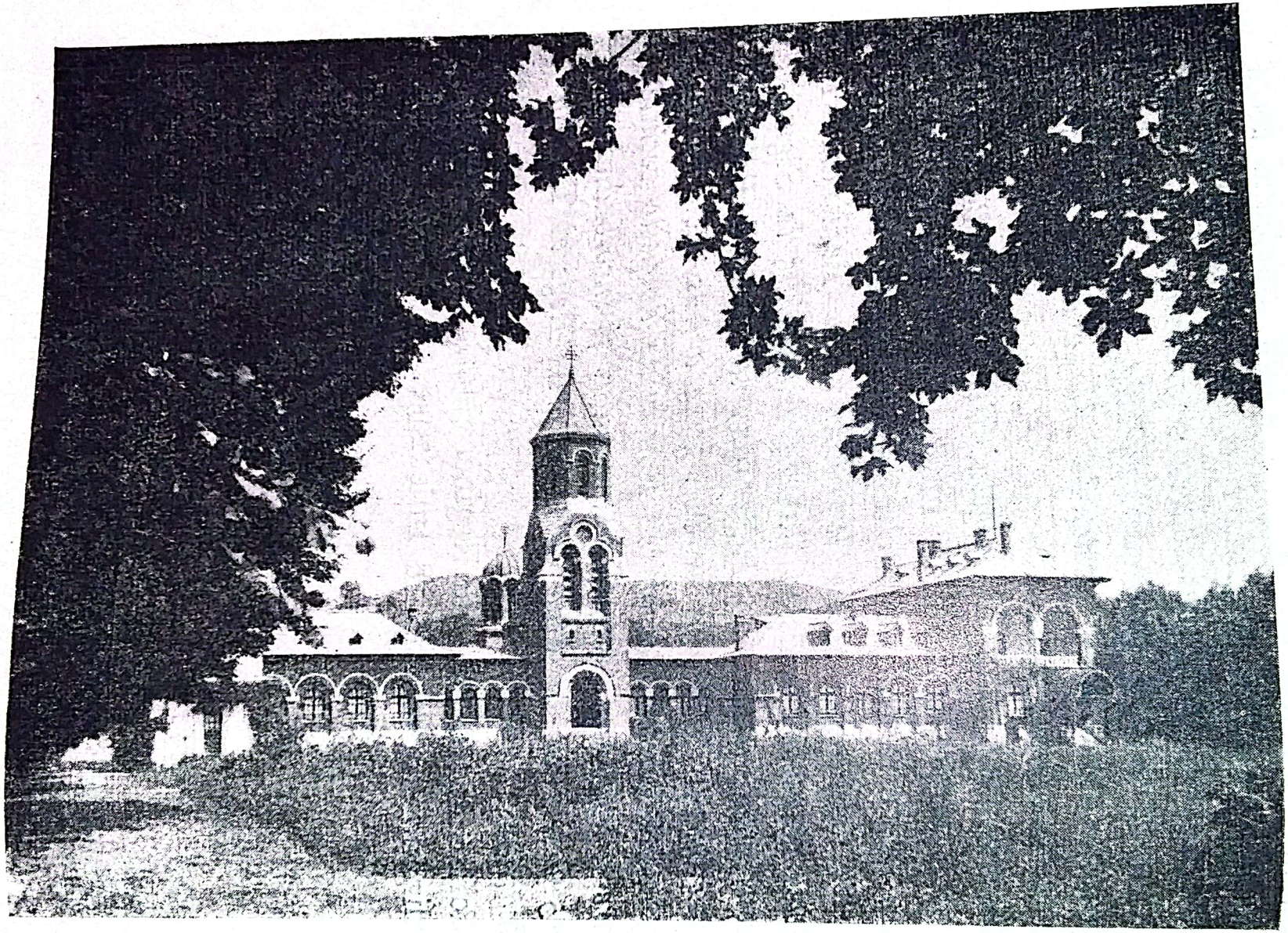

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 39. — Palatul regal din Curtea de Argeș, construit în curtea mânăstirii după planurile arhitectului Lecomte du Nouy. Piatra fundamentală s'a pus la 13 Oct. 1886, a 2-a zi după sfințirea bisericii restaurate.

Scanat cu CamScanner

ALTE MONUMENTE VECHI IN CURTEA DE ARGEȘ

Faima statornică a mânăstirii lui Neagoe și marea valoare artistică și istorică pe care o reprezintă biserica Sfântului Niculae Domnesc lasă mult în umbră celelalte monumente mai mici ale orașului. Aproape nimeni nu le mai caută și nu le mai cercetează. Și totuși, în afară de ruina capelei Sân Nicoară și de biserica «Olari», despre care am vorbit, Curtea de Argeș mai cuprinde câteva edificii religioase, dacă nu prea vechi, în orice caz destul de interesante și atrăgătoare prin înfățișarea, decorul, sau pitorescul lor. Acestea sunt: fosta bolniță a mânăstirii Argeșului, cunoscută azi sub numele de *biserica Sfinții Voevozi* sau *Flămânzești; biserica Sfinții Ingeri; biserica Adormirea Maicii Domnului* și *biserica Brad-Botoșari*.

Biserica Sfinții Voevozi, zisă Flămânzești, se găsește în marginea din spre miazănoapte a orașului, dincolo de mânăstirea lui Neagoe, a cărei bolniță se pare că a fost. Data construcției ei nu se cunoaște; judecând însă după tipul de plan și după arhitectura exterioară, pare să fi fost clădită către jumătatea veacului al XVIII-lea (fig. 40). Are un plan simplu, dreptun-

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 40. — Biserica Flămânzești văzută din față.

ghiular: naos alungit acoperit cu o cupolă ridicată pe patru arcuri late, sprijinite, la rândul lor, pe pilaștri de colț, ca în unele biserici din veacul al XVII-lea;

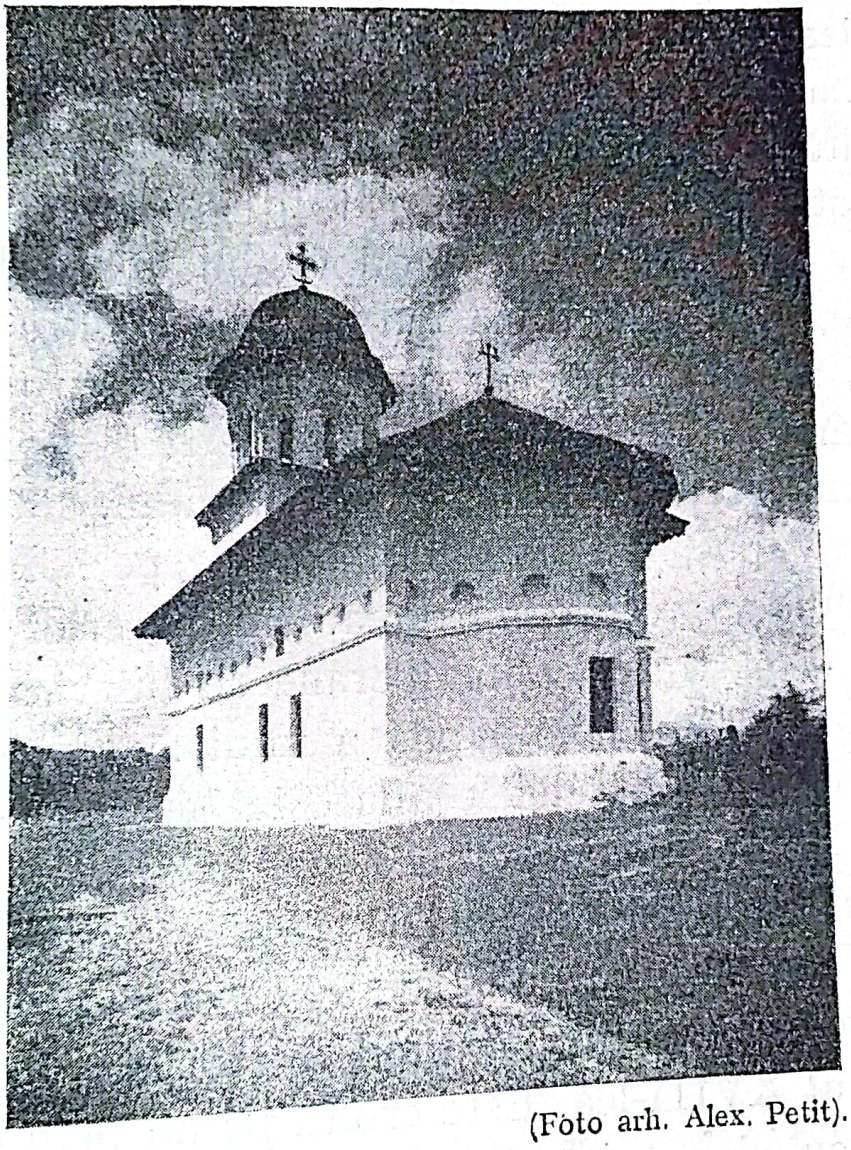

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 41. — Biserica Flămânzești văzută dinspre altar.

pronaos patrat acoperit cu o cupolă și supraînălțat de o turlă-clopotniță, la care se ajunge printr'o scară închisă într'un turnuleț special alipit fațadei din spre

miazănoapte. Elegantă și bine proporționată, bisericuța a fost restaurată de curând; cu această ocazie, a fost spălată, curățită și, pe alocuri, dreasă, și zugrăveala interioară, nu lipsită de interes.

Biserica Sfinții Ingeri se înalță pe o culme de deal, puțin mai sus de piațeta din centrul orașului. A fost construită în 1717 după tipul de plan dreptunghiular, cu clopotniță pe pronaos, creat în prima jumătate a veacului al XVII-lea de meșterii lui Matei Basarab. Fațadele, împărțite, după datină, cu un brâu în două registre, sunt decorate în partea de jos cu o serie de firide oarbe, lungi, formate din pilaștri drepți și arcaturi cu arhivoltele săpate în fața zidului. Pe fațada din spre apus, un pridvor ridicat pe șase stâlpi de cărămidă precede intrarea. In interior, câteva fresci bine păstrate, contemporane cu biserica, pun în evidență priceperea lăudabilă a unui zugrav popular, căruia multe din modelele aflate în biserica Sfântului Niculae Domnesc nu-i erau necunoscute.

Biserica Adormirea Maicii Domnului, situată pe strada Negru Vodă, este o construcție valoroasă din punct de vedere arhitectonic, datând din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Este croită pe un plan dreptunghiular, cu clopotniță deasupra pronaosului, și are fațadele împărțite în două registre decorate fiecare cu câte o serie de firide oarbe, în câmpul cărora se mai văd încă urme de picturi: siluete de sfinți și contururi diferite de scene religioase. Mai clară și bine păstrată, se vede, deasupra ferestrei din absidă, o frescă

în culori vii, înfățișând scena « Adormirea Maicii Domnului », icoana hramului.

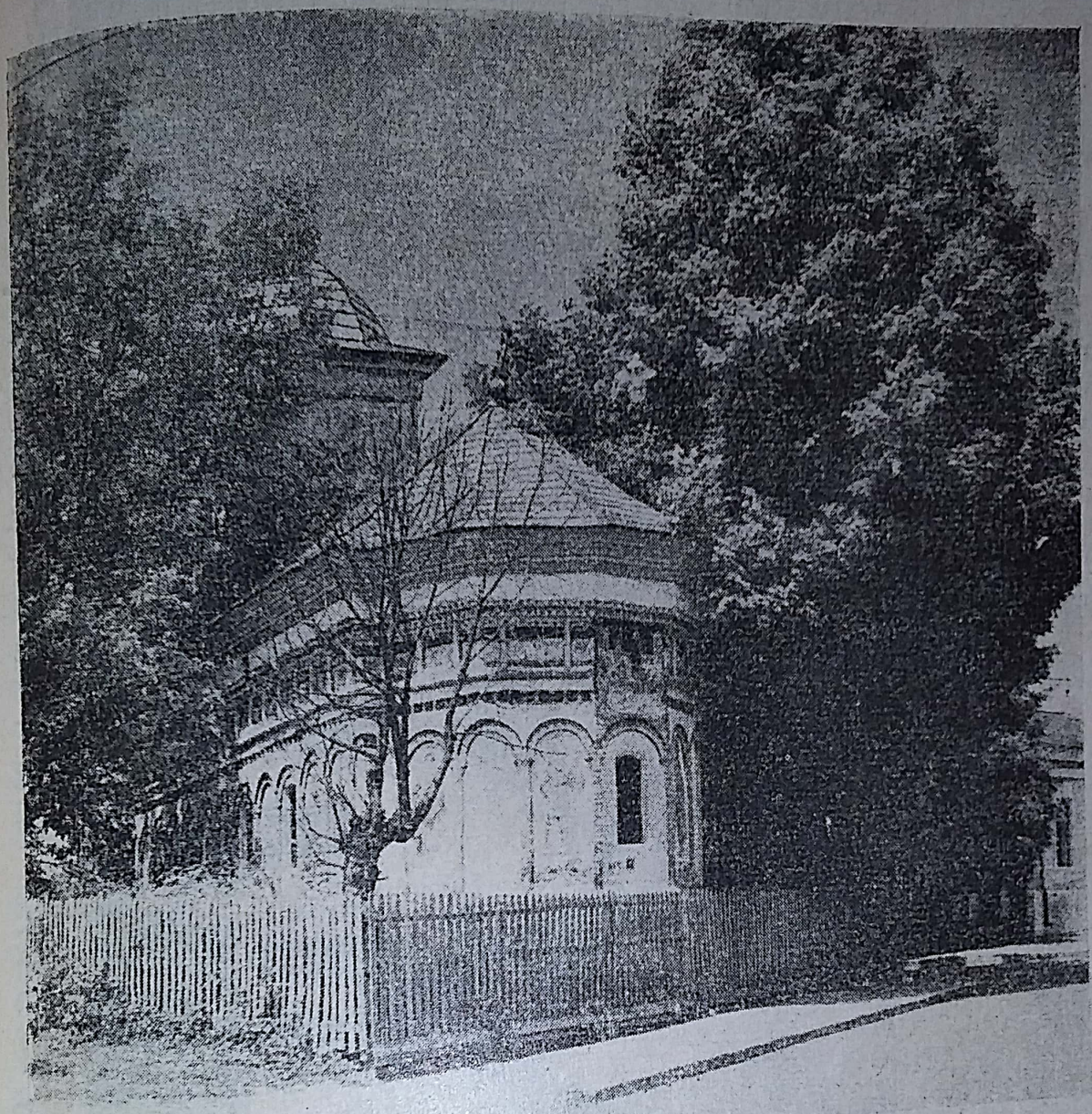

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 42. — Biserica Maicii Domnului zisă și Drujești.

Deși bine păstrată (ar avea nevoie numai de mici reparații în interior), biserica este lăsată totuși în stare de părăsire, în timp ce, cu o râvnă rău înțeleasă, s'a construit alături un lăcaș de rugăciuni nou, disproporționat și urît din toate punctele de vedere.

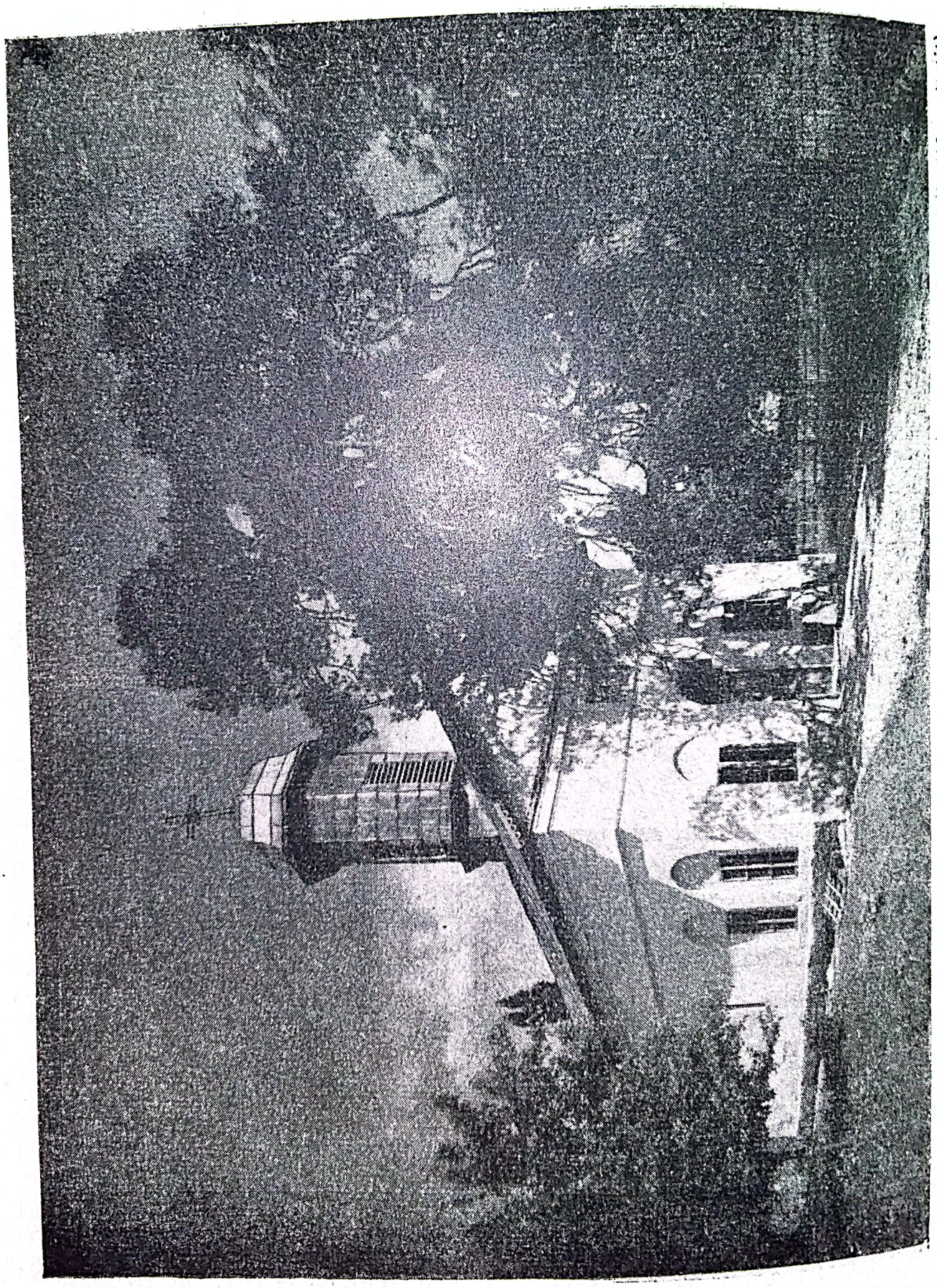

Fig. 43. — *Biserica Cercel-Vodă zisă și Brad-Botoșari.* (Foto arh. Alex. Petit).

Scanat cu CamScanner

Biserica Brad-Botoșari, zisă și a lui Cercel-Vodă, se află în cartierul din spre miazăzi al orașului. Străjuită de un curios pin, ce-și apleacă trunchiul către intrare răsucindu-și ramurile a pocăință, biserica, cu fațade albe și turnuleț de tinichea peste acoperiș, se ascunde într'un fund de curte, la care se ajunge printr'o străduță întortochiată, dar nu lipsită de pitoresc. Construcția nu prezintă însă niciun interes arhitectonic sau istoric; ctitorie a voievodului Petru Cercel (1583—1585), ea a fost în întregime refăcută la începutul veacului al XIX-lea, pierzându-și cu această ocazie și forma și înfățișarea dela început.

Scanat cu CamScanner

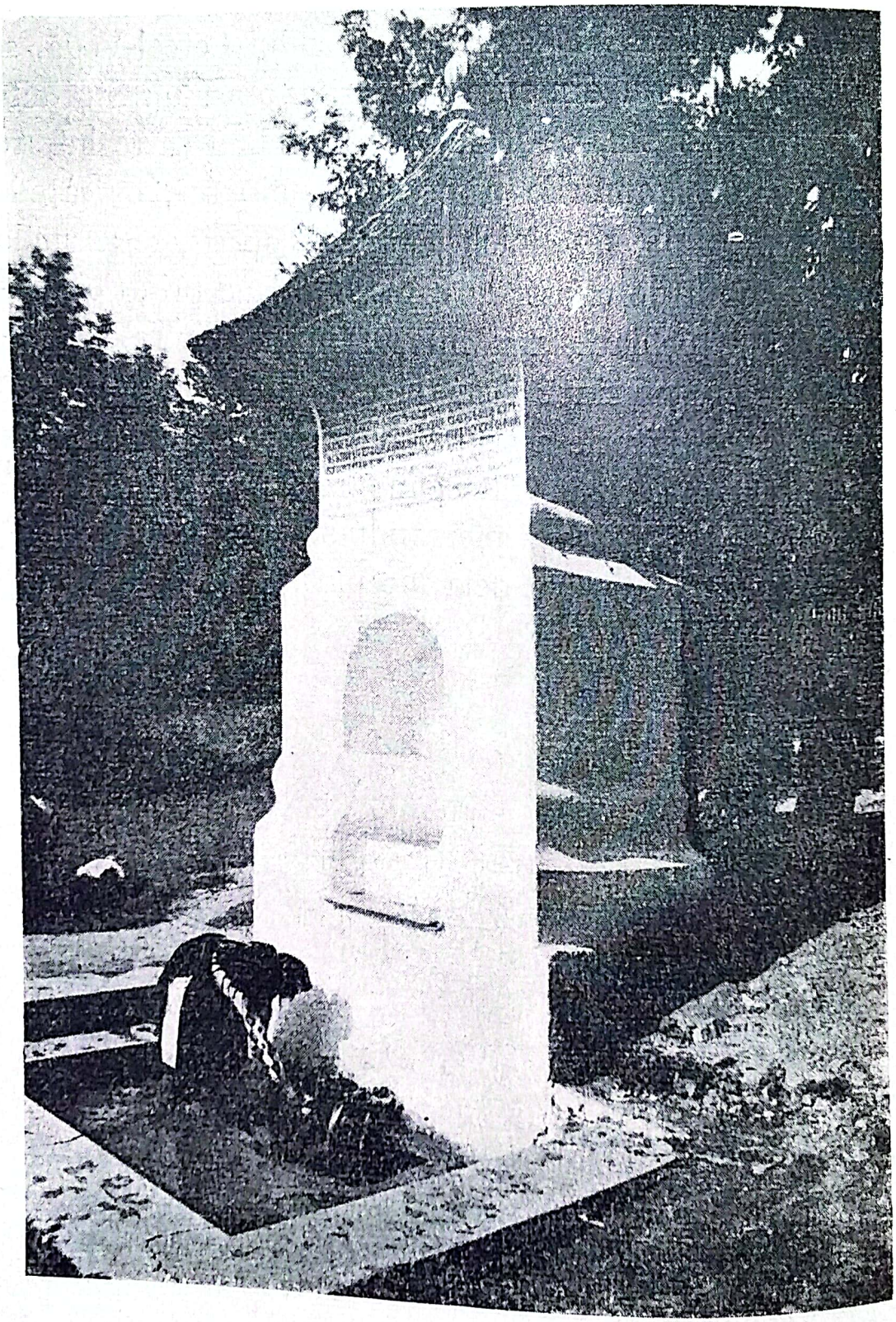

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 44. — Fântână zisă a « Meșterului Manole ».

IMPREJURIMILE ARGEȘULUI

Scanat cu CamScanner

Scanat cu CamScanner

BISERICA DIN VALEA DANULUI

La satul și biserica cu acest nume duce un drum de țară îngrijit, care, desprinzându-se din șoseaua principală Curtea de Argeș-Aref, spre stânga, trece mai întâi prin satele Rădești și Herișani. Numele satului vine probabil dela numele întemeietorului său, un Dan, proprietarul întregei văi dimprejur. De va fi fost acesta un boer oarecare, sau unul din cei trei voevozi cari, în intervalul de timp dela 1386 la 1447, au fost vremelnic stăpânitori la Argeș, este greu de știut. Forma — căzută de mult în desuetudine — a genetivului cu articolul postpus numelui personajului eponim, ne face să credem, în orice caz, că este vorba de o așezare străveche.

Bisericuța dintâi a satului, construită din lemn, ca mai toate lăcașurile de rugăciuni ale așezărilor noastre rurale de odinioară, a dispărut de mult, pierzându-se chiar și amintirea locului unde se găsea. Biserica actuală, de zid, este relativ nouă; ea a fost construită la începutul veacului al XIX-lea de episcopul cărturar Iosif al Argeșului și de economul Episcopiei acestuia, Meletie.

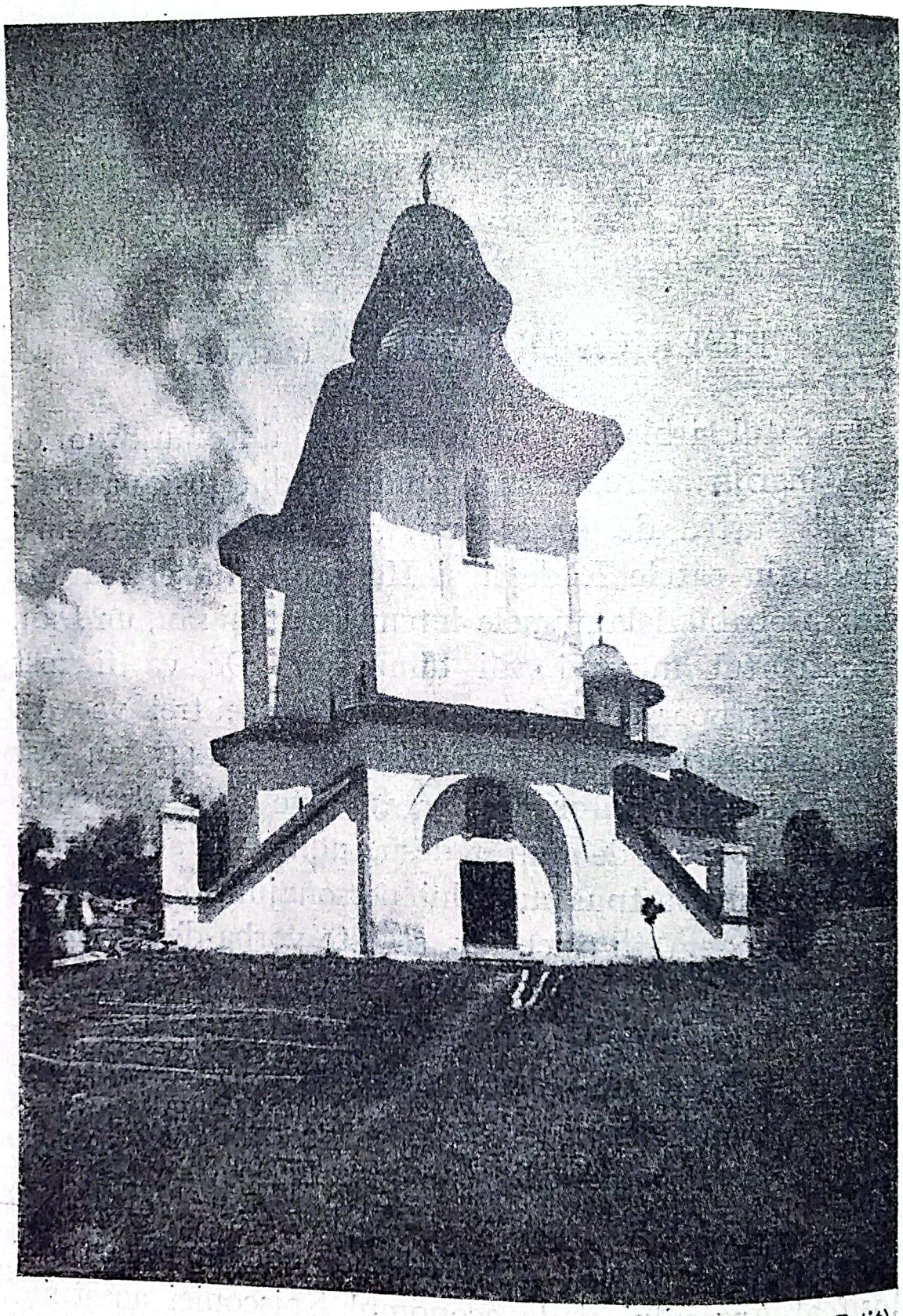

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 45. — Clopotnița bisericii din Valea Danului.

Scanat cu CamScanner

Croită în chip de mânăstire, ctitoria acestor doi evlavioși călugări este așezată în mijlocul unei curți mari, înconjurată cu ziduri de piatră și având la intrare un puternic turn-clopotniță. Golul intrării în curte este subliniat de o arcadă largă în plin centru,

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 46. — Biserica din Valea Danului.

în mijlocul căreia se deschide poarta. Două aripi triunghiulare de zid, ca doi contraforți, acoperite ca și clopotnița cu șindrilă, proptesc fără nevoie, de o parte și de alta, zidul din față al turnului. Deasupra gangului boltit al intrării se găsește clopotnița propriu zisă, la care se ajunge printr'o scară închisă într'un turnuleț

special, alipit pe fața din spre miazănoapte a turnului mare (fig. 45). Cu toată masivitatea ei, clopotnița nu-i lipsită de eleganță și originalitate.

Biserica e de plan trilobat, cu turlă pe naos și pridvor sprijinit pe patru stâlpi de cărămidă în fața pronaosului. Brâul tradițional, care încinge clădirea pe la mijloc, nu lipsește; împins mai către streașină, el subliniază planul de naștere al bolților, separând în același timp fațadele în două registre: unul înalt, în partea de jos, decorat cu o serie de pilaștri drepți, altul sub streașină, împărțit în panouri dreptunghiulare decorate cu picturi ale căror culori vii se detașează strident pe fondul alb al zidurilor.

O inscripție săpată în piatră și prinsă, ca deobicei, deasupra ușii din pridvor dă, în limba românească mai veche, pe lângă deslușirile de rigoare în legătură cu zidirea bisericii și unele « porunci » pe cari « să le păzească preoții », cât timp biserica va sta în picioare:

« *Intru slava cei de o ființă de viață făcătoarei și ne despărțitei Troițe și întru cinstea și lauda acelui întru Sfinți, părintelui nostru Niculae Miralichiei, s'au zidit această sfântă biserică din temelii pentru dragostea și datoria către sfântul acesta Erarh al smeritului I episcop al Argeșului Iosifu, avându părtașu la cheltuială pre cuviosul Meletie, iconomu alu acestii sfintei Episcopii, la toate câte până acumu s'au lucrat și s'au făcutu; carele ostenitoriu au fost din începutu până s'au săvârșitu și pentru cinstea către sfinții după cari își au numirile, s'au adaos la icoanele cele mari și chipurile alu sfântului*

și dreptului Iosifu, logotniculu și a lu sfântului Meletie Patriarhul Antohiei și pentru că mai înainte au fostu altă bisearică prea mică și de lemnu, unde locului n'au lăsat a se face aceasta de zid, deci săvârșindu-se cu toate câte au trebuitu s'au și târnositu acumu de însuși prea sfinția sa, fiindu anului dela zidirea lumii 7319, iară de la Cristos 1811 Oct. 1.

Aceste porunci să le păzească preoții din porunca arhierească până ce va sta besearica aceasta. I. *Pre nimenea să nu îngroape în besearică nici în tindă nici aicea în pridvor, nici înaintea besericii spre partea apusului, nici împrejurul besearici lângă zid, și mormânturile să fie depărtate de zid de patru pași de om, că pentru aceia s'au făcut curtea mare și adâncimea gropii să fie de sase palme.* II. *La vremea când se cunună oamenii să nu îngăduie a se face jocuri în curtea besearici nici afară împrejurul curții, nici să se facă mâncări sau băuturi.* III. *Judecățile cu pricini de stricăciuni holdelor și fânaților din care se întâmplă înjurături și bătăi nici de cum să nu se primească a se urma ».*

In interior, pe lângă cupola naosului, ridicată peste arcurile mari prin mijlocirea a patru trompe conice de colț, ceea ce atrage mult privirea este frumoasa tâmplă adusă dela mânăstirea lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș (înlocuită, acolo, cu prilejul restaurării bisericii de arhitectul Lecomte du Nouy, cu un cadru metalic). Mult mai înaltă decât arcada dintre altar și naos, tâmpla adusă dela Argeș — care, după stil și lucrătură, pare să fie din vremea lui Șerban Can-

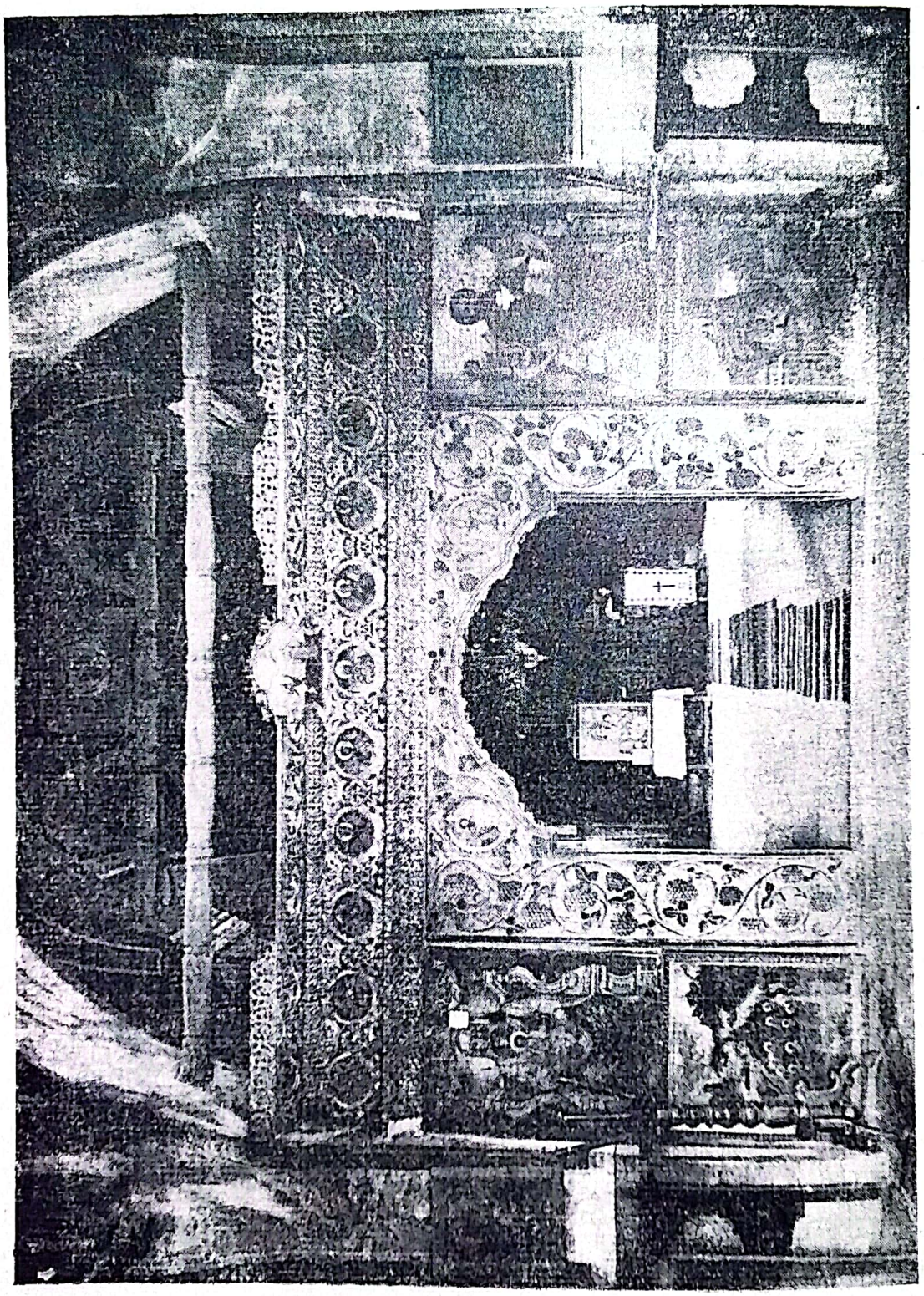

Fig. 47. — Interior în biserica din Valea Danului

(Foto arh. Alex. Petit).

tacuzino, unul din principalii restauratori ai ctitoriei lui Neagoe — n'a încăput în întregime în golul destinat catapetesmei. Astfel, partea superioară a acestei prețioase lucrări în lemn, cuprinzând unsprezece iconițe circulare, a fost prinsă sub tirantul arcului dintre pronaos și naos, unde, alături de alte lucrări tot în lemn, însă mult mai noui (patru icoane pictate și o arcadă decorată cu ramuri de viță de vie cu struguri), formează o separație deosebit de decorativă între cele două încăperi ale bisericii (fig. 47).

CETATEA «POENARI»

Drumul care duce la acest străvechiu punct întărit, loc de retragere și rezistență al voevozilor dela Argeș, merge paralel cu albia râului Argeș, către izvoarele lui, trecând prin satele Pământeni, Ungureni, Bucșenești, Corbeni și Căpățâneni.

Dela Căpățâneni, șoseaua, relativ bună, se întoarce spre stânga în direcția Aref, iar cercetătorul care vrea să viziteze rămășițele istoricei cetăți, cățărată în fund pe malul drept al Argeșului, trebue să facă drumul mai departe pe jos.

Deși curate și îngrijite, satele așezate de-a-lungul șoselei, până la Căpățâneni, nu prezintă, afară de pitorescul natural al așezărilor, niciun interes deosebit. Lipsesc chiar și monumentele istorice. Doar la Corbeni poate fi cercetată cu interes o bisericuță frumoasă, construită în 1743 pe un plan dreptunghiular, cu pridvor în față și clopotniță pe pronaos (fig. 48). Picturile ce-i împodobesc pereții în exterior și, mai cu seamă, ornamentele din jurul ferestrelor turnului-clopotniță, sunt de un efect decorativ remarcabil. Nu mai puțin interesantă este scara care duce din pridvor la clo-

Scanat cu CamScanner

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 48. — Biserica din Corbeni văzută din față.

potniță și pe a cărei balustradă, grosolană dar originală ca formă, deasupra unei nișe tratată în chip de bancă, un zugrav popular a înfățișat sub o formă pe cât de naivă pe atât de mișcătoare ceea ce în imaginația lui se chema *Raiul* (fig. 49).

O altă bisericuță, clădită în 1747, mult mai simplă și având în față, adăogit ceva mai târziu, un larg pridvor de lemn, se găsește pe un delușor, în cătunul alăturat al Bucșeneștilor.

Dela Căpățâneni în sus, valea Argeșului se îngustează. Prins între doi pereți de stânci, pe alocuri împădurite, râul își rostogolește grăbit apele făcând un zgomot asurzitor. Pe malul stâng, o cale ferată îngustă merge paralel cu firul apei până departe la Cheile Argeșului. Pe malul drept, o potecuță îngustă sue și coboară, ducând către o poiană de o frumusețe neînchipuită, întinsă în jurul unei cotituri pe care Argeșul o face la poalele muntelui al cărui vârf mai păstrează încă ceva din resturile de zidărie ale cetății « Poenari ».

Zidurile sfărâmate ale acestui punct strategic întărit de odinioară se văd din depărtare într'o perspectivă minunată. Cercetătorul care vrea să le cunoască mai bine, să le privească de aproape, trebue să sue muntele plecând de jos, din poiană, pe o potecuță tăiată în nenumărate zigzaguri. Drumul e greu, dar vederea de pe acest vârf de stâncă, de o parte către Căpățâneni, de alta către Cheile Argeșului, este nebănuit de frumoasă. In schimb, și în ciuda

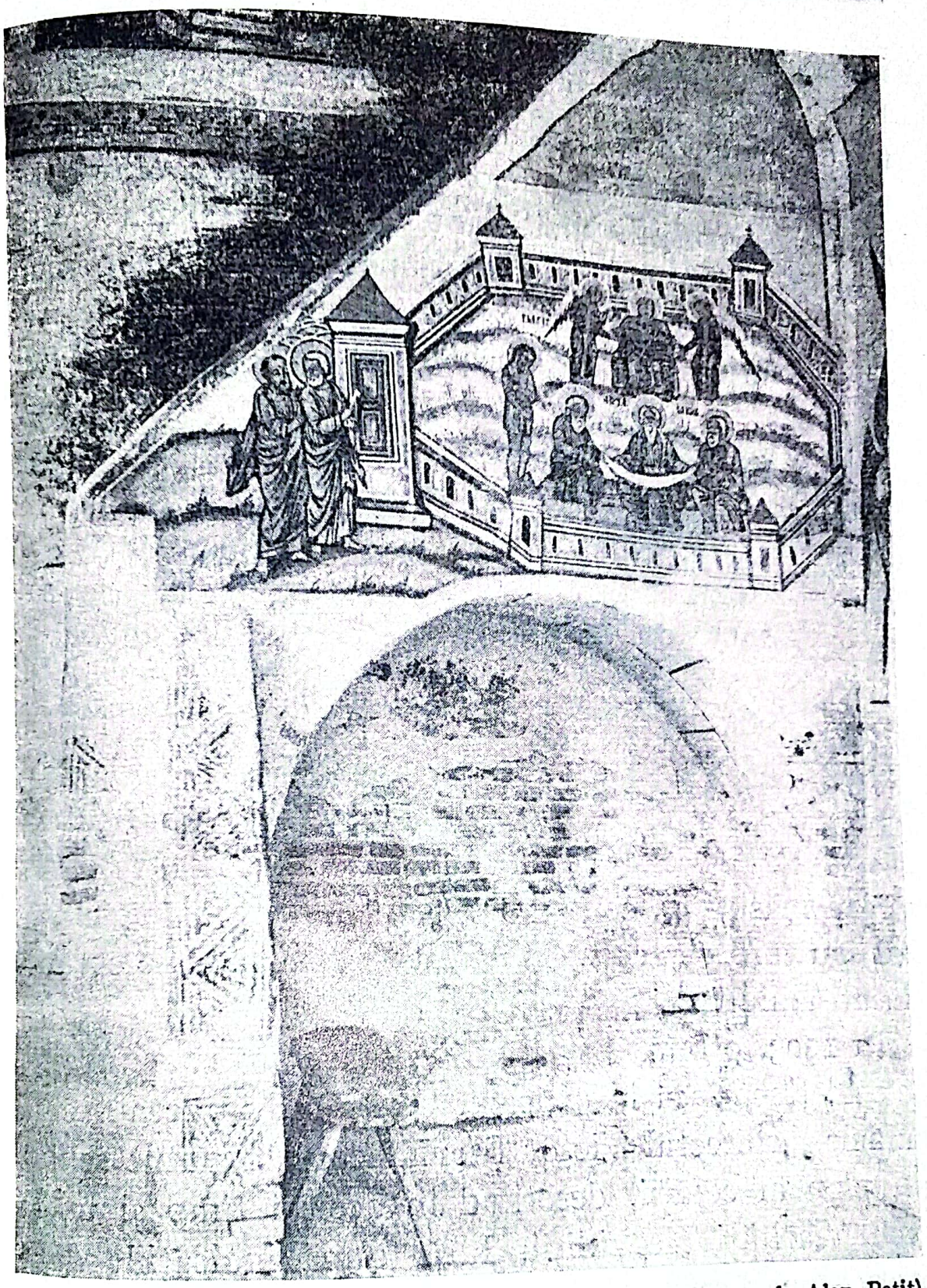

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 49. — Biserica din Corbeni; scara din pridvor și « Raiul ».

impresiei ce o avem din depărtare, resturile cetății propriu zise sunt sărăcăcioase. Fosta incintă, micuță și îngustă, seamănă cu o poeniță bătătorită, iar din mormanul de moloz al zidurilor prăvălite cresc pomi și buruieni. Nici planul și, mai ales, nici înfățișarea dela început a cetății nu mai pot fi deduse acum pe baza resturilor neînsemnate ce se mai păstrează. Starea de risipire a zidurilor s'a agravat și, dacă nu

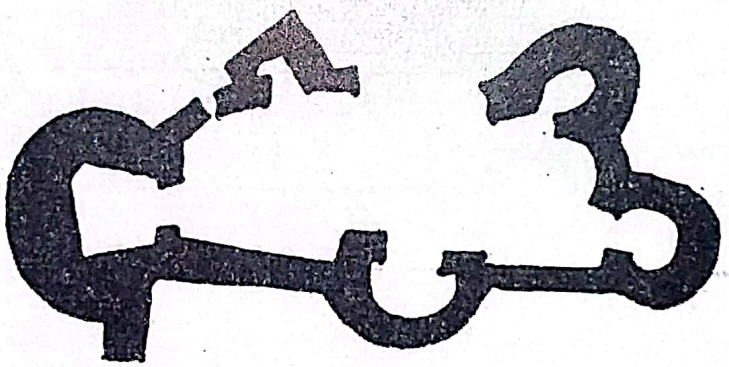

Fig. 50. — Planul Cetății Poenari (după o schiță din 1903 a arhitectului Victor Stephănescu).

se iau măsuri de conservare, din tot ce a fost cândva zid sau turn pe acest munte nu va mai rămâne curând decât amintirea.

In 1903, o bună parte a fostului «Castrum Argis» se mai ținea încă în picioare. Cercetând în acea vreme ruinele, arhitectul Victor Stephănescu a putut schița un plan al cetății, descriind în același timp și unele particularități ale zidirii. Iată, după indicațiile date atunci de d-sa și după completările făcute acum la fața locului, care pare să fi fost înfățișarea cetății:

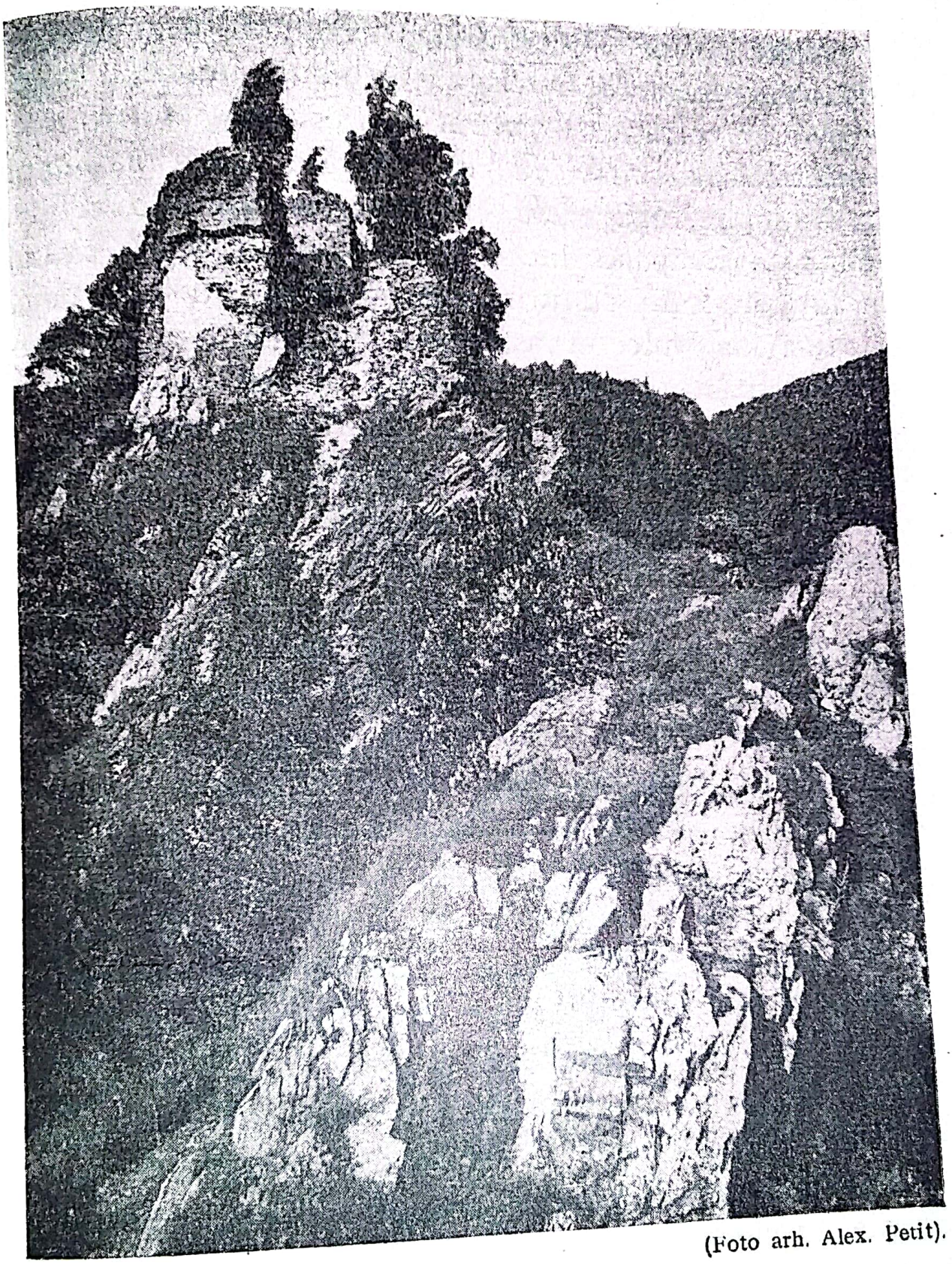

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 51. — Ruinele Cetății Poenari.

Croită pe un plan poligonal neregulat, cerut de sigur de configurația naturală a terenului, cetatea era întărită la colțuri cu turnuri puternice; unul, enorm, sprijinit către vale cu un contrafort, era îndreptat în direcția Căpățâneni și apăra intrarea în cetate. Poarta principală, întărită, se găsea alături, având în față un șanț cu urme de « *pont-levis* ». Alte două turnuri mai mici erau situate pe vârful opus, străjuind cotitura pe care o face valea și râul în acel punct; altul, în sfârșit, se găsea pe latura cea mai lungă a cetății, deasupra potecuții care înconjoară și acum poalele zidurilor din spre miazăzi (fig. 51). In plan, turnurile sunt rotunde; camerele amenajate în ele erau însă patrate. Zidurile aveau o grosime variind între 2 și 3 metri și erau făcute din piatră, căptușită în părțile superioare cu cărămidă. Structura acestei zidării, care a suferit cândva o refacere, este vizibilă încă și azi la baza turnului mare și în frântura rămasă încă în picioare din turnulețul din capătul opus acestuia (fig. 51). Cetatea era prevăzută cu pivniți. In mijlocul incintei minuscule, în care nu încăpeau mai mult de 40 ostași, se găsea un fel de puț, de bună seamă gura ascunzătorilor subterane. Ostașii asediați în cetate puteau ieși afară, la nevoie, și printr'o galerie subterană, care răspundea ceva mai jos, în poalele muntelui, la locul ce se numește și astăzi « la pivniți ».

In privința originii și vechimii acestei cetăți, lucrurile nu sunt tocmai limpezi. Pe de o parte, tradiția populară o atribue, ca pe mai toate clădirile vechi

ale țării, legendarului Negru-Vodă. Pe de alta, tradiția istorică, consemnată într'o cronică din veacul al XVII-lea, pretinde că este vorba de o zidire nouă a lui Vlad Țepeș. Având în vedere împrejurările politice cari au precedat lupta pentru întemeierea și independența Țării Românești, precum și nevoia, atât de des dovedită, ca voevozii noștri să-și aibă în munți un loc sigur de retragere și rezistență în vremuri de restriște, am fi îndreptățiți să dăm crezare tradiției populare și să admitem ca ziditor al cetății dela Poenari (chemată astfel, mai târziu, după numele satului domnesc din vale) pe Basarab I, întemeietorul Principatului muntean. Cu atât mai mult s'ar putea susține acest lucru, cu cât prima știre pe care o avem despre existența cetății e din 1330. Acel «*Castrum Argias*» către care se îndreaptă oștile lui Carol Robert în expediția lor contra lui Basarab I nu poate fi decât cetatea aceasta. Orașul Argeș, — Curtea de Argeș de mai târziu, — vechea capitală a Țării, n'a fost niciodată fortificat pentru a se fi putut chema cândva «*Castrum*».

Pe de altă parte, având în vedere stilul clădirii și, mai cu seamă, faptul că un popor care nu-și câștigase încă independența cu greu ar fi putut să-și zidească o cetate de felul celei dela Poenari, oricât de mică ar fi fost ea, pare mai normal să admitem că Basarab I a găsit cetatea făcută de altcineva dinaintea lui, iar el, cel mult va fi dispus să fie reparată și întreținută. Cine va fi avut interes în epoca aceea să zidească

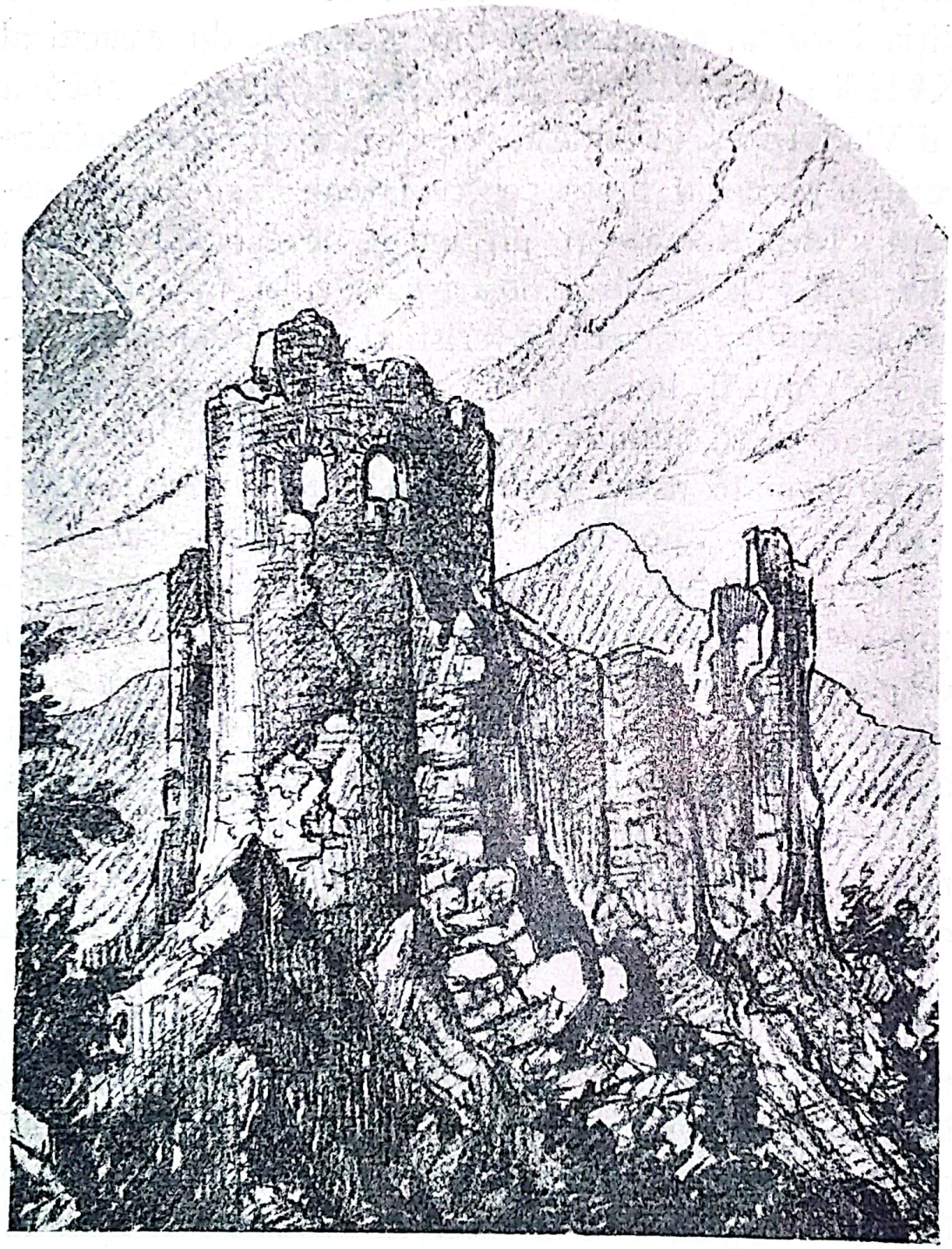

Fig. 52. — Cetatea Poenari după un desen din 1903 al arhitectului Victor Stephănescu.

cetate de apărare în munți, pe valea Argeșului, într'un punct strategic important, aproape de o trecătoare prin care — cu greutate, ce-i drept, — se putea trece peste Carpați în Țara Făgărașului, nu e greu de ghicit. Intr'adevăr, iată ce scrie, în legătură cu acest loc întărit, unul din cei mai învățați cercetători ai arhitecturii noastre militare, d-l Alexandru Lapedatu:

« Inainte de întemeierea principatului, se constată existența unei cetăți asemănătoare celei dela Poenari în regiunea Oltului de sus, la gura Lotrului, ridicată în acest loc, pe vârful unui munte, de Comitele Conrad, căruia Bela al IV-lea al Ungariei îi dăruise la 1233 Țara Loviștei. Această cetate a trebuit să dureze cel puțin cât a durat și stăpânirea acestuia și a urmașilor săi în Țara Loviștei, adică până la începutul veacului al XIV-lea. Știri asupra ei nu mai avem până la 1453, când aflăm că regele Ladislau al Ungariei autorizâ pe Sibieni a o restaura. La această dată, « *Castrum Lothorvari* », cum îl numește scrisoarea regală, era deci dărâmat. Sașii însă nu l-au mai refăcut. Ruinele cetății se mai vedeau totuși pe la 1720.

Dar Țara Loviștei, cum a arătat B. P. Hașdeu și a precizat în urmă D. Onciul, se întindea și în stânga Oltului, cuprinzând întreaga regiune ce se chiamă încă și azi Plaiul Loviștei, regiune în care se găsesc și ruinele cetății dela Poenari. Faptul că cetatea dela Poenari se afla pe teritoriul stăpânit odinioară de Comitele Conrad și de urmașii săi, precum și faptul că ea se găsește atestată ca existentă în 1330, curând după

îndepărtarea acestei stăpâniri (1311), ne duce la încheerea — emisă hipotetic — că originea ei trebue pusă în legătură cu posesiunea ungurească a Loviștei: căci precum atunci s'a fost ridicat, de-a dreaptaOltului, cetatea Lotrului, asemenea, de-a stânga lui, s'a putut ridica cetatea Argeșului, pentru paza cesteilalte jumătăți a teritoriului dăruit Comitelui Conrad și urmașilor săi »[1]).

După mutarea capitalei dela Argeș la Târgoviște, cetatea ne mai fiind la îndemâna Domnitorilor a fost vremelnic părăsită. In orice caz, știri despre ea nu mai avem până în a doua jumătate a veacului al XV-lea, când, din nou întărită, o găsim condusă de Pârcălabul Gherghina, cumnatul Voevodului Vlad Călugărul.

Refacerea cetății poate să se datoreze totuși lui Vlad Țepeș. Faptul că meșteri puși de el vor fi lucrat la reîntărirea și repararea cetății, după ce o bună bucată de vreme nimeni nu se mai ocupase de ea, a făcut de sigur ca poporul să o socotească nouă și să-i dea numele lui Vlad Țepeș. Cronicile Țării din veacul al XVIII-lea par a o atribui în adevăr acestui voevod. Vlad Țepeș, scrie Constantin Căpitanul, « au făcut, Târgoviștenilor mare pedeapsă pentru o vină ce avusese că făcuse unui frate al Vladului Vodă un necaz. Pentru aceea au trimis slujitori și în ziua de Paști lovindu-i i-au prins și pe bărbați și pe muieri și pe feciori și

---

[1]) Alex. Lapedatu, *Două cetăți românești*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1910, p. 182.

fetele împodobite fiind, i-au dus la cetatea Poenari de au lucrat până li s'au spart hainele dupre ei de au rămas toți despuieți în pieile goale » [1]).

Radu dela Afumați, primind din partea lui Ludovic al II-lea cetățile din Ardeal, Vințul și Vurpărul, dădu în schimb regelui ungur Poenarii. Cetatea a rămas astfel o mică bucată de vreme (se pare până la moartea lui Radu dela Afumați) în stăpânire ungurească. După aceea, părăsită din nou, sau, poate, cum pare mai probabil, dărâmată de Turci, către sfârșitul veacului al XVII-lea, cetatea își inițiază ruina ce avea să se desăvârșească în zilele noastre, sub ochii instituțiilor întemeiate tocmai pentru conservarea monumentelor istorice.

[1]) *Cronica lui Constantin Căpitanul*; în *Magazinul Istoric pentru Dacia, Vol. I. p. 98.*

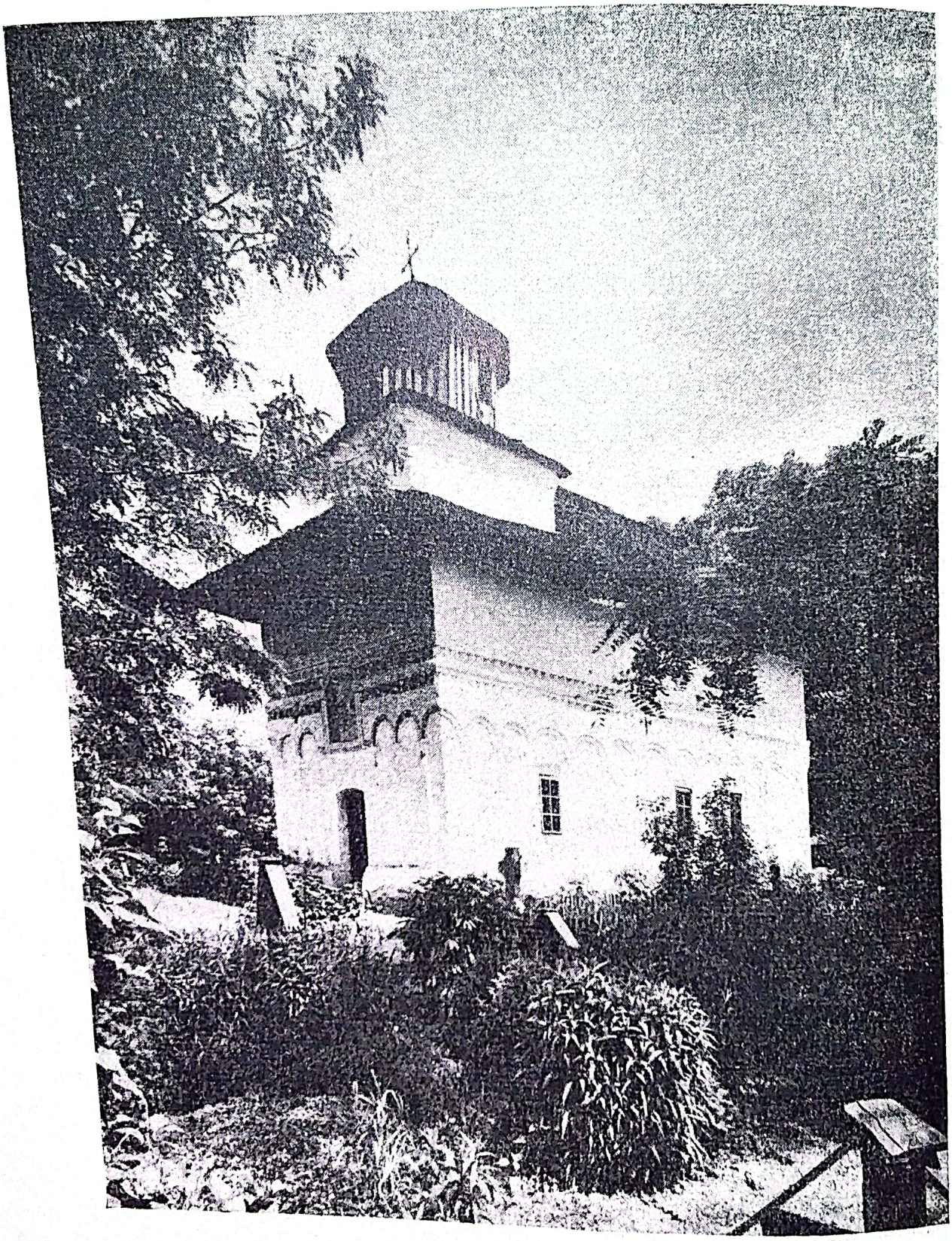

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 53. — Biserica din Gălășești, construită în 1751.

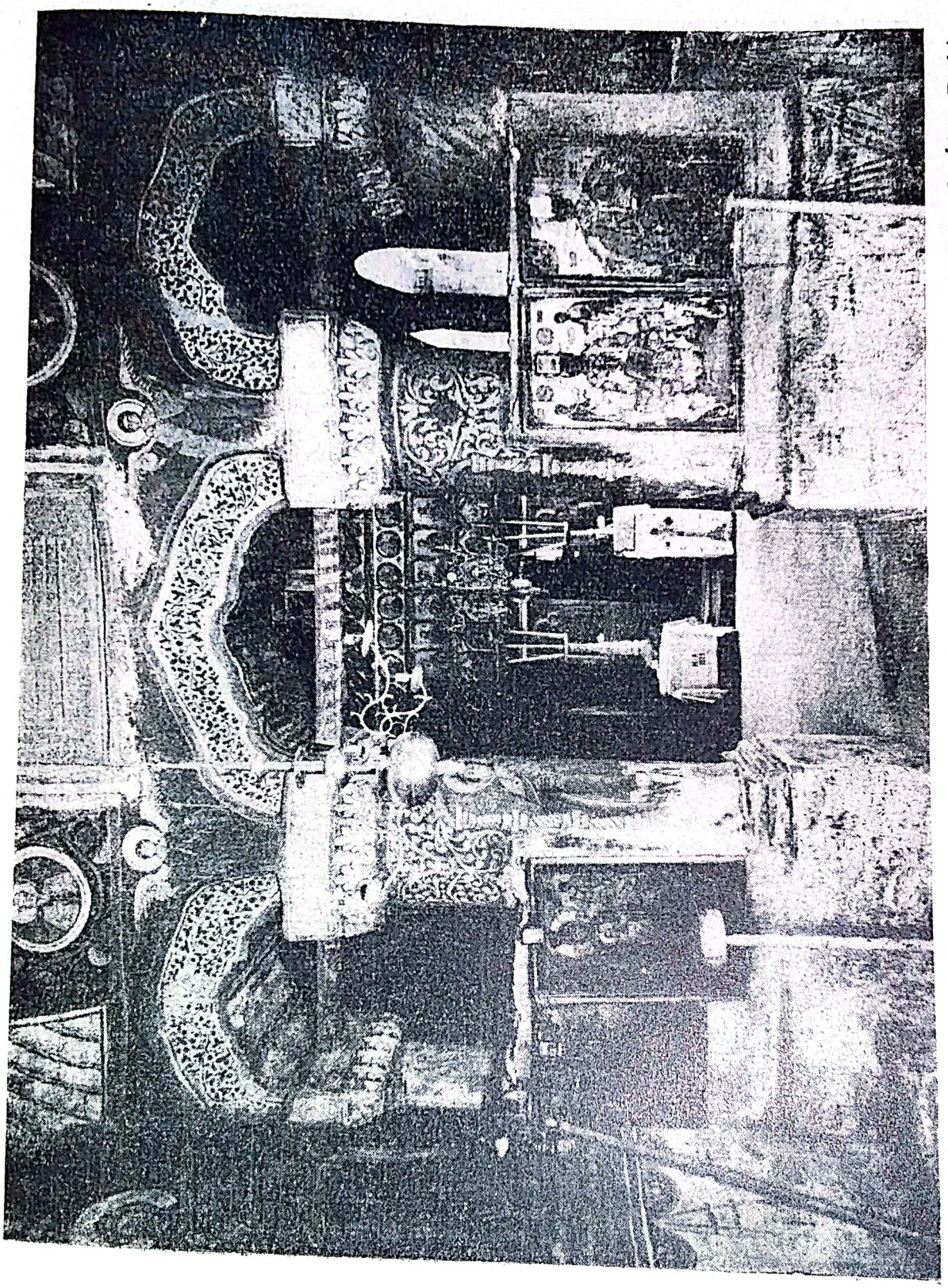

Fig. 54. — Interior în biserica din Gălășești. (Foto arh. Alex. Petit).

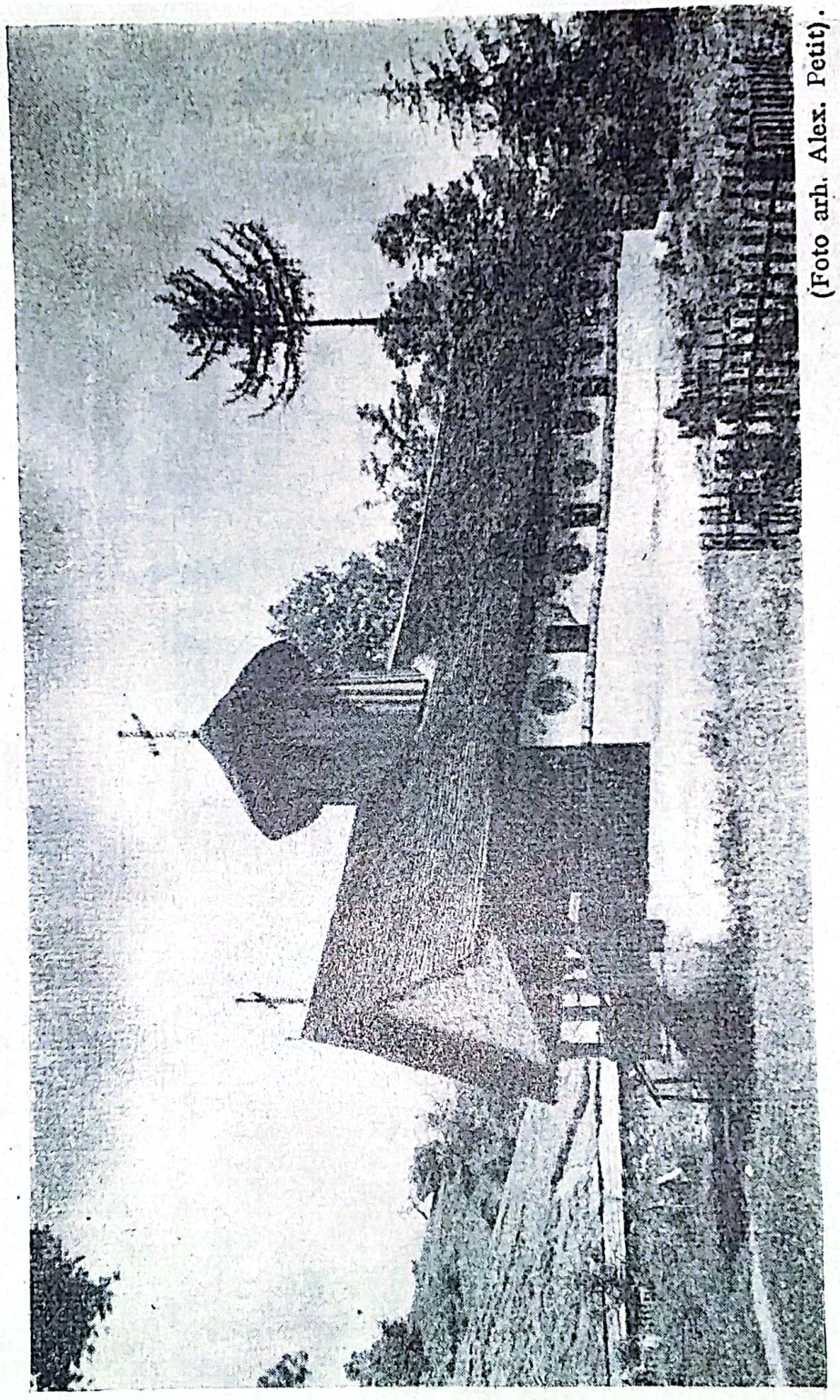

(Foto arh. Alex. Petit).

Fig. 55. — Schitul Robaia.

APENDICE

Scanat cu CamScanner

INSCRIPȚIILE DE PE FAȚADA BISERICII MÂNĂSTIRII ARGEȘULUI

Inscripția I-a din dreapta.

« Câți cu Duhul lui Dumnezeu să povățuesc sunt fii ai lui Dumnezeu. Iată și eu robul Domnului Dumnezeului nostru Isus Cristos, Io Neagoe Voevod, adusu'mi-am aminte domnia mea cum că mulți împărați întru împărățiile acestea s'au sălășluit, ci puțini pe cea cerească împărăție o au moștenit. De aceia dar iată și eu m'am sârguit nu numai a cârmui această împărăție, ci și a iubi pre Domnul din tot sufletul fapte bune făcând. Drept aceia am cunoscut și noi, că acești foști înaintea noastră stăpânitori acestea ascultându-le s'au fericit, lăsând deșertăciunile pământești pământenilor, iară pentru ei Impărăția Cerului dobândind, după glasul fericitului între împărați prooroc și părinte David: « fericit bărbatul ce miluește și în toată ziua de Domnul se îndulcește », *și iarăși:* « cu milostenii se curățesc păcatele ». *Aceste dar văzându-le și noi, și de dorință și osârdie fiind conduși către sfiintele și dumnezeeștile biserici a le zidi, înălța și înfrumuseța, precum le-au durat și înălțat și înfrumusețat făcându-se ctitori ai noștri întru Sfinți răposați moși și strămoși, asemenea și noi, urmând pilda lor, și dorință, și osârdie având către această sfântă*

şi dumnezeiască beseerică a cinstitei Adormirii a preasfintei, curatei şi preabinecuvântatei stăpânei noastre de Dumnezeu născătoare şi pururea Fecioarei Marii, pe care am găsit-o domnia mea la Curtea de Argeş dărâmată şi neîntărită; şi prin harul dumnezeesc şi imboldul acestei Preacinstite Maici a Domnului s'au deschis ochii inimii noastre şi am hotărît această mai sus pomenită beserică den temelii a o zidi şi a o înălţa şi a o întări şi i-am mai dăruit sate şi ţigani şi bălţi cu peşte şi dişmă dela vămi şi vase de aur şi de argint şi mărgăritar şi pietre nepreţuite. Drept aceia, în numele Domnului Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pământului şi în numele Preacuratei sale Maici, rugăm şi conjurăm noi pe acela care, după a noastră petrecanie, îl va alege Domnul Dumnezeu să fie uns urmaş al smeritei domniei mele, stăpân pe toată ţara Ungro-Vlahiei: Mare, singur stăpânitorule şi de Dumnezeu iubitule Domn, şi unsule, te rugăm noi pentru această din nou zidită besearică, pe care o am înălţat în cinstea şi slava stăpânului Christos, ca pre aceasta să nu o laşi să fie spre pustiire ascultând pe unii răi grăitori către tine, şi să nu se atingă mâna ta de comorile ei nici vasele să le iei, ci încă altele domnia ta după putere să adaugi pentru ca să nu fie spre batjocura limbilor străine şi locuinţă a animalelor şi a păsărilor, şi a şerpilor sau a tâlharilor, ci fii către ea milostiv şi întocmitor şi păzitor şi monahilor locuitori într'însa bine făcător; ca să-ţi fie şi domniei tale ctitoria desăvârşită precum şi nouă, care am trecut din această lume deşartă ne-a fost. Dacă voeşte

mâna ta să se atingă a lua, adu-ți aminte că nu trebue și nu vei fi ispitit, că dacă vei gândi că iei dela Preacurata Maica Domnului, nu vei lua; dar dacă vei voi și dela tine să dăruești după putere besearicii acesteia, să fii binecuvântat de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului și al pământului și de Preacurata Maica Sa; pentrucă eu, domnule și unsule, după moartea mea nu aștept dela nimeni pomenire să am decât dela domnia-ta, iar domnia-ta să ai pomenire în împărăția cerului unde bucuria este netrecătoare și fericirea fără de sfârșit, care va să fie, amin.

Și iarăși amintim egumenilor și călugărilor, aci lăsluitori, că dacă cineva din boeri și din dregători va voi să aducă ale lor averi și vase pentru ca să le ascundă în mănăstire, fie chiar și de orice frică, atunci egumenii și călugării să nu le ieie, ca să nu fie averi străine în mănăstire și să nu cadă pentru aceasta mănăstirea în nevoi. Iar egumenul și călugărul, care va primi avere străină să o ascunză în mânăstire să fie blestemat și afurisit ».

Inscripția II-a.

« Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh, care în Treime este slăvit Dumnezeu, de dorință și osârdie îndemnat, început'am această sfântă besearică a Adormirii Prea binecuvântatei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare, pe care privind-o și văzând-o, iară din scripturile Dumnezeești înțelegând ceea ce grăește gura Domnului Dumnezeului nostru în sfânta Evanghelie: « dacă vom avea credință cât un

grăunte de mușțar, se vor ierta păcatele noastre», dară nici atâta nu s'a găsit în noi, și se grăește iarăși în sfânta Evanghelie: «Dacă cineva va veni la mine, nu'l voi alunga». Și iarăși zice dumnezeescul Chrisostom: «de au lucrat cineva din ceasul cel dintâi să-și primească astăzi dreapta plată; de au venit cineva după ceasul al treilea, mulțumind să prăznuiască; de au ajuns cineva după ceasul al șaselea, de nimic să nu se îndoiască, că de nimica nu se va păgubi», iar care se va întâmpla să vie într'al noulea ceas, să se apropie fără de teamă; și de va ajunge cineva în ceasul al unsprezecelea să nu se îngrozească de pedeapsă că iubitor de oameni fiind, Stăpânul Christos primește pre cel de pe urmă ca și pre cel dintâi; răsplătește pe cel venit în ceasul al unsprezecelea, ca și pe cel ce a lucrat din ceasul d'intâiu; și pe cel depe urmă miluiește, și pe cel dintâiu mângâie și aceluia plătește și acestuia dă și lucru cinstește și îndemânarea o laudă. Drept aceia și voi fraților, care v'ați străduit pentru această besearică, ori dacă ați fost bogați sau săraci, sătui ori flămânzi, văduve sau din slugile mele, să nu gândiți în inimile voastre că Domnul Cristos nu va lua în seamă osteneala voastră, ci luați aminte de cele ce zice Sfânta Scriptură: «Fiindcă Cristos Dumnezeul nostru iubitor de oameni este vă va răsplăti pentru osteneala voastră» și voi veți intra în Impărăția Cerurilor. Drept aceea și eu robul Domnului nostru Isus Cristos și al Prea Curatei Maicei Sale, deși împovărat de mulțimea păcatelor cum nimene altul între creștini, din Răsărit până la Apus nu iaste, mă rog Ție, Sfântă Fecioară

fără de prihană, pentru mântuirea acelor care s'au străduit ca să-ţi facă această sfântă casă; de au fost creştini şi au lucrat cu mare osteneală şi sudoare, înfometaţi sau având sete, sau cu bătae de joc sau cu ocară, Sfânta Femeie primeşte munca lor şi roagă pentru ei pe cel care a văzut lumina zilei prin tine, ca să nu-i ruşineze în ziua judecăţii de pe urmă ci să-i aşeze în rândul celor ce vor sta dea dreapta sa. Căci eu însumi sunt un păcătos şi n'am făcut niciun bine înaintea ta Doamne, nici m'am ostenit, nici n'am flămânzit, nici n'am însetat, nici lacrămi am vărsat, ci în toate zilele vieţii mele în odihnă şi mulţumire am trăit, îndestulat cu toate bunătăţile acestei lumi deşarte; şi de n'am plătit după dreptate munca acestor lucrători osteniţi, fie din sgârcenia mea, fie prin înşelăciune, fie din pofta mea nebună de arginţi, aceasta este, că am fost orbit de păcatele mele, Stăpână Ajutoare şi Prea Curată Fecioară, fă ca ei să fie răsplătiţi întru totul; iar voi, fraţii mei, iertaţi-mă şi nu mă blestemaţi; şi Dumnezeu vă va ierta şi Sfânta Sa Maică vă va milui; căci ce nu m'am învrednicit eu a vă da vă va da vouă Domnul Dumnezeu şi Sfânta Sa Maică; iar tu Prea Curată Sfântă Fecioară, tu cunoşti nădejdea tuturor creştinilor, Sfântă Femeie, fieţi milă şi primeşte-mă şi pe mine nevrednicul, lipsit de nădejde şi născut în păcat, viţă stearpă şi smochin fără rod, căci eu sunt oaia rătăcită în pustiu şi vrednic nu sunt a mă chema fiul tău, fiindcă încărcat foarte sunt de păcate; milostiveştete Prea Curată şi primeşte-mă, nu ca pe sus pomeniţii lucrători cari s'au ostenit, ci după cum e

scris în Sfânta Evanghelie: Primește-mă Stăpâne ca pre unul din mercenarii tăi; pre mine păcătosul robul tău, Io Neagoe Voevod.

Inscripția I-a din stânga, a lui Șerban Cantacuzino.

« A zidi numai cu cuvântul zidirea este lucru a lui Dumnezeu celui în Troiță slăvit, după Dumnezeescul David: zise și se făcură, însuși porunci și să zidiră. Și iară a lui Dumnezeu lucru este a păzi cele zidite ne stricate și ne schimbate, poruncă zice au pus, și nu se va muta, arătând tăria Dumnezeeștei puteri, omului iarăși ca un den fire ce este trecătoriu. Și a zidi cu osteneală îmi este și a păzi cele zidite cu nevoe. Este dară la om lucru al său a zidi după putință omenească cele ce sunt folositoare nu numai trupeștei vieți ce și câte spre săvârșirea sufletească să aduc și cea după moarte fericire căștigă, adică beserici, mânăstiri întru care Dumnezeu se slăvește. Și iarăși cele căzute numai omul le ridică cu ajutoriul lui Dumnezeu. Drept aceia și fericitul acel Neagoe Voevod Basarab cel despre mumă strămoșul domniei mele, care pentru cea spre Dumnezeu bună a lui credință ce ave, dobândi stăpânirea țărei Românești, de preună cu alalte bune fapte ce făcea și mânăstirea din temelie au ridicat mare și luminată aci în orașul acesta Argeșul, întru slava lui Dumnezeu și întru cinste svitii slăvitii maici sale împreună cu alalte ale mânăstirii împrejur zidiri, cât la toată zidirea făr de celelalte danii se vede să fi făcut cheltuială împărătească, precum după meșteșugul cel scump se arată cheltuială ziditorului. Și după acea vreme multă trecând, au den greșeala mește-

rilor, au den umezeala vremurilor, început-au a se strica temelie şi scara, şi a se muta petrile dela locul lor. Şi într'aceasta-şi vreme şi eu robul lui Dumnezeu Ion Şerban Cantacuzino Basarab Voevod din mila lui Dumnezeu învrednicindu-ne la aceeaş stepenă cu domnia Ţărei Româneşti, în scaunul strămoşilor noştri şi înţelegând de stricăciune acesta, luând râvnă ca de o zidire a strămoşilor, ca să nu piarză pomenirea acelui fericit domn, făcut-am nevoinţă ca să dreg şi să întăresc acea stricăciune, şi am trimes ispravnic pe boiarinul nostru Dona Pepano împreună cu meşterii de au dres toată stricăciunea, întărind pietrele în tot chipul cu fier, ca să poată sta cu tărie. Şi fără aceasta socotit-am de am adus şi am miluit svnta mănăstire şi cu veneriçiul den dealul Alimăneştenilor ot sud Argeş, ca să aibă a lua svnta mănăstire tot vinăriciul domnesc dentr'acest deal şi cu părpărul şi cu judecata dealului, ca să poată fi svitii mânăstiri de ajutoriu şi de întărire şi noauă, şi părinţilor noştri vecinică pomenire vlt. 7190 (1628). August 25. I prim mitropolit Kir Theodosie».

Sub inscripţii este săpată semnătura meşterului pietrar al lui Şerban Cantacuzino, *Gligore Cornescul*.

Inscripţia II-a din stânga a Regelui Carol I.

Eu Carol I cu mila lui Dumnezeu şi prin voinţa naţională Rege al României, văzând această sfântă biserică care a fost prada focurilor, a cutremurilor şi a vrăjmaşilor lăsată în părăsire mi-am unit gândul cu voinţa celor mai dinainte ctitori Io Neagoe Basarab Voevod şi Io Radu Basarab Vioevod şi am hotărât în anul dela

Christos MDCCCLXXV, al Domniei mele X, a o scăpa de nimicire. In zece ani de muncă neobosită care n'a încetat nici în timpul marelui războiu pentru neatârnare, am reclădit această falnică luminoasă și minunată zidire cu ajutorul Țărei întregi, după planurile și documentele ctitorești cu materialul vechi și cu cel nou scos din pietrăria dela Albeștii Câmpulungului și s'a săvârșit în anul mântuirii MDCCCLXXXV, al domniei mele XX, al regatului meu V, spre vecinică amintire a faptelor cari au ridicat Regatul României la mărire și întru pomenirea mea, a iubitei mele soții Elisabeta Regina și a urmașilor noștri, precum și a mitropolitului primat Calinic Miclescu, a episcopului de Argeș Ghenadie, a președintelui Consiliului meu de miniștri Ion Brătianu, a arhitectului Andreiu Lecomte du Nouy și a întregului popor al acestei țări.

Binecuvintează din ceriu Părinte Sfinte acest Sfânt lăcaș al tău și-l păstrează din neam în neam ca un neprețuit odor amintind zilele și timpurile de mărire prin care au străbătut virtutea și voinicia Românilor sprijinindu-se pe stânca credinței către Dumnezeu, către Patrie și către Rege.

Inscripție pe o piatră a peretului dinspre Miazăzi al altarului.

Dreptă acest loc odihnescu-se osele robului lui Dumnezeu Partenie Simonah, ce au fost igumen aicea 14 ani până la leat 93 când s'au făcut mânăstirea scaun de episcopie și acum la leat 1797 Sept. 20 au răposat fiind prea sfânt părintele Kir Iosif întâiu Episcop.

NOTIȚĂ BIBLIOGRAFICĂ [1])

Curtea Domnească din Argeș, București, 1923, cu articole de V. Brătulescu, Virgil Drăghiceanu, P. Cancel, Grigore Cerchez, N. Ghika-Budești, N. Iorga, Const. Moisil, D. Onciul, P. P. Panaitescu, Prof. Rainer.

Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București 1937.

Franz Jaffé, *Die bischöfliche Klosterkirche zu Curtea de Argeș*, Berlin, 1911.

L. Reissenberger, *Die bischöfliche Klosterkirche bei Kurtea de Argysch in der Walachei*, in *Jahrbuch der k. k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Band, IV, Wien, 1860.

L. Reissenberger, *L'église du Monastère Épiscopal de Curtea de Argeș*, traduit de l'allemand, Vienne, 1867.

I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie, depuis les origines jusqu'au XIX-ème siècle*, Paris, 1932.

O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931.

Grigore Tocilescu, *Biserica Episcopală din Curtea de Argeș*, București, 1886.

---

[1]) In această notiță sunt arătate numai lucrările speciale, privind unele monumente din Curtea de Argeș.

Scanat cu CamScanner

LISTA FIGURILOR

		Pag.
1.	Planul general al fostei Curți Domnești	8
2.	Ruinele Casei domnești și biserica Sfântul Niculae Domnesc	10
3.	Biserica Sfântul Niculae Domnesc văzută dinspre altar	19
4.	Biserica Sfântul Niculae Domnesc văzută dinspre apus	21
5.	Biserica Sfântul Niculae Domnesc înainte de restaurare	22
6.	Biserica Sfântul Niculae Domnesc după restaurare	23
7.	Biserica Sfântul Niculae Domnesc; secție și plan	25
8.	Vederea perspectivă a bisericii Sfântul Niculae Domnesc	27
9.	Ramă de fereastră din veacul al XVIII-lea la biserica Sfântul Niculae Domnesc	29
10.	Interior în biserica Sfântul Niculae Domnesc	30
11.	Interior în biserica Sfântul Niculae Domnesc	39
12.	Trei voevozi încărcați cu daruri în fața Sfântului Niculae, pictură în Biserica Domnească	43
13.	Chipul lui Radu I în icoana hramului	45
14.	Adormirea Maicii Domnului, pictură în Biserica Domnească	48
15.	Ghetzemani, pictură în Biserica Domnească	58
16.	Milosteniile Sfintei Filofteia, pictură în Biserica Domnească	64
17.	Popasul în drumul spre Emaus, pictură în Biserica Domnească	70
18.	Pilda celor zece fecioare, pictură în Biserica Domnească	74

Scanat cu CamScanner

Pag.

19. Cortul mărturisirii, pictură în Biserica Domnească .. 76
20. Cortul mărturisirii, pictură în Biserica Domnească .. 77
21. Fragment din « Spălarea picioarelor », pictură în Biserica Domnească 82
22. Fragment din « Rugăciunea cea de peste fire », pictură în Biserica Domnească 84
23. Planul Bisericii Domnești, cu arătarea locului mormintelor 90
24. Planul bisericii Sân Nicoară 102
25. Absida bisericii Sân Nicoară 103
26. Ruinele bisericii Sân Nicoară 104
27. Curtea de Argeș în 1826 106
28. Biserica « Olari » 112
29. Planul bisericii « Olari » 114
30. Biserica « Olari » văzută dinspre apus 116
31. Domnița Roxanda, după o pictură din biserica Mănăstirii Argeș 122
32. Tabloul votiv al bisericii Mânăstirii Argeș 124
33. Biserica Mânăstirii Argeș văzută dinspre altar 125
34. Biserica Mânăstirii Argeș văzută din față 127
35. Intrarea bisericii Mânăstirii Argeș 130
36. Biserica Mânăstirii Argeș, secție și plan 132
37. Mânăstirea Argeșului în 1840 141
38. Planul pronaosului bisericii lui Neagoe cu arătarea locului mormintelor 144
39. Palatul regal din Curtea de Argeș 150
40. Biserica Flămânzești văzută din față 152
41. Biserica Flămânzești văzută dinspre altar 153
42. Biserica Drujești 155
43. Biserica Cercel-Vodă 156
44. Fântâna Meșterului Manole 158
45. Clopotnița bisericii din Valea Danului 162
46. Biserica din Valea Danului 163
47. Interior în biserica din Valea Danului 166

Scanat cu CamScanner

Pag.

48. Biserica din Corbeni 169
49. Vedere în pridvorul bisericii din Corbeni 171
50. Planul Cetății « Poenari » 172
51. Ruinele Cetății « Poenari » 173
52. Cetatea « Poenari » în 1903 176
53. Biserica din Gălășești 180
54. Interior în biserica din Gălășești 181
55. Schitul Robaia 182

Scanat cu CamScanner

LISTA PLANURILOR

		Pag.
Schema 1—2.	Pereții pronaosului Bisericii Domnești, cu arătarea locului picturilor	46— 47
Schema 3.	Partea dinspre apus a naosului, cu arătarea locului picturilor	54— 55
Schema 4.	Partea dinspre miazăzi a naosului, cu arătarea locului picturilor	60— 61
Schema 5.	Partea dinspre miazănoapte a naosului, cu arătarea locului picturilor	64— 65
Schema 6.	Proecția în plan a turlei, cu arătarea locului picturilor	66
Schema 7.	Partea dinspre răsărit a naosului și altarul, cu arătarea locului picturilor.	84— 85
8.	Planul Curții de Argeș	200—201

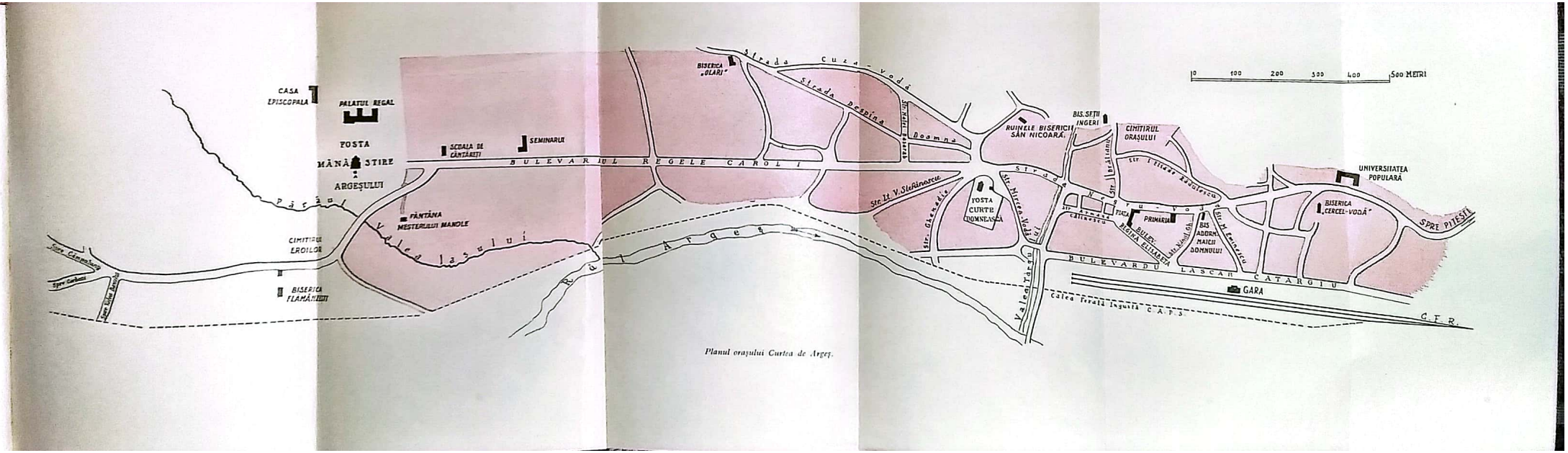

Planul orașului Curtea de Argeș.

CUPRINSUL

	Pag.
Sosirea în oraș	5
Curtea Domnească	7
Biserica Sfântul Niculae Domnesc	17
Pictura bisericii Sfântul Niculae Domnesc	32
Picturile din pronaos	40
Picturile din naos	47
Picturile din altar și anexe	67
Mormintele din biserica Sfântul Niculae Domnesc	86
Biserica Sân Nicoară	101
Biserica Adormirea Maicii Domnului, zisă « Olari »	111
Biserica fostei Mânăstiri a Argeșului	118
Mormintele din biserica fostei Mânăstiri a Argeșului	143
Alte monumente vechi în Curtea de Argeș:	
Biserica Sfinții Voevozi Flămânzești	151
Biserica Sfinții Ingeri	154
Biserica Adormirea Maicii Domnului, zisă Drujești	154
Biserica Cercel-Vodă, zisă Brad Botoșari	157
Imprejurimile Argeșului:	
Biserica din Valea-Danului	161
Cetatea « Poenari »	168
Apendice:	
Inscripțiile de pe fațadele bisericii Mânăstirii Argeșului	185
Notiță bibliografică	193
Lista figurilor	195
Lista planurilor	199
Cuprinsul	201

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI. — 1940

Scanat cu CamScanner

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI. — 1940

Scanat cu CamScanner

Scanat cu CamScanner

Scanat cu CamScanner

C 58.704.

Lei 180.—

Scanat cu CamScanner